

esély

2001/5

Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TARTALOM

EURÓPAI SZEMMEL

- 3 Bagó József: Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikai intézményrendszere

MAGYAR VALÓSÁG

- 12 Vidra Szabó Ferenc: „Soha többé nem megyek haza...!”
35 Körtvélyes Zsuzsanna: Fűben-fában történelem rejlik

SZOCIÁLIS MUNKA

- 40 Budai István: A szociálismunkás-képzés dilemmái a tanterv- és képzésfejlesztés tükrében III.

CIVIL VILÁG

- 69 Szász Anna: A Magyar Helsinki Bizottság

PARLAMENTI FIGYELŐ

- 81 „A társadalmi kohézió, az elszegényedés megállítása”
Politikai vita az Országgyűlésben

DOKUMENTUM

- 92 Európai Szociálpolitikai Menetrend

INTERJÚ

- 110 „Jóléti rendszerváltás”
Beszélgetés Medgyessy Péterrel, az MSZP miniszterelnök-jelöltjével (Lévai Katalin interjúja)

RECENZIO

- 115 Simonovits András: Egyenlőtlen társadalmak:
Jövedelemeloszlás és a társadalmi szerződés

BAGÓ JÓZSEF

Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikai intézményrendszere

Az európai foglalkoztatási stratégia kialakulásával mind jelentősebb szerepet töltenek be az EU alapintézményei, tanácsadói szervezetei, a speciális foglalkoztatási intézmények, az ügynökségek, az elemző- és megfigyelőrendszerek, valamint a tanácsadói hálózatok a közösségi foglalkoztatáspolitikai alakításában és megvalósításában. Az alábbiakban az EU foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerének elemeit vizsgáljuk.

Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerének fogalmán azt az intézményi kört értem, amely szerepet játszik a közösségi foglalkoztatási koordinációban, annak kialakításában és megvalósításában. Az intézményi rendszer leírásakor alapvetően a Külügyminisztérium korábbi politikai elemzéséből¹ indulok ki, és ezt egészítem ki azokkal a foglalkoztatáspolitikai kapcsolódásokkal, amelyek elemzésem voltaképpen tárgyát képezik. Írásomban megkülönböztetem

- a közösségi alapintézmények,
- a közösségi tanácsadói szervezetek,
- a speciális foglalkoztatási intézmények,
- a szociális partnerekkel közös politikaformálás intézménye,
- az ügynökségek,
- az elemző, megfigyelő rendszerek,
- a tanácsadói hálózatok körét.

A továbbiakban a fenti tagolás szerint tárgyalom az egyes intézményeket, illetve azok fő tevékenységét. A kevésbé ismert intézmények angol nyelvű elnevezését zárójelben szerepeltetem. Ahol szükséges, külön kitérek a hazai kapcsolódásokra. Az intézményrendszer bemutatásakor azokra a szervezeti ismeretekre támaszkodom, amelyeket az Európai Bizottság szakértőivel közös, a magyar foglalkoztatáspolitikai középtávú prioritásait vizsgáló elemzés során ismerhet-

¹ Külügyminisztérium: Összefoglaló az Európai Unió intézményrendszeréről és döntéshozatali eljárásairól. Kézirat, Budapest, 1998. február

tünk meg, továbbá azokra, amelyeket az Európai Unió egyes intézményeinél tett korábbi látogatásom során szereztem. Ugyanúgy felhasználom az Unió működéséről kiadott elérhető információkat (www.europa.eu.int), illetve a Magyar Köztársaság Európai Unió mellé rendelt Missziójának szakmai tájékoztatóit is.

1. A közösségi alapintézmények

A foglalkoztatáspolitikai szempontjából alapintézménynek tekintjük a következő szervezeteket: az Európai Tanács, az Európai Parlament és annak Foglalkoztatási és Szociális Bizottsága, a Foglalkoztatási és Szociálisügyi Miniszterek Tanácsa, az Európai Bizottság és annak Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatósága, az Európai Beruházási Bank valamint az Eurostat.

A tagállamok állam- illetve kormányfőiből, valamint az Európai Bizottság elnökéből álló *Európai Tanács*, amely évente legalább kétszer ülésezik, *fórum*, amely az Unió fejlődésének fő irányvonalát jelöli ki.

Szerepe a foglalkoztatáspolitikai alakításában jelenleg elsősorban a hosszabb távú célkitűzések meghatározása (pl. a lisszaboni stratégia), valamint megerősíti a tagállamok éves Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervét értékelő Közös Foglalkoztatási Jelentést, megerősíti a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának alakítására vonatkozó, az Európai Bizottság által elkészített ajánlásokat, valamint az éves foglalkoztatási irányvonalakat, amelyek a tagállamok éves Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervének vázát adják.

Az *Európai Parlament* (továbbiakban: Parlament) az EU döntéshozatali folyamatában az Európai Tanács által beterjesztett javaslatokat véleményezi. A foglalkoztatási kérdéskörök tárgyalásai során a javaslatot a Parlament elnöke a *Foglalkoztatási és Szociális Bizottsága* (*Committee on Employment and Social Affairs*) elé utalja. Ez a testület a következő kérdéskörökkel foglalkozik: foglalkoztatáspolitikai, munkanélküliség elleni harc, munkahelyteremtés, szociálpolitika (az élet- és munkafeltételek védelme, a munkavállalók konzultációi és informálása, a munkavállalók és a munkaadók érdekeinek kollektív védelme, a bér- és nyugdíjpolitika, a szociális biztonság és a népjóléti védelem, a szociális kirekesztés és a szociális kohézió, a harmadik országból az Unió tagországa területén legálisan tartózkodó polgár foglalkoztatási feltételei, a lakáspolitikai), az információs társadalom szociális dimenziója és munkaerőpiaca, az Európai Szociális Alap, a szakképzés, és különösen a közösségi szakképzési politika megvalósítása, a szakképzések harmonizációja, a munkavállalók szabad mozgása, a szociális párbeszéd, a diszkrimináció összes formája, valamint a (később tárgyalandó) foglalkoztatási ügynökségek munkája. A Parlament szakbizottsága készíti elő az illetékességébe tartozó határozatokat. Megjegyezzük, hogy az Európai Parlament elsősorban az EU-Magyar Közös Parlamenti Bizottságon keresztül kíséri figyelemmel a közösségi joganyag magyarországi átvételének és alkalmazásának menetét.

A tagországok szakminisztereiből álló *Foglalkoztatási és Szociálisügyi Miniszterek Tanácsa* az európai foglalkoztatási jogalkotás elsődleges, de nem kizárólagos szerve. E tanács tölti be a tagállamok közötti egyeztető fórum szerepét. Az ülések rendje különböző. Előfordul, hogy a tanácsadók kíséretével tartanak ülést, létezik informális (tanácsadók nélküli, szűk körű), valamint „óriási méretű” tanácsülés (ez utóbbin minden érintett tagállamból több miniszter vesz részt). A Tanács munkájára lehet következtetni a legutóbbi², 2001. március 6-án, Brüsszelben tartott ülés „forgatókönyvéből”. Az ülés napirendjén – egyebek között – a nyugdíjrendszerek jövőjével kapcsolatos tagállami elképzelések megvitatása, a stockholmi európai tanácsi csúcstalálkozóra történő felkészülés, a szociális biztonsági rendszerek koordinációjáról szóló 1408/71 rendelet módosítása szerepelt. Az ülésen az Európai Bizottság foglalkoztatási és szociálisügyi főbiztosa kezdeményezte, hogy vezessék be a tagországi nyugdíjrendszerek koordinációs rendszerét. A tagállamok többsége támogatta egy koordinációs rendszer bevezetését, ugyanakkor egyértelművé tették (főként Németország képviselői), hogy a nyugdíjrendszereket illetően harmonizációról szó sem lehet. Összességében a tagállamok általában egyetértenek annak szükségességével, hogy bevezessenek egy koordinációs rendszert; növeljék a foglalkoztatási szintet; a jogalkotás során figyelembe vegyék a szolidaritás elvét; biztosítsák a férfiak és nők közötti esélyegyenlőséget, garantálják a megfelelő szintű megélhetést biztosító nyugdíjat.

Az *Európai Bizottság* az Európai Unió által hozott döntések előkészítésének, megfogalmazásának, alkalmazásának és a végrehajtás ellenőrzésének főszereplője. A foglalkoztatási kérdések legfontosabb felelőse a *Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatósága (Directorate – General – Employment and Social Affairs)*, amelynek a foglalkoztatási és szociálisügyi főbiztosnak kell beszámolnia, munkáját a főigazgató irányítja. A Főigazgatóság szakmai munkája a foglalkoztatáspolitikai, a munkahelyi életre vonatkozó politika (beleértve a munkaügyi normákat, a munka modernizációját, valamint a szociális partnerekkel történő párbeszédet), a szociális védelem, a szociális integráció, a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és az anti-diszkrimináció területére terjed ki. A Főigazgatóság a felelős tehát – a többi mellett – az európai foglalkoztatási stratégia fejlesztéséért és monitorozásáért, az Európai Szociális Alapért, a munkaügyi normák hatékony érvényesüléséért és továbbfejlesztéséért, az európai szociális párbeszéd támogatásáért és elmélyítéséért, a szervezett civil társadalommal való párbeszéd fejlesztéséért.

A Főigazgatóság egyrészt az Eurostat, másrészt az elemző, megfigyelő rendszerek működtetésével kíséri figyelemmel a tagországok munkaerőpiaci folyamatait. A Főigazgatóság részt vesz a bővítés előkészítésében is, így egyik feladata az évenként kiadott, a tagjelölt országokról szóló jelentés foglalkoztatáspolitikáról, munkaügyről és

² A kézirat lezárásának időpontja: 2001. március 22.

szociális kérdésekről szóló fejezeteinek elkészítése, a csatlakozó országokkal közös foglalkoztatáspolitikai értékelésének készítése.

Az *Európai Beruházási Bank* (*European Investment Bank*) egyidejűleg bank és független intézmény. 1958-ban alapították, ma már a nemzetközi bankszféra egyik főszereplője. Hiteleket és garanciákat ad olyan beruházási projektek finanszírozásához, amelyek az EU kiegyensúlyozott fejlődéséhez járulnak hozzá. A projektek közül azokat részesíti előnyben, amelyek a beruházást valamely megbízható és tartós érték megteremtésére kívánják felhasználni. A hitelek köz-, és magánigénylőnek egyaránt nyújthatók, azzal a céllal, hogy az infrastruktúra, az energia, az ipar, a szolgáltatás és a mezőgazdaság területén folyó beruházásokhoz adjanak segítséget. A Bank tevékenysége hasonlóságot mutat a Strukturális Alapokéval, amennyiben a gazdaságilag gyengébb régiók fejlesztését valamint a Strukturális Alapok célkitűzéseinek megvalósítását támogatja. A Bank tevékenysége természetesen kiterjed a kis- és közepes vállalkozások munkahelyteremtő beruházásainak támogatására is.

Az Unió Statisztikai Hivatala (*Eurostat*) rendszeres statisztikai elemzéseket és előrejelzéseket készít és tesz közzé, adatokkal látja el az EU intézményeit, amelyekre azok a döntéseiket alapozhatják. Az eltérő nemzeti, ún. első generációs statisztikákat egységes, összehasonlítható rendszerbe integrálja. A Hivatal adatfelvételei képezik a Bizottság éves foglalkoztatási elemzésének alapját („*Employment in Europe*”). Az Európai Bizottság e térséget érintő elemzései ugyancsak a Hivatalnak a közép-európai országok – köztük Magyarország – foglalkoztatási, munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó elemzésére támaszkodik (például a „*Central European countries' employment and labour market review*” c. kiadvány).

2. A közösségi tanácsadó szervezetek

A közösségi tanácsadó szervezetek azok az intézmények, amelyeket a Római (majd a Maastrichti) Szerződés rendelt az Európai Bizottság és a Tanács mellé. Ezek a Gazdasági és Szociális Tanács, valamint a Régiók Bizottsága. A *Gazdasági és Szociális Tanács* (*Economic and Social Committee*) jelentős mértékben befolyásolja a közösségi jogalkotás és a közösségi politikák kialakításának és végrehajtásának folyamatát. E fórum véleményét a Tanács és az Európai Bizottság az alapszerződésben meghatározott esetekben kötelezően – más esetekben szükség szerint – kikéri. Az Európai Parlament is konzultálhat ezzel a fórummal. Évente kb. 150–180 véleményt készítenek itt az említett intézmények részére, illetve saját kezdeményezésre főleg gazdasági és szociális kérdésekben, beleértve tehát a munkaerőpiaci, foglalkoztatási kérdéseket is. A Tanács három pilléren áll: külön-külön csoport képviseli a munkaadói és a munkavállalói érdekeket, a harmadik oldal pedig a máshová nem sorolt egyéb érdekek csoportja, amelybe beletartoznak a harmadik szektor, a civil társadalom képviselői is. A harmadik

oldal bekapcsolása miatt a Tanácsot a civil párbeszéd intézményének³ lehet tekinteni. A Tanács foglalkoztatási, szociálisügyi és állampolgársági (*Employment, Social Affairs and Citizenship*) szekciója kezeli a foglalkoztatás kérdéskörét.

Megjegyezzük, hogy a Tanács hazánkkal mint felvételét kérő országgal közösen konzultatív bizottságot működtet, amelyben a felek a gazdasági és szociális ügyekről intézményesült formában folytatnak szakmai jellegű megbeszéléseket.

A Régiók Bizottsága (*Committee of the Regions*) a regionális és a helyi önkormányzatok képviselőiből áll, többségüket regionális vagy helyi szinten választották. E bizottság jogköre ugyancsak a véleményezés, szerepköre tehát szintén tanácsadó testületi jellegű. A közösségi döntések előkészítésekor a Bizottság az önkormányzatok általános véleményét közvetíti az Európai Bizottság és a Miniszterek Tanácsa számára. A Bizottság munkáját szakértői bizottságai alapozzák meg. A foglalkoztatáspolitikában több bizottság is érintett, így a Strukturális Alapokkal foglalkozó 1. számú, a szociálpolitikával foglalkozó 5-ös, a foglalkoztatás kérdéseit tárgyaló 6-os, valamint az oktatásügyet, szakképzést véleményező 7. számú szakértői bizottság.⁴

3. A speciális foglalkoztatási intézmények

A szóban forgó intézmények közül kiemelkedik az Európai Szociális Alap, az Európai Beruházási Alap, valamint a Foglalkoztatási Bizottság. Az 1960-ban létrehozott *Európai Szociális Alapnak (European Social Fund)* mint a Strukturális Alapok egyikének célja a foglalkoztatottak térbeli és ágazati mobilitásának támogatása, a munkanélküliség mérséklése, a munkavállalási feltételek javítása, a munkanélküliek képzése, továbbképzése. Az Alap a szakképzéshez, átképzéshez és a munkahelyteremtő konstrukciókhoz nyújt támogatást. Az *Európai Beruházási Alap (European Investment Fund)* a romló gazdasági helyzet és a növekvő munkanélküliség miatt az Európai Tanács 1992-ben indított közösségi kezdeményezése alapján jött létre, 1994-ben. Az Alap célja, hogy hitelgaranciával támogassa a gazdasági talpraállást, a transeurópai infrastrukturális fejlesztéseket és a kis- és középvállalkozásokat.

A *Foglalkoztatási Bizottság (Employment Committee)* a tagországok képviselőiből, valamint az Európai Bizottság tisztviselőiből álló, az Európai Bizottság foglalkoztatáspolitikai koordinációs munkáját segítő, szakmai egyeztető fórum. E testület ad hoc munkacsoportja kíséri figyelemmel az európai foglalkoztatási stratégia érvényesülését, az ún. luxemburgi folyamat alakulását, ennek keretében végzi a tagállamok által elkészített Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervek vizsgálatát.

³ Ladó Mária: Európai szociális párbeszéd. In Gyulavári Tamás (szerk.): Az Európai Unió szociális dimenziója. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2000.

⁴ Koreny Ágnes, Csákó Beáta, Kas Nóra: Az Európai Unió. Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Országgyűlési Könyvtár, Budapest, 2000.

4. A szociális partnerekkel közös politikaformálás intézménye

A közös politikaformálás intézménye elsősorban a *Foglalkoztatáspolitikai Állandó Bizottság (Standing Committee on Employment)*, amely a Tanács, a Bizottság és a szociális partnerek képviselőiből áll. 1970-ben hozták létre. E bizottság működését példázza a legutóbbi, 2001. március 6-án, Brüsszelben tartott ülése, amelynek napirendjének ezúttal egyetlen pontja volt, a stockholmi csúcstalálkozóra való felkészülés.

A résztvevők megerősítették az elmúlt évben elfogadott ún. lisszaboni stratégia végrehajtásának jelentőségét, amely hozzájárul azon cél megvalósításához, hogy az EU tíz éven belül a világ legversenyképesebbé és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává váljon. Kiemelték a demográfiai változásokból fakadó nehézségek mielőbbi leküzdésének szükségességét, különös tekintettel a nyugdíjrendszerek és az egészségügyi ellátás jövőjére. Az Állandó Bizottság támogatta egy magasszintű munkacsoport létrehozását, amelynek feladata a szakképzéssel és mobilitással összefüggő kérdések áttekintése lenne, figyelemmel a tudásalapú gazdaság megteremtésére. Megerősítették a gazdaságpolitika, a szociálpolitika és a foglalkoztatáspolitikai közötti jobb koordináció szükségességét.

A munkaadók képviselői a pénzügyi szolgáltatások, az energia, a telekommunikáció, valamint a közlekedési szektorok mielőbbi liberalizációjának fontosságát, valamint az Európai Információs Társadalom, a vállalkozásbarát környezet, illetve a rugalmasabb és hatékonyabb munkaerőpiacok megteremtésének jelentőségét emelték ki.

A munkavállalók a foglalkoztatási szint mielőbbi emelésének jelentőségére, a humán erőforrásokat támogató beruházások növelésének fontosságára és az európai szociális modell modernizációjának szükségességére hívták fel a figyelmet.

5. Az ügynökségek

Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikájában érintett „ügynökségei” egy-egy szakmapolitikai kérdéskör átfogó menedzselését végzik. Jogi alapjuk változatos, de legjellemzőbb az alapítványi forma. Irányító testületeikben általában megtaláljuk a tagországok, valamint az Európai Bizottság delegáltjait. A testületekben sok esetben részt vesznek a munkáltatók és a munkavállalók képviselői. A fontosabb ügynökségeket az alábbiakban mutatjuk be.

A *Szakképzésfejlesztési Európai Központ (European Centre for the Development of Vocational Training)* 1975-ben jött létre. A Központ célja a szakképzés, valamint a folyamatos, élethosszig tartó képzés fejlesztésének támogatása. Ugyancsak 1975-ben jött létre az *Európai Alapítvány az Élet- és Munkafeltételek Javításáért (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions)*. Az Alapítvány fő célja az európai szintű szociális párbeszéd elősegítése, az élet- és mun-

kafeltételek együttes fejlesztése érdekében. Az *Európai Képzési Alapítvány* (*European Training Foundation*) 1990-ben jött létre. Fő célja a csatlakozó országokkal, valamint a dél-európai államokkal és a mediterrán régióval való együttműködés, azok szakképzési rendszereinek továbbfejlesztése érdekében. Eszközei a technikai segítségnyújtás támogatása a különböző programok (pl. PHARE, TEMPUS, MEDA) alkalmazásához, a szakmai tapasztalatcserék elősegítése a célországok között, valamint a célországok felé irányuló segítségnyújtás koordinációja.

Az *Európai Ügynökség a Munkahelyi Biztonságért és Egészségért* (*European Agency for Safety and Health at Work*) 1995. évi megalapítása óta közösségi szinten segíti a munkahelyi biztonságra és egészségre vonatkozó információk áramlását, az Unió szociálpolitikai célkitűzéseinek megvalósítását, a kutatási eredmények hasznosítását.

6. Az elemző, megfigyelő rendszerek

Az alábbiakban a legfontosabb kapcsolódó elemző, megfigyelő rendszereket tekintjük át. Az *európai foglalkoztatási megfigyelési rendszer* (*European Employment Observatory*) elemzi, kutatja a tagországok foglalkoztatási, munkaerőpiaci eseményeit. A rendszer az Európai Bizottság Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatóságának szakmai irányításával működik. A rendszert jelenleg külső szervezet, a birminghami székhelyű ECOTEC Kft. működteti. Az *európai foglalkoztatási dokumentációs rendszer* (*European System of Documentation on Employment*) szintén az Európai Bizottság Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatósága közvetlen irányításával működik. Az információs és elemző rendszert 1989-ben alapították. A tagországi foglalkoztatási helyzetre vonatkozóan mindegyik tagországban összekapcsolja az egyetemeket és a kutatóközpontokat. A rendszer időszakos kiadványokat, jelentéseket, elemzéseket is kiad, összefoglalja a foglalkoztatás területén jelentkező problémákat és trendeket. A rendszer lényeges eleme az adatbank és a dokumentációs központ.

A *foglalkoztatáspolitikák kölcsönös információs rendszere* (*Mutual Information System on Employment Policies*) a foglalkoztatáspolitikai eszközökre és struktúrákra vonatkozó, tagországok közötti információcserét szolgálja. A rendszer fenntartásának felelőse, a berlini székhelyű Institute for Applied Socio-Economics közvetlenül az Európai Bizottság Foglalkoztatási és Szociális Ügyek Főigazgatósága irányításával működik. A rendszer összegyűjti, szintetizálja, lefordítja, valamint terjeszti a legfontosabb információkat a tagországok között, segítve a foglalkoztatáspolitikáért felelős minisztériumok és a megvalósító szervezetek napi munkáját, ugyanakkor természetesen a Főigazgatóság foglalkoztatáspolitikai koordinációs tevékenységét.

Az *európai foglalkoztatási kapcsolatok megfigyelőrendszere* (*European Industrial Relations Observatory*) 1997 óta működik. Az adatbázis a foglalkoztatási kapcsolatokra vonatkozó legfontosabb információkat és

elemzéseket tartalmazza a tizenöt tagállamra, valamint Norvégiára vonatkozóan.

A társult, a dél-európai, valamint a mediterrán államok munkaerőpiaci folyamatait, valamint a szakképzési rendszer összefüggéseit a *nemzeti megfigyelő központok hálózata* (*National Observatories Network*) vizsgálja. A rendszer – egyebek között – a jó gyakorlati példákkal segíti a célországok szakképzési rendszereinek fejlesztését. A megfigyelő rendszert az Európai Képzési Alapítvány működteti. Magyarországon a hazai megfigyelőközpont szerepét a Nemzeti Szakképzési Intézet tölti be.

7. A tanácsadói hálózatok

Az Európai Uniónak az állampolgárokat célzó legismertebb foglalkoztatási tanácsadói hálózatai: az Európai Foglalkoztatási Szolgálat, valamint a nemzeti pályainformációs szolgálatok hálózata.

A megüresedett álláshelyek és az álláshelyekre történő jelentkezések regisztrálására az Európai Bizottság már korábban létrehozta az ún. SEDOC-rendszert, amelyet később az *Európai Foglalkoztatási Szolgálat* (*European Employment Service*) rendszere váltott fel. Ilyen szolgálatot ma már minden tagállam működtet. A Szolgálat fő feladata az egyes nemzetek munkavállalóinak kiszolgálása és a regionális foglalkoztatási (toborzási) politika koordinációja. A Szolgálat egy európai munkaerőpiaci hálózat, amely segíti a munkavállalók mobilitását az európai munkaerőpiacon. A Szolgálat célja, hogy információval, tanácsadással és szakértői segítségnyújtással támogassa a munkavállalók elhelyezkedését és a cégek munkaerőigényének kielégítését. A Szolgálat egyaránt kapcsolatot tart az Európai Bizottsággal és az egyes tagállamok állami munkaközvetítő hálózatával. A hálózatnak tagja továbbá Norvégia, Izland és Liechtenstein is. Magyarországon a Foglalkoztatási Hivatal szervezi a Munkaügyi Központok Szolgálatába való bekapcsolódását.

A *nemzeti pályainformációs központok hálózata* (*European Network of National Resources Centres for vocational Guidance*) 1992–1993-ban jött létre a fiatalok szakképzésére, valamint a „felnőtt munkáséletre” való felkészítést segítő közösségi akcióprogram, a PETRA keretében. 1995-től a központok átkerültek a Leonardo da Vinci program keretei közé.

A Központ az egész életen át tartó tanulás támogatásának, valamint a nemzeteken átnyúló mobilitás támogatásának egyik szerve. A Központ az egész Európa területén elérhető képzések lehetőségeiről ad tájékoztatást. Ma már több mint 50 központ működik az EU területén, valamint a közép- és kelet európai országokban. Az egyes országokban a központok az oktatási és/vagy a munkaügyi minisztériumok alapításával jöttek létre. Az Európai Bizottság a tanácsadási szolgálat kifejezőbb megjelenése érdekében a központok hálózatának 2000 márciusában az *Euroguidance* nevet adta.

Magyarországon a Foglalkoztatási Hivatal felügyelete alá tartozó

Csongrád Megyei Munkaügyi Központ működtet nemzeti pályainformációs központot.

Az Európai Unió intézményei folyamatosan átalakulóban vannak. Magyarország érdeke, hogy a csatlakozásra történő felkészülés során pontos képet kapjunk a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer működéséről, esetleges változásairól, annak érdekében, hogy a tényleges csatlakozáskor minél zökkenőmentesebb és minél eredményesebb legyen bekapcsolódásunk a közösségi foglalkoztatáspolitikai koordinációba.

VIDRA SZABÓ FERENC

„Soha többé nem megyek haza...!”¹

Gyerekek, állami gondozásban

Az alábbi kutatás során világossá vált a számunkra, hogy minden bajok legfőbb forrása a gyermekvédelmi intézmények működőképességében rejlik, melyet tömören a következőképpen lehetne összefoglalni: a feladatok nem világosak és egyértelműek, a kompetenciahatárok nincsenek pontosan meghatározva, nincs szakmai kontroll és együttműködés, legfontosabb szempontként pedig elmondhatjuk, hogy nem állnak rendelkezésre a szükséges anyagi, emberi és tárgyi erőforrások.

A kutatás célkitűzései, módszerei

Amikor 1997-ben belekezdünk a nevelőotthonokban élő gyermekek értékvilágának kutatásába, tisztában voltunk azzal, hogy nehéz feladatra vállalkozunk (hiszen voltak előzetes tapasztalataink), arra azonban nem számítottunk, hogy a gyermeki kiszolgáltatottságnak, a korszerű szakmai megoldások hiányának ilyen tömény elegyével találjuk magunkat szemben.

Amikor előzetes feltevéseinket megfogalmaztuk, még nem gondoltuk, hogy annak minden pontja igazolódni fog:

„Kutatásunk hipotézise, hogy az állami gondozásba² kerülő gyermekek és fiatalok kiszolgáltatottabbak mindenki másnál, többnyire megkérdésük nélkül döntenek sorsukról, nincs beleszólásuk sem abba, hogy a családban maradjanak-e, sem abba, hogy milyen intézetbe, milyen nevelőszülőkhöz kerüljenek. Állami gondozásba vételüket általában büntetésként, szerencsétlenségként élik meg. A magukkal hozott tapasztalatoknak, hétköznapi tudásuknak az új környe-

¹ Tanulmányom az OTKA által T 22071. nyilvántartási számon támogatott „Az állami gondozottak értékvilága” című, 1997–2000 között lefolytatott kutatás legfontosabb tapasztalatait foglalja össze.

² Kutatási beszámolóinkban gyakran használjuk az „állami gondozottak” köznapi kifejezést a szakszerűbb, de nehezkesebb kifejezések helyett, mint például az „állami gondoskodásban részesülő” vagy az „otthont nyújtó gyermekintézményekben élő gondozottak”.

zetben nem sok hasznát veszik, a magukkal hozott kultúrát fel kellene adniuk, ehelyett viszont nem találnak konzekvens értékrendet, követhető, elfogadható mintákat. Kiszolgáltatottságuk fokozódik azáltal, hogy nem ismerik az új környezet játékszabályait, egyszerre többféle elvárásnak kellene megfelelniük.”

Eredeti elképzeléseink szerint egyrészt azt az értékvilágot szerettük volna megrajzolni, amelybe az állami gondozott gyermek kerül, másrészt pedig azt kívántuk megvizsgálni, hogy a gyermek hogyan reagál erre a változásra, mennyiben fogadja el az új környezet normáit. Kutatásunk során azonban szűkítettük eredeti célkitűzésünket, és elhagytuk az értékrend standardizált vizsgálatát, ugyanakkor jelentősen tágítottuk azzal, hogy az intézményrendszert mint *szervezetet* kezdtük vizsgálni.

A vizsgálat négy éve alatt több száz interjút készítettünk gyerekekkel, pedagógusokkal, gyermekfelügyelőkkel, gyermekvédelmi szakemberekkel.³ Áttanulmányoztuk több ezer gyermek iratanyagát, egyrészt a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatoknál, másrészt gyermekotthonokban. Részt vettünk több munkacsoportban, melyek közül a legfontosabb a főváros intézményrendszerének átalakítását megcélzó, úgynevezett régiós munkacsoport volt, illetve amelyik a lakásotthoni hálózatrendszer helyzetét vizsgálta. Félállású munkatársként hosszabb ideje tevékenykedem egy fővárosi gyermekotthonban, ahol a legfontosabb feladatom az intézmény szervezeti fejlesztése: a lakásotthoni ellátás kiépítése, illetve a minőségbiztosítás bevezetése. Áttanulmányoztuk több fontos dokumentumot, melyek közül külön ki kell emelni az 1998-ban lefolytatott ombudsmani vizsgálatról készült jelentést, amelyet az otthont nyújtó gyermekintézményekben lefolytatott vizsgálatról készítettek.⁴

A dolgozat gerincének tapasztalatai azokból az adatokból származnak, amelyeket 26 fővárosi és vidéki gyermekotthonokban fellelhető iratanyagok tartalomelemzése kapcsán nyertünk. Az iratok elemzése során azokat a gyerekeket vontuk be a vizsgálatba, akik *a látogatásunk napján* még nem múltak el 18 évesek, és az adott intézmény kötelékébe tartoztak. A kiválasztott intézményeken belül vizsgálatunk teljes körűnek mondható. Tehát feldolgoztuk a tartósan szökésben lévőket, a nem jogerősen elítélteket, az ideiglenesen külföldön tartózkodókat, az adaptációs szabadságon lévőket is.

Az adatgyűjtésnek ez a formája 1999 novembere és 2000 januárja között zajlott, és összesen 1116 kiskorú adatait dolgoztuk fel. A dossziék tartalma nagyon eltérő volt: előfordult, hogy egyetlen irat sem volt benne, csak a gyerek személyi adatai szerepeltek a fedőlapon, más esetben viszont mindent megőriztek: a csecsemőkori fény-

³ A vizsgálat első benyomásait a következő cikkben foglaltuk össze: Vidra Szabó Ferenc: Születni tudni kell! Élet és Irodalom, 1998/13. sz. Külön tanulmányban számoltunk be a lakásotthoni átalakulás tapasztalatairól: Vidra Szabó Ferenc: Lakásotthoni pillanatkép Budapest. Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/5. sz.

⁴ Az otthont nyújtó gyermekintézményekben élő gondozottak alkotmányos jogainak érvényesülése. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének jelentése az ÖBH 550/1998. számú vizsgálatról. 1998. december.

képektől kezdve a legapróbb feljegyzésekig. Szembetűnő volt, hogy a beutalás előtti időszakra vonatkozóan szinte semmilyen dokumentum nem állt rendelkezésre, mintha a gyermek sorsa a beutalással kezdődött volna. Egyes gyámhatósági határozatokban szerepeltek ugyan az előzmények, de a határozatok más része csupán a szokásos „konzervszöveget” tartalmazta. Ugyancsak sok esetben kideríthetetlen volt, hogy a gyermek milyen utat járt be az állami gondoskodás útvesztőjében, hiszen a rendszeresített gondozási könyv kitöltése hiányos, ad hoc jellegű. A gyerek múltjára vonatkozó információk tehát kiszámíthatatlanok – ez nemcsak jelen munkánk szempontjából sajnálatos, hanem sokkal nagyobb a jelentősége a pedagógiai munka szempontjából, hiszen a képbe újonnan belépő pedagógus, pszichológus, családgondozó stb. az iratok alapján informálódhatna, azok segítségével tervezhetné meg a tennivalókat. Talán az iratokkal szembeni bizalmatlanság magyarázza, hogy valahányszor új pszichológus vagy netán pszichiáter kerül kapcsolatba a gyermekkel, mindannyiszor előlről kezdik az anamnézis felállítását, a diagnózis elkészítését – mindenekelőtt megméri a páciens IQ-ját. (Az iratanyagok alapján a legtöbb esetben a pszichológus munkája a diagnózis megállapításával véget is ér: nem derül ki, hogy később milyen terápiás módszereket alkalmaztak a szorongó, sérült, a traumákat egyedül feldolgozni képtelen gyerekek megsegítésére.)

Az elemzés elkészítéséhez szükséges információkat tehát több forrásból kellett összegyűjtenünk: általában a gyámhatósági határozatokra, a pedagógiai-pszichológiai véleményekre, a hosszú távú fejlesztési tervekre támaszkodtunk. Az elemzés néhány, korábban tervezett területéről, éppen az iratanyagok hiányossága miatt, le kellett mondanunk. Nem sikerült kideríteni például az iskolai pályafutást, erre vonatkozóan nagyon hiányosak, illetve számunkra semmitmondóak voltak az utalások. Például: *a piros iskola 5. osztályába jár. Vagy: felvették a Móra Ferenc szakközépiskolába.* Mivel csupán a feljegyzések tört része volt friss, nem lehetett kideríteni, hogy az illető jelenleg mit csinál: Tanul? Dolgozik? Ha igen: hol teszi mindezt? Ha nem: mit csinál helyette? Fontosnak tartottuk volna kideríteni, hogy a gondozásban részesülők között milyen arányban vannak olyanok, akiknek a szülei is állami gondozottak voltak, vagyis mekkora azok aránya, akiknek a sorsa generációkon át ismétlődik. Erre vonatkozólag is nagyon kevés információt kaptunk: csupán 15 esetben derült ki, hogy az anya, és 4 esetben, hogy mindkét szülő állami gondozott volt, feltételezésünk szerint a valós arány ennél lényegesen magasabb, ezért eltekintettünk ennek a területnek az értelmezésétől.

Országos tendenciák

„A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló”, 1997. november 1-jén hatályba lépett törvény (továbbiakban: *gyermekvédelmi törvény*), és a vonatkozó 15/1998. (IV. 30.) NM végrehajtási rendelet alaposan megrázta a hazai gyermekvédelmet. A törvény egészen újszerű alapelveket fogalmazott meg, például kimondja, hogy a gyerekeknek joguk van a vér szerinti családjukban élni, és az alapellátás intézményeinek mindent meg kell tenniük azért, hogy a gyerekek ne kerüljenek ki a családjukból. A gyermekvédelmi törvény előírja továbbá, hogy a családjukból mégis kikerülő gyerek nevelőszülőnél, vagy családias jellegű szakellátási intézményben, életkorának és a kor színvonalának megfelelő körülmények között nevelkedjen, az eredeti lakóhelyéhez minél közelebb, és – ha nincs kizáró ok – a családjával minél szorosabb kapcsolatot tartson. A törvény előírja egyebek közt azt is, hogy a gyermekotthonok átalakítását legkésőbb 2002-ig a fenn tartónak be kell fejezni – e sorok írásakor tehát még bő egy év áll az intézmények rendelkezésére!

A gyermekvédelmi törvény életbelépése tehát alapjaiban ingatta meg az érintett intézményeket, pontosabban: alapjaiban ingatta volna meg, ha a gyermekvédelem nem úgy viselkedett volna, mint a mesebeli királyfi, akit hiába marcangol miszlikre a gonosz sárkány, megrázza magát, és máris visszaváltozik azzá, ami korábban volt.

Az eredeti koncepció szerint a törvény életbe lépésével az állami gondoskodásba kerülő gyerekek száma először 50 százalékkal, hosszabb távon pedig 2/3-dal csökkent volna, főleg a helyi prevenció és gondozási munka eredményességének következtében. Az utóbbi években, évtizedekben valóban évről évre csökkent a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló kiskorúak száma: 1980-ban 33 000 fő, 1990-ben 25 000 fő, 1997-ben 19 000 fő, 1998-ban 19 500 fő, 1999-ben pedig 18 600 fő. Egyrészt a csökkenés a törvénytől függetlenül is bekövetkezett (sőt, 1998-ban a törvény szándékával ellentétben nőtt), másrészt azt is figyelembe kell venni, hogy az utóbbi időszakban jelentősen csökkent a magyarországi kiskorúak száma is, vagyis a relatív csökkenés még kisebb: 1980-ban tízezer azonos korú lakosra 120,9 állami gondoskodásban részesülő kiskorú jutott, 1990-ben 103,0, 1998-ban 91,4, 1999-ben pedig ismét valamivel több: 94,1. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kiskorúak arányának csökkenésével vagy stagnálásával párhuzamosan megnőtt a gondozásban részesülő nagykorúak számaránya: a törvény életbelépését követően ugyanis a gondozás felső korhatára a korábbi 18 éves korról 24 éves korra tolódott ki. Ennek megfelelően 1990-ben még csak 210 nagykorú élt a rendszerben, 1998-ban már 3400 (az érintett korosztály 29 százaléka), 1999-ben pedig 3900 (az érintettek 34 százaléka)!⁵

⁵ Forrás: Tájékoztató a család-, gyermek- és ifjúságvédelemről. A Népjóléti Minisztérium (később: Szociális és Családügyi Minisztérium) éves statisztikai jelentései, valamint a Statisztikai évkönyv vonatkozó példányai.

Általános tapasztalatként elmondható, hogy a gyerekek jelentős hányada idős korban kerül be az intézményhálózatba, sok időt tölt ott, és késői életkorban hagyja el az intézményeket. A késői bekerülés, valamint a visszakerülés nehézsége a magyarázata a rendszerben élők „előregedésének”: 1990-től folyamatosan, évről évre az állami gondoskodásban részesülő kiskorúaknak körülbelül a fele 12 évesnél idősebb! 1999-ben a 18 600 állami gondozott kiskorúból 9400 volt 12 évesnél idősebb, és ha hozzájuk számítjuk a 3900 nagykorút is, akkor megállapíthatjuk, hogy a rendszerben lévőknek csaknem 60 százaléka 12 évnél idősebb!

Egyelőre ugyancsak nem sikerült megemelni a nevelőszülőnél elhelyezett arányát. Míg az utóbbi évtizedekben egészen a kilencvenes évek közepéig folyamatosan nőtt ez az arány (1980-ban az összes nevelt 25 százaléka élt nevelőszülőnél, 1990-ben 34 százaléka, 1995-ben 42 százaléka, 1997-ben pedig 46 százaléka), addig az utóbbi két évben bizonyos csökkenés tapasztalható (1998-ban: 42 százaléka, 1999-ban pedig 40 százaléka). Az utóbbi tíz évben nem változott jelentősen az engedélyezett örökbefogadások száma sem (évi 850 és 1000 között ingadozott).

Érdekes képet mutat a gyámhatóságoknál nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása is: 1990-ben 175 ezer veszélyeztetett kiskorút tartottak nyilván, 1997-ben már 420 ezret, 1998-ban 380 ezret, és 1999-ben csak 299 ezret. A számok tehát azt sugallják, hogy egyre kevesebb veszélyeztetett kiskorú van hazánkban, holott az egyéb tapasztalatok ennek éppen az ellenkezőjét mutatják. A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúakra vonatkozó adatok semmiképpen nem fedik a valódi arányokat, ugyanis a veszélyeztetettség megállapítása erősen szubjektív. Gyámhatóságokként, de akár hivatalnokként is más-más gyakorlatot követnek, máshol húzzák meg a határt elit környezetben, és máshol a lumpenek által sűrűn lakott településeken, városrészekben.

A bekerülés körülményei

Előjáróban hangsúlyoznunk kell azt a közismert tényt – melyről azonban gyakran megfeledkezünk –, hogy a gyerekek családi közösségből való kiszakítása önmagában is minden esetben személyiségkárosító esemény, függetlenül attól, hogy az milyen életkorban történik. Természetesen másképpen sérül az, akit születésekor anyja a kórházban hagyja, első életéveit csecsemőotthonban tölti, majd óvodásotthonba kerül, később nevelőszülőkhöz, aztán egy gyerekotthonba, majd a deviáns gyerekek gyűjtőhelyeként funkcionáló, speciális intézménybe, és másképpen sérül, akinek apja alkoholista, bűnöző életet él, az anyja prostituált, és akivel senki nem törődik, hacsak azt nem tekintjük törődésnek, hogy az apja részegen a falba veri a fejét, meg rugdossa, esetleg megerőszakolja. Megint másképp sérül az, akinek 14 éves korában a szülei elválnak, és akit ezután egymás zsarolására

használnak fel, egyébként felesleges nyűg a család nyakán, melynek következtében a korábban jó magaviseletű gyermek csavarogni kezd, feltör néhány autót, rászokik az alkoholra és a drogra.

Jelen dolgozatunknak nem tárgya, hogy azt a lélektani hatást elemezze, amely a családból kiszakadó gyerekeket éri, hiszen ennek a témának gazdag szakirodalma van, azt azonban közvetve és közvetlenül is tapasztaltuk, hogy a mindennapi pedagógiai munka során nem érvényesül ez a lélektani szemlélet. A gyerekekkel foglalkozó felnőttek a konkrét magatartási problémákat észlelik, azokra próbálnak reagálni, azokat kísérlik meg kezelni – jól, rosszul –, és elmarad a háttér feltárása, a magatartási probléma kiváltó okainak kezelése. Különben hogyan fordulhatna elő, hogy a 8 éves ágyba vizező kislány pedagógiai véleményében a gyógyszeres kezelés szerepel, a pszichoterápiás kezelésre viszont nincs utalás? Hogyan fordulhatna elő, hogy a több csecsemőotthont, gyerekotthont, nevelőszülőt megjárta, 16 éves fiú agresszív magatartását fegyelmi tárgyalással, büntetések kiszabásával próbálják visszaszorítani, és nem az agressziót kiváltó okok feltárásával? Hogyan fordulhatna elő, hogy számos intézményben nincs pszichológus, gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus?!

Az első bekerülés időpontját közel ezer (966) fő esetében sikerült felkutatni: a jelenleg gyermekotthoni ellátásban részesülők majdnem tizede közvetlenül a születéskor került gondozásba, mintegy harmada pedig hároméves kor alatt. Csak utalnánk arra a pszichológiai közhelyre, amely arra vonatkozik, hogy milyen károsodást szenved a személyiség, ha az első három életévében nincs mellette stabil anyaszerpet képviselő személy, illetve hogy a csecsemőotthonoknak milyen hospitalizáló hatása van. A jelenlegi gyermekotthoni ellátásban részesülő kiskorúak *egyharmada* részesült ebből az élményből!

A gondozottak 7,7 százaléka 15 éves kora után került el otthonról, és tegyük hozzá, többnyire magatartási problémák miatt. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a csavargó, drogozó, játékgépező, bűncselekményeket elkövető serdülőkkel a gyermekvédelmi rendszer nem tud mit kezdeni, beutalásuk sokkal inkább a szülők lelkiismeretének megnyugtatóként, az alapellátás tehetetlenségének beismeréseként szolgál. A változás annyi, hogy a csavargó fiatal nem a szüleitől, hanem az intézetből csavarog, a drogozó intézeti lakóként drogozik, az autófeltörő intézetisként töri fel az autókat – a különbség csak annyi, hogy a gyerekotthonban kisebb a kontroll, mint otthon, viszont több a potenciális partner. A dokumentumokból egyértelműen kitűnik, hogy a deviáns, súlyos magatartásproblémás fiatal, azáltal hogy kiemelték a szülői környezetből, továbbra is folytatja korábbi életmódját, sokszor már az első nap megszökik, és gyakran csak névleg szerepel az otthon létszámában. Az adatgyűjtés időpontjában 64 fő volt tartós szökésben – ebből 34-en az átmeneti otthonból –, 22 személynél szerepelt a gyakori, 20-nál az időnkénti szökés. Ezeknél az iratanyagokban szereplő adatoknál a valós szökések és engedély nélküli távollétek száma jóval magasabb lehet.

Az iratanyagok között meglepően kevés környezettanulmány sze-

repelt, a meglévő néhányból azonban szinte kivétel nélkül külvárosi, elhanyagolt lakások, lumpenkörnyezet, szegényes bútorzat, kosz, rendtelenség, túlszűfoltosság köszön vissza. A közüzemi szolgáltatásokat gyakran már kikapcsolták, ugyancsak gyakori a jogcím nélküli lakás-használat és a lakásfoglalás. Sokszor szinte kideríthetetlen, hogy kik élnek a lakásban, mert a rokonok, a hajdani és jelenlegi élettársak, az alkalmi partnerek, ivócimborák kusza összevisszaságban vannak jelen. Ugyancsak sok esetben kideríthetetlen, hogy milyen anyagi forrásokból tartja fenn magát a család. Általában az egyetlen, legfőbb bevételt a családi pótlék jelenti, esetleg a munkanélküli járulék, vagy az önkormányzati segély. A lakáshelyzetre és a jövedelmi viszonyokra vonatkozólag nem sikerült annyi hiteles adatot gyűjteni, hogy érvényes, számszerűsíthető kimutatást tudnánk végezni – de a megismeretek és az egyéb tapasztalatok alapján bátran leszögezhetjük, hogy elenyésző azoknak a gyerekeknek a száma, akik nem nagyon szegényes lakáskörülmények közül, illetve nem alacsony jövedelmű családokból kerültek volna ki.

Tipikus sorsot világít meg az a 16 éves lány, aki így mesélt a családjáról:

„Anyukám beteg volt, több élettársa is volt, nem volt jó a családi légkör. Sokszor megvert benniünket, volt hogy az utcán aludtunk. Albérletben laktunk, legalább 15-20 albérletünk volt. Szörnyű volt, a víz sose volt bevezetve. Általában szoba-konyhás albérletek voltak, de víz soha nem volt. Apukám hároméves koromig élt velünk, kőműves volt, inni kezdett, elment tőlünk. Anyukám fonógyárban dogozott, leszázalékolták, aztán a férfiak jártak hozzá. Volt egy élettársa, egy tűzoltó, akivel két évig élt együtt, a többiekkel egy-két napig. Volt, amikor jó volt otthon a légkör, de aztán mindig jött egy élettárs. Semmit nem csinálhattam, nem törődtek velem. Az iskolában a többi gyerek hozta a jó cuccokat, de én nem kérhettem semmit. Alkalmazkodnom kellett, csendben kellett maradnom, mert különben megverték. Egyszer elszöktem. Jött egy élettárs, féltem tőle, szeretkeztek. Elmentem a rendőrségre, nem hittek nekem, mondták, hogy menjek haza! Otthon aztán jól megverték!”

A szülők egymáshoz viszonyított státusát tekintve idézhetjük az egyik gyermekotthon vezetőjének szavait, aki szerint a gyerekek maximum 1-2 százaléka származik olyan családból, ahol az édesapa és az édesanya is első házasságban és együtt él. A válás, különélés, élettársi kapcsolat annyira mindennapos, hogy a dokumentumok többnyire fel sem tüntetik. Összességében 287 alkalommal találtunk egyértelmű utalást erre vonatkozólag, amelyből a szülők válása, különélése, élettársi kapcsolata a legjelentősebb tétel. Húsz esetben találtunk utalást arra, hogy a gyermeknek képzelt apát jegyezték be az anyakönyvébe, és van négy olyan esetünk is, amikor az örökbefogadó szülők később elváltak, külön költöztek.

Sajátos csoportot alkotnak a külföldi szülők (összesen 31 ilyen esetet regisztráltunk), akik szinte valamennyien román állampolgárok:

turista útlevelemmel vagy menekültként érkeztek, és a gyerekeket többnyire közvetlenül a szülés után a kórházban hagyták. A szülők többsége ismeretlen helyen tartózkodik, zömük visszament Romániába, minden kapcsolat megszakadt velük. Az egyik kislányt román csecsemőotthonból vették ki a szülei, akik áttelepedtek Magyarországra, és itt beadták gyermekotthonba. Egy másik fiút az 1989-es események után üdülni hoztak hazánkba, itt örökbefogadó szülőket toboroztak a gyerekek számára, őt is örökbe fogadták, de néhány év múlva megromlott a kapcsolatuk, azóta a fiú 3 különböző nevelőszülőnél élt, jelenleg az egyik gyermekotthonunk lakója. Egy másik gyermek is ugyanebben az évben került hozzánk, őt is örökbe fogadták, de az ő édesanyja nem tűnt el a képből, sőt többször megjelent, pénzt követelve a gyerekéért: „*Ingyen senki nem adja oda...!*”

A külföldi illetékességű gyerekek másik csoportja szülő nélkül érkezik, 15–18 évesen, közöttük is van jó néhány romániai, akik prostitúcióból, bűnözésből tartják fel magukat, de vannak afrikai menekültek is, akik általában iratok nélkül szöknek át a határon, céljuk valamelyik nyugati országba menekülni. Közülük csaknem mindenki csupán papíron létezik a nyilvántartásban, hiszen általában már érkezésük napján eltűnnek, a nyilvántartásból viszont csak nagykorúságuk elérése után lehet törölni őket. Az egyik lányt például, aki Libériában született, elrabolták a szüleitől, elhurcolták Nigériába, ahonnan megszökött. Élt Marokkóban, Olaszországban, Magyarországra 1997-ben érkezett, azóta ismeretlen helyen tartózkodik, nagykorúságáig még több mint egy év van hátra.

A válások, különélések mellett gyakran előfordul, hogy a szülők egyike, vagy mindkét szülő elhagyja a családját. A beutaláskor összesen 322 konkrét esetet találtunk, amelyben vagy mindkét szülő, vagy az egyik háttal fordított a gyerekeinek. Összességében az esetek felében az anyák tűnnek el, az apáknak körülbelül az egyötöde, a többi esetben pedig mindkét szülő. Az egyedül maradt anyák inkább vállalják egyedül is a neveléssel járó terheket, míg ha az apákkal történik mindez, ők hajlamosabbak arra, hogy – például munkájukra hivatkozva – intézetbe adják a gyereket.

A mintában szereplő gyerek körülbelül tizedének a beutalás időpontjában már vagy az egyik, vagy pedig mindkét szülője meghalt, gyakran a beutalás indoka éppen a szülők halála volt: az esetek 54 százalékában már nem élt az apa, 38 százalékában az anya, 8 százalékában pedig mindkét szülő meghalt. Ilyen szempontból a legtipikusabb korosztály a 7–14 év közöttieké, az összes szülőhalál 50 százaléka őket érinti.

Jól jellemzi a családi hátteret a szülők bűnöző életmódja: 125 olyan gyereket találtunk, akinek a szülei már voltak börtönben vagy előzetesben: ebből a szempontból főleg az apáknak van főszerepük (76 fő), de számottevő az a 15 fő is, ahol mindkét szülő megjárta már a börtönt. Az életkori megoszlás szempontjából különösen kiemelkednek azok a családok, ahol a gyermek 3 éves kora alatt kerül gondozásba: közülük 54 családban fordult elő, hogy a szülőket szabadságvesztésre ítélték vagy előzetesben vannak.

Összesen 361 alkalommal találtunk egyértelmű utalást arra, hogy ki kezdeményezte a gondozásba vételt, és az estek zömében (43,5%) az anyák a kezdeményezők. Rögtön a második helyen a rendőrség áll, az ő szerepük különösen a lányoknál jelentős (az összes kiskorú 12 százaléka, az összes lány 15 százaléka), és ugyancsak a lányok közül kerülnek ki jelentősebb számban azok is, akik maguk kezdeményezik az intézeti elhelyezést (az összes kiskorú 8 százaléka, az összes lány 11 százaléka). Az apák kezdeményezésére az esetek egytizedében kerül sor (ők is inkább a lányok elhelyezését kérik), az iskola, óvoda kezdeményezése viszont inkább a fiúknál hangsúlyos: alighanem a nehezebb kezelhetőség miatt.

Az életkor előrehaladtával az anyák szerepe a beutalás kezdeményezésében csökken (míg a 3 évesnél fiatalabb korcsoportban 53%, addig a 15 évnél idősebbek között csak 5%), ugyanakkor a kiskorú saját kezdeményezésének szerepe nő: a 15-18 éves koruk között bekerülőknél majdnem a fele (43%) saját maga kezdeményezte a bekezdést! Az apák, valamint a rendőrség szerepe főleg a közép-korosztály, vagyis a 4-14 évesek között a legjelentősebb.

A vizsgált dokumentumok közül 721 alkalommal találtunk olyan adatot, amely az első beutalásért a szülőt teszi felelőssé, és 244 alkalommal hibáztatják a kiskorút. (Természetesen előfordult, hogy mindkét félt megnevezték.)

A szülői felelősség közül a leggyakrabban előforduló motívum az alkohol: az okok közül egyharmadnyit tesz ki a túlzott alkoholfogyasztás, és az ebből (is) eredő agresszió! Az alkohol a maga természetes módján van jelen a családok mindennapjaiban: nemcsak az apa iszik, hanem az anya is, de iszik az idősebb testvér, a nagyszülő, a szomszéd, a rokonok, gyakran a gyereket küldik italért, és gyakran iszik maga a gyerek is. Az agresszív magatartás – beleértve a szexuális agressziót is – csaknem ugyanolyan súlylyal van jelen az okok között, mint az ivás; a két jelenség szoros korrelációját nem kell különösebben taglalni. Nem szükséges tételesen felsorolni az agresszió sokféle fajtáját sem, hiszen ez a terület a média egyik kedvenc terepe – a felnőttek nem válogatnak az eszközökben, amikor egymást vagy a gyerekeiket verik, kínozzák. Az egyik 10 éves fiút 6 éves koráig, amíg intézetbe nem került, az apja szexuálisan bántalmazta, és amikor az édesanyjának elpanaszolta a sérelmét, az asszony jól megverte. Az egyik kislánynak az apja kiirtotta az egész családot: megölte a kislány anyját és a két idősebb testvérét is.

A beutalási okok között az alkoholon és az agresszióon kívül hasonló hangsúllyal van jelen a kedvezőtlen lakáshelyzet, illetve hajléktalanság (összességében 36 százalék!). Lakás címén a legváltozatosabb formák szerepelnek az anyagokban: a fészertől kezdődően a fáskamráig, a szufnitól a fűtetlen, világítás nélküli, ablaktalan raktárhelyiségig. A lakás nélküli, hajléktalan családok hol ismerősnél, hol rokonnál húzzák meg magukat, vándorolnak egyik helyről a másikra, míg végül minden lehetőséget kihasználva a szülők az utcán vagy a hajléktalan szállón találják magukat, a gyerekek pedig a GYIVI-ben.

Az alkoholhoz, agresszióhoz és a kedvezőtlen lakáshelyzethez tár-

sul a következő fontos tényező: a munkanélküliség, a stabil munka hiánya. A fenti négy, vezető ok mellé továbbiak csatlakoznak: a kedvezőtlen szociális helyzet, az egészségügyi problémák, a zaklatott idegállapot, a kórházi kezelés, az öngyilkossági kísérlet, s mindezeket tetőzi, hogy időközben felbomlanak a párkapcsolatok. Mindezek együttese kilátástalanná teszi a szociális munkások, családgondozók, nevelési tanácsadók munkáját, és valóban nem marad más lehetőség, mint a gyerekek kiemelése a családból, és annak beismerése, hogy a visszahelyezésre nagyon kevés az esély. Kevés az esély, mert egyszerre kellene lakást, munkát, házasársat, kiegyensúlyozott lelkiállapotot, reális életcélokat adni, ugyanakkor le kellene szoktatni az alkoholoról, meg kellene szüntetni a bűnöző mentalitást, vagyis varázsütésszerűen kellene megváltani azokat az embereket, akik nem kérnek a megváltásból – és akiknek a gyerek már csak nyűg a nyakukon!

A több mint ezer anyagból elővillant néhány tragikus sors, olyan embereké, akik valóban önhibájukon kívül kerültek reménytelen helyzetbe, és akiken – ha nehezen is – de lehetne segíteni. Közéjük sorolnám például azt a trolibuszvezető nőt, aki egyedül nevelte a gyermekét, s eközben halálos közúti balesetet okozott, amiért 2 év szabadságvesztésre ítélték. A fogházbüntetés idejére a lánya intézetbe került, de időközben az anya elveszítette a lakását is, és hajléktalanként szabadult.

A hajléktalanok között újra meg újra előbukkantak olyan események, melyek során az egyébként szerény életszínvonalon, de átlagos körülmények között élő, ám jogi ügyekben kevésbé tájékozott családok lakásmaffiák áldozataiként válnak hajléktalanná. A lakásnak egyébként is nagy szerepe van a család végleges lecsúszásában: amíg van lakás, van remény a megkapaszkodásban, de ha a lakás elvész, ez a remény egyre tűnékenyebb. A gyermekvédelmi törvény kimondja, hogy pusztán szociális okok miatt nem lehet kiskorút kiemelni a családból. A kérdés tehát kézenfekvő: *a lakáskérdés nem szociális probléma-e?*

Az intézetbe kerülést, mint említettem, mindenképpen traumatikusan, büntetésként élik meg a gyerekek. Ráadásul a hatóságok mindent megtesznek a trauma fokozásáért: gyakran váratlanul, például az iskolából viszik el őket, arra sem engedve időt, hogy személyes holmijaikat magukkal vigyék, elköszönjenek barátaiktól, saját állataiktól.

Egy 18 éves fiatalember így emlékezik vissza arra, amikor nyolc évesen intézetbe került:

„Iskolában voltam, felhívtak az igazgatóhoz, ő elmondta, hogy mi fog történni, hogy elváltanak a szüleimtől és elvisznek egy nevelőotthonba. És akkor várnom kellett vagy két órát, és utána jött egy autó, és elvittek. Először nagyon rossz volt. Inkább azt mondom: az a nap volt rossz. Mert éreztem az elszakítást, tehát tudatában voltam, hogy mi történik velem, de most már örülök, hogy így történt. De csak az első nap volt a rossz,

MAGYAR VALÓSÁG

amikor a GYIVI-be kerültem. Utána folyamatosan kezdtem megszokni, és kezdtem valahogy megszeretni."

Egy 12 éves lány, aki egy évvel ezelőtt került intézetbe, így élte meg mindezt:

„Otthon voltam, amikor jöttek ki a tanácstól a rendőrök. Apukám nem volt otthon, de elmentek érte a rendőrök, mert alá kellett írni a papírt, hogy elvisznek. Nem tudta, mit ír alá, csak amikor felolvasták neki. Egyedül voltam otthon. A testvérem, Irénke, iskolában volt. Margit, a nagyobb testvérem meg nem volt otthon, ő már intézetben volt. A rendőrök pedig minket bevitték, engem otthonról, Irénkét pedig az iskolából. Azt mondták, egy évig kell itt lennem, de most meg azt mondják, hogy még tovább."

Jól példázza az otthoni és az intézeti élet különbségét az a 14 éves fiú, aki így fogalmaz:

„Otthon a környéken ismertem az összes bogarat, hangyát, mindent. Ott, ha végigmentem az utcán, a kutyák meg se mukkantak. Köszöntem nekik, rendesen, rutinosan. Itt meg, ha kilépek a kapun, megesznek a kutyák...!"

A szülők egy része foggal-körömmel ragaszkodik a gyerekéhez, a hatóság elől elrejt, elszökteti, és gyakran csak erőszakkal, rendőri segítséggel lehet érvényt szerezni a beutaló határozatnak. A beutalást ezek a szülők átmenetinek tekintik, csupán helyzetük rendezéséig „adják be” a gyereket: innen a nevelőotthonos gyerekek sajátos öndefiniálása: „zacisok vagyunk”. Helyzetük ahhoz a télikabáthez hasonlít, amit a család átmeneti pénzzavarában bead a zálogházba, mondván, hogy nyáron úgyszincs szükség rá, majd ha lesz pénzünk kiváltjuk – és olykor előfordul, hogy rájönnek, nincs is olyan nagy szükség a megunt télikabátra, és bent felejtik örökre.

A családok, túllépve a kezdeti megrázkódtatáson, amit gyermekük elvesztése után megélték, lassan kezdenek kibékülni a helyzettel. A verbalitás szintjén folyamatosan hangsúlyozzák, hogy csupán átmeneti állapotról van szó, a gyereket – és önmagukat is – azzal hitegetik, hogy rövidesen végleg kiveszik. A „probléma” azonban csak nem akar megoldódni, sőt egyre újabbak jelentkeznek, és a család kezdi megszokni, hogy a gyerek intézetben van, a szülők lassan „rászocializálódnak” erre a helyzetre, rájönnek, hogy egy jelentős gondot levettek a vállukról. A második, harmadik, sokadik gyereküket már lényegesen nagyobb rutinnal viszik a gyámhatóságra, egyre tovább növelve a kiváltatlan zacicédulák számát. A nagykorúság környékén aztán gyakran előkerülnek az elfelejtett cédulák: az összegyűlt családi pótlék és árvajáradék olykor tetemes összeget elérhet, ilyenkor felbukkannak a szülők, ismerősök, a soha nem látott rokonok, valamennyien azzal a szándékkal, hogy segítsenek elkölteni azt a summát, amellyel a tapasztalatlan fiatal rendelkezik. Hallottam olyan szülőről is, aki így gondolkozott:

„A nagyobbik fiam hozott az államtól ötszázezret, beadom a kisebbet is, az is kap majd valamennyit!”

Az első állomás az átmeneti otthon, minden út azon keresztül vezet. Ugyancsak az átmeneti otthonban parkolnak azok is, akik nevelőszülőktől, esetleg örökbefogadó szülőktől kerülnek vissza, és további sorsukra várakoznak. Nem feladatom, hogy az átmeneti otthonok működését mélyebben elemezzem, csupán az iratanyagokból kitűnő, néhány fontosabb szempontra hívnám fel a figyelmet. Az első, talán legfontosabb szempont, hogy mi történik a gyerekekkel az átmeneti otthonban. Erre vonatkozólag az iratanyagokban jobbra közvetett információk vannak: a gyerek bekerül egy meglehetősen gépies, szabályozott világba, ahol megvizsgálják egészségügyi, pedagógiai, pszichológiai szakemberek, megfigyelik a magatartását, regisztrálják a reakcióit. Ennél is fontosabb azonban, hogy itt találkozik először a nevelőotthonos értékrenddel, mégpedig az értékrend felnőtt és gyermek értelmezésével egyaránt. A felnőtt értékrend egyértelmű: viselkedj jól, legyél csendes, illedelmes, vagyis minél előbb illeszkedj be, fogadd el a házirendet és a napirendet, akkor nem lesz bántódásod. (A TEGYESZ-ben született pedagógiai feljegyzések vissza-visszatérő motívumai ezek, melyek közül a gyors beilleszkedés számít a legpozitívabbnak.) A felnőtt világhoz való alkalmazkodásnál is fontosabb azonban, hogy itt találkozik először a többi gyerekkel, itt ismerkedik meg az iratlan szabályokkal, azokkal az alapszabályokkal, amelyeket be kell majd tartania. Ez a tanulási folyamat a felnőtt világ által teljesen kontrollálatlanul zajlik, a pedagógusoknak csupán sejtéseik lehetnek. Egy-egy nagyobb botrány kell ahhoz, hogy felszínre kerüljenek a brutalitások, megaláztatások, beavatások – a botránnyok elültével azonban a háttérben tovább folyik mindez. Nem is történhet ez másként, hiszen együtt vannak a zárkózott, bepisilő nyolcévesek, és a prostitúción, drogozáson kapott tizenhat évesek. Együtt vannak azok a gyerekek, akik a családjukat még soha nem hagyták el, óvodába, iskolába sem jártak, azokkal a nagyvagányokkal, akik külföldről szöktek át, és azokkal is, akik hónapok, esetleg évek óta parkolnak itt, mert a gyermekvédelem rendszerében nincs adekvát gondozási forma számukra.

A törvény szerinti maximum 30 napos átmeneti otthoni elhelyezés időtartamát az esetek zömében nem lehet tartani, nem ritka a féléves, vagy az annál is több várakozás. Az adatfelvétel időpontjában a mintánkban szereplő átmeneti otthonok lakója közül 3 hónapnál kevesebb ideje csupán 51 fő tartózkodott ott, a többiek ennél lényegesen hosszabb idő óta. Tudjuk, hogy az átmeneti otthonok lakói közül sokan csupán papíron léteznek (a 110 főből 34-en tartós szökésben voltak), de ha őket leszámítjuk, még akkor is marad bőven „elszámolni való”.

Az intézményrendszerben megtett út

A gyermekvédelem rendszerébe kerülő fiatalok társadalmunk egyik legkiszolgáltatottabb rétegét képezik.⁶ Kiszolgáltatottak egyrészt a saját szüleiknek: korábban tőlük függött, hogy kaptak-e enni, tudtak-e tisztálkodni, járhattak-e iskolába, milyen szellemi és fizikai környezetben éltek, de kiszolgáltatottjai magának a rendszernek is: az ifjúságvédelem a maga nehézkes, bürokratikus mechanizmusával könnyedén bedarálja az érdekérvényesítő háttérrel nem rendelkező gyermekeket. Mivel hálózatunk erősen személyfüggő, egyáltalán nem mindegy, hogy a sors pillanatnyi szeszélyétől függően hová kerül: milyen körülmények, milyen értékrend közé. Az otthonról elkerülő gyermek nagyon gyorsan megtanulja, hogy sorsának nem alakítója többé, hanem elszenvedője, életének további alakulása elsősorban nem tőle függ, hanem a számára láthatatlan, titkos erők alkujának eredményétől.

Formális fórumok természetesen rendelkezésre állnak szép számmal, hiszen vannak elhelyezési értekezletek, csoportgyűlések, diákönkormányzatok, van a gyermeknek hivatásos gyámja, eseti gondnoka, családgondozója, a csoportnak van nevelője, az intézetnek pszichológusa. Azonban hogy mindezek a szereplők mennyire képzettek, elkötelezettek, odafigyelők, hogy milyen értékeket tartanak fontosnak, mit követelnek a gyerektől, hogyan reagálnak a különböző magatartási megnyilvánulásaira – nos ezek a tényezők szubjektívek, változók, kiszámíthatatlanok, kontroll nélküliek.

Szeretnénk hangsúlyozni azt a mindenki által ismert tényt, hogy a stabil értékrend hiánya, amelyhez a gyermek alkalmazkodni tudna, komoly szocializációs sérüléseket okoz, és a deviáns viselkedés kialakulásának egyik legfontosabb kiváltója. Az a gyermek, aki élete első valahány évét szüleiivel töltötte, a legelső mintákat tőlük kapta, alapvetően más értékekkel találja magát szemben az átmeneti otthonban, és megint másokkal abban a közegben, ahová „véglegesen” kerül. Ha a nevelőszülő a kemény fizikai munkát tartja fontosnak, akkor azzal kellene azonosulni, ha a gyermekotthonban a vallásos nevelésre helyeznek hangsúlyt, akkor vallásos mintát kap, ha új nevelő érkezik, hozzá kell alkalmazkodni, ha áthelyezik másik csoportba, másik intézetbe, akkor bizony előről kell kezdenie az igazodást. Ráadásul a háttérben ott van a család: hol erősebb, hol gyengébb visszahívó erőként, változó biztonsági tartalékként.

Az említett ombudsmani jelentés is kiemelten foglalkozott a fluktuációval, amely különösen a lakóházas otthonokban okoz nehezen feldolgozható sérülést a gyermekekben, hiszen azokon a helyeken sokkal intimebb együttlét alakul ki a gyermek és felnőtt között, mint például a nagylétszámú gyermekotthonokban. „Ezek a gyerekek, akik – bármilyen okból – egyszer már elvesztették családjukat, ezt követően sorozatosan élik át a »szülő« elvesztését. (...) Ezekben a helyze-

⁶ Vidra Szabó Ferenc: Olvasás-kultúra? Gyermek- és Ifjúságvédelem, 1991/2. sz.

tekben azt tapasztaltam, hogy a gyermek – akinek senki nem nyújt segítséget az újabb veszteség feldolgozására – konokká válik, az új nevelőt ellenségnek tekinti (»miatta ment el az, akit szeretett«), egyre inkább magába fordul, és beilleszkedési esélye rohamosan csökken. Nagyon kevés olyan nevelő van, aki kellő szakértelemmel és türelemmel bír ahhoz, hogy ezt a – gyakran hónapokig tartó – ellenszenvet, harcot megvívja, és eljussanak oda, hogy elfogadják, megszeressék egymást.”

Meg kell állapítanunk, hogy a jelenlegi gyermekotthoni struktúra nem alkalmas a gyermekek értékzavarainak korrigálására. Az intézetben felnövekvő gyerekek kettős értékvilágban élnek, kettős értéktudatuk alakul ki. A *formális mezőben* jelennek meg az intézmény vélt és hirdett eszméi: szeretet, közösségiség, becsületesség, önfeláldozás, vallásos hit stb. A *formális világ* ebből következően meglehetősen szürke, sematikus, viszont feladatrendszere könnyen teljesíthető, törvényei jól átláthatóak, könnyedén megtanulhatóak. Az *informális mezőben* a mélyben lappangó, ám valóságosan működő normák, törvények, erőviszonyok és működési szabályok bújnak meg. Az *informális világ* nehezen megragadható, szabályait olykor csak áldozatok árán lehet elsajátítani, ezzel együtt nagyon összetett, izgalmas, élményszerűen átélhető.

Mind a felnőttek, mind a gyerekek többsége játszi könnyedséggel lavírozik a két dimenzió között. Ha valaki mégis összekeveri a formalist az informálissal, arra súlyos büntetés vár. (Ilyen helyzet az, ha valaki például egy értekezleten szóvá tenné – amit egyébként mindenki tud –, hogy X vagy Y kolléga hazaviszi a vacsorából megmaradt, lejárt szavatosságú joghurtot. Vagy ha a tapasztalatlan kisgyerek arra hivatkozva nem adna az idősebbnek a cigarettájából, hogy neki magának is kevés van...!) Az intézeti évek alatt – miközben látszólag nevelés folyik – titokban állandóan összekacsint a felnőtt a gyerekekkel: mindketten tudjuk, hogy amit mondunk, azt egészen másként kell gondolni. A kettős értékvilág veszélye főleg abban rejlik, hogy miközben a gyerek látszólag alkalmazkodik a formális elvárásokhoz, nem vizsgálja felül, és főként nem adja fel korábbi értékrendjét, hanem az informális szférában tovább gyakorolja és erősíti azt. Ebből következik, hogy a sikeres intézeti „karriert” befutó gyerekekben nagyon jó alkalmazkodókészség fejlődik ki, és az ilyen gyerek látszólag jól beilleszkedőnek, könnyen kezelhetőnek tűnik.

Néhány év alatt el lehet sajátítani az alkalmazkodás tudományát, meg lehet tanulni az erőviszonyok gyors felmérését, a zökkenőmentes beilleszkedést. A rutinos nevelőotthonos fiatal jól érti a metakommunikációt, egy pillanat alatt képes felmérni, hogy mit várhat a környezetétől, hogy kinek hol van a gyenge pontja, hogyan lehet a felnőtteket egymás ellen kijátszani, kit lehet megszarolni. Ez a tudomány általában nem marad holt tőke, gyakorlására számtalan lehetőség kínálkozik, alkalmat szolgáltatva a korábbi sérelmek törlesztésére, a felnőtt világ ármánykodásának visszavágására.

Az iratanyagokból nem lehet mindig egyértelműen kideríteni valamennyi megélt változást, sokszor csak mintegy mellékesen derül ki

valamelyik feljegyzésből, hogy az illető melyik otthonban járt, volt-e nevelőszülőnél, volt-e örökbefogadott. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a gyermekotthonok lakóinak csaknem egytizedét (összesen 88 főt) a szülei korábban már kivették a gondozásból, majd újra visszakerültek, sőt heten két alkalommal is megjárták ezt az utat. Az esetek zömében a hazakerülés nem volt hosszú életű, hiszen rövid idő alatt kiderült, hogy a gyerek nem tud visszailleszkedni korábbi környezetébe, vagy a család nem tudja őt befogadni, ezért sokszor néhány hét, esetleg néhány hónap múlva a szülő – immár „megtanulva” a hivatalos eljárás menetét – ismét beadja őt a zálogházba. A hazakerülő gyerekek zöme (77 százaléka) két évnél rövidebb időt töltött el családi környezetben, ezen belül azoknak az anyáya, akik egy évet sem voltak otthon 42 százalék!

A második visszakerülést elsősorban a szülők kezdeményezik (az esetek 70 százalékaiban), csupán a kiskorúak egyötöde szeretne önmagától visszatérni, és a hivatalos szervek szerepe teljesen eltörlődik: az intézmények úgy gondolják, hogy amikor eredetileg beutalták a gyermeket, akkor minden tőlük telhetőt megtettek. A második bekerüléskor feltárt okok között is a felnőttek agresszív viselkedése, alkoholizmusa, illetve az anya eltűnése vezet, de közvetlenül ezután a kiskorú magatartási és iskolai problémája, csavargása következik.

Furcsának találjuk, hogy a szülőtől, nevelőszülőtől visszakerülő gyerekek közül csak minden második érkezik vissza eredeti intézetébe. Miután kizártuk azokat a lehetőségeket, amikor az életkor előrehaladtával nem is kerülhetett volna vissza eredeti helyére (például a csecsemőotthonba), 56 olyan esetet találtunk, amikor elvileg visszatérhetett volna, de csupán 19 alkalommal fordult ez elő, 37 alkalommal viszont más otthonba került a gyerek.

A megvizsgált 1116 esetből 703 alkalommal találtunk egy váltást, vagyis a jelenleg gyermekotthonokban élő kiskorúaknak majdnem 40 százaléka már több áthelyezést is megélt. Ebből 230-an (21%) kettő, 105-en (9%) három, 78-an (7%) pedig négy, vagy annál több áthelyezéssel vettek részt!

A csúcspont az a 15 éves fiú vezet *kilenc áthelyezéssel*, aki két éves korában került csecsemőotthonba, édesanyja italozása, elhanyagoló magatartása miatt. Két csecsemőotthonban, három nevelőszülőnél (az egyiknél két alkalommal is), valamint két korábbi gyermekotthonban élt, míg a jelenlegi gyermekotthonba került. Még hét testvére van, három jelenleg is nevelőszülőknél él, kettő egészségügyi gyermekotthonban, kettő pedig az apánál. A nevelőszülői kihelyezések mindannyiszor a fiú magatartási problémái miatt végződtek kudarccal, de újabb és újabb próbálkozások következtek. A jelenlegi helyszínre 1997-ben érkezett, zaklatott lelki állapotban, a GYIVI-ben született pedagógiai vélemény szerint „ön- és közveszélyesen”. Az eltelt időszakban „beilleszkedése nem volt zökkenőmentes, de nyugtalansága csökkent”.

Majdnem hasonló utat járt be *nyolc áthelyezéssel* az a 17 éves fiú is, aki nem kívánt terhességéből született, s akit édesanyja a születése után csecsemőotthonba adott, ahonnan óvodásotthonba került. Ezután rövid időre hazavitték, de az anya újra nevelőotthonba adta, majd

nyolcévesen ismét magához vette. Most sem volt sokáig otthon: az anyja úgymond nem tudta fegyelmezni. A fiú életében egy vidéki gyermekotthon következett, majd egy diákotthon, végül a jelenlegi, fővárosi nevelőotthonban kötött ki. Az iratanyagból egyértelműen kiderül, hogy a családban a gyerek jelenléte terhessé vált, és hogy az egyébként jó anyagi körülmények között élő anya az állami gondozást fegyelmezési eszközként kezeli. A fiú mindent elkövet, hogy önálló életet tudjon kezdeni. Zárkózott, a felnőttekkel szemben bizalmatlan, de társaival jó a kapcsolata. Az elmúlt nyarat tartós szökéssel töltötte.

Meg kell jegyeznünk, hogy az iratanyagok általában szemérmesen hallgattak az áthelyezések valódi okairól, de nem nehéz felfedezni, hogy a látszólagos indokok mögött gyakran a fegyelmezés elsőbbsége rejlik: a „rosszul viselkedő” gyereket büntetésként helyezik el más-hová, mintegy példát statuálva a többieknek. Jó példája ennek az a 16 éves fiú, aki egy zöldövezeti gyermekotthonból fegyelmi vétsége miatt került át egy olyan gyermekotthonba, amelyik egy forgalmas főút mellett fekszik, annak ellenére, hogy a fiúnak súlyos asztmája van. Hosszas utánajárással sikerült elintézní, hogy egy másik, ugyancsak tiszta levegőjű otthon fogadja, de amikor mindez a próbálkozás az eredeti intézet vezetőjének tudomására jutott, személyes kapcsolatai révén meghiúsította a tervet, és a fiatalember azóta is szívja a kamionok kipufogógázát.

Az átvizsgált iratokban 14 alkalommal találtunk utalást arra vonatkozólag, hogy a jelenleg gyermekotthonban tartózkodó fiatalat korábban örökbe fogadták, ebből négy gyereknél az örökbefogadást időközben felbontották, a többi esetben, legalábbis formálisan, továbbra is fennmaradt az örökbefogadás ténye. Az iratanyagok tanulsága szerint az örökbefogadó szülőtől illetve a nevelőszülőtől való visszahelyezésekért, áthelyezésekért szinte kizárólag a fiatalat teszik felelőssé: magatartási problémák, agresszív, csavargó, iskolakerülő életmód, a családi kassza megdézsmálása, és főleg a korábbi jó kapcsolat megszűnése miatt. Mindössze négyszer szerepel a lakáskörülmények megromlása, kétszer jellemzőek a nevelőszülők egészségügyi problémái, és csak egyetlen egyszer a nevelőszülő alkalmatlansága!

Egy 14 éves fiú így emlékezik vissza arra a néhány hónapra, amit a nővérel együtt töltött nevelőszülőknél:

„Régebben Anyu mindig jött látogatni. Aztán megígérte, hogy jön, és mégsem jött, vagy órákat késett. És akkor a nővéremmel elhatároztuk, hogy szeretnénk egy nevelőszülőt. És akkor egyszer behívott bennünket Ilonka néni az irodájába, és ott ismerkedtünk össze a nevelőszülőkkal. Először csak hétvégére mentünk, és tetszett, jó körülmények voltak, szimpatikusak voltak. Harmadikos koromban voltunk ott. Novemberben mentünk ki, és júniusban jöttünk vissza. Volt nekik egy gyerekiük, de nem lehetett több. Hétvégén vagy a kertben voltunk, kertészkedtünk, vagy valamit csináltunk. Vasárnap reggel elmentünk templomba. Mi nem voltunk vallásosak, de azért elmentünk. Aztán nem jöttünk ki a nevelőanyukámmal. Leginkább a testvérem nem jött ki velem, én úgy-ahogy elvoltam.

A nevelőanyukámnak az volt a baja, hogy egyszer több kenyeret eszik, máskor meg keveset. Meg a nővérem nem fogadott néha szót. »Anyukának« meg »Apukának« szólítottuk őket, de most már csak az Apukát tudom kimondani, a feleségét nem. Kiabált velünk, veszekedtünk, kiabáltunk egymással...”

A jelenlegi helyzet

Érdekes információkkal szolgáltak az iratanyagok pszichológiai és pedagógiai véleményei. Az elemzés során mindig a legutóbb született véleményt használtuk fel, de csak abban az esetben, ha az két évnél nem volt régebbi. Ezek alapján 93 személyről készült pszichológiai (néhány esetben pszichiátriai) szakvélemény, valamint összesen 928 személyről pedagógiai jellemzés, melyek közül 449 pozitív kicsengésű, 286 negatív tónusú és 193 semleges. Mivel egy gyerekről esetenként több jellemző vonás is szerepelt, ezért az előforduló elemek száma ennek majdnem a kétszerese, összesen 1642.

A pszichológiai vélemények közül a feszültség és a labilitás emelkedik ki, de ha sorra vesszük a többi – egyébként szórt eredményt mutató – magatartásjegyet is, akkor meglehetősen szomorú kép rajzolódik ki, hiszen túlsúlyban vannak a személyiség kisebb-nagyobb torzulására, az átélt élmények feldolgozatlanságára utaló jegyek: például az agresszió, depresszió, neurózis, frusztráció, öngyilkossági kísérlet stb. A negatív előjelű jellemzők túlsúlya az összes motívum 71 százaléka, és a pozitív illetve semleges előjelűeké csak 29 százalék. Azt gondolhatnánk, hogy azért ilyen negatív a kép, mert csak a problémás esetek kerülnek szakember elé, de ez a feltevés nem igazolódott be, hiszen a szakvélemények döntő többsége nem problémafeltáró céllal, hanem rutinból készült. A pozitív kicsengésű megállapítások alacsony aránya mindenképpen elgondolkoztató, hiszen ezekben az iratokban alig találkozni kiegyensúlyozott, jól beilleszkedett, segítőkész gyerekekkel. Közrejátszhat ebben persze az is, hogy míg az autószerelő minden kocsiiban talál hibát, úgy a lélektani szakember is minden személyiségben felfedez valamilyen sérülést. Az egyik vidéki otthonban vizsgálódó pszichiáter által leírtakból szintén ez a szemlélet sugárzik, ő azonban a harmincből három gyerekről, szinte pironkodva bár, de mégis megállapítja: „*egészséges kamasz!*”

A pedagógiai jellemzések között több a pozitív vonás, mint a negatív: az összes előforduló elemből 54 százalék egyértelműen pozitív, 32 százalék negatív előjelű, és 14 százalék semleges. A pedagógiai vélemények legalább annyira jellemzik a sorok íróját, mint a gondjára bízott gyereket, hiszen annak alapján, hogy valaki milyen tulajdonságot emel ki, következtetni lehet az illető értékítéletére is. Voltak olyan jellemzők, amelyeket az egyik nevelő pozitívnak ítélt meg, a másik viszont negatívnak. Ilyen például a *vezéregyéniség*. Ez attól függően kapja meg előjelét, hogy a pedagógus érdekei mellé állítható-e, vagy éppen szemben áll azokkal. Sajátosan negatív összefüggésbe ke-

rültek olyan személyiségjegyek is, amelyek egyébként a semleges mezőbe tartozhatnának, például a *nehéz beilleszkedés*, a *befelé fordulás*, a *labilis idegrendszer*, vagy az *öntörvényűség*. Ezekről a gyerekekről a szövegkörnyezetből egyértelműen kiderül, hogy a pedagógus nem tud velük mit kezdeni, a labilis idegrendszerű, nehezen beilleszkedő, pláne öntörvényű gyerek hátráltatja a pedagógiai munkát, felesleges gondot okoz a felnőtteknek, de a többi gyereknek is.

A pozitív vélemények listájából könnyedén össze tudjuk rakni az állami gondozott gyerek ideáltípusát, amelyre titkon valamennyi gyermekotthonban dolgozó felnőtt vágyik: illeszkedjen be gyorsan és zökkenőmentesen, legyen jó magaviseletű, segítőkész, tisztelettudó, könnyen kezelhető, nyugodt; a házirendet és a napirendet fogadja el és tartsa be; legyen alkalmazkodó, szorgalmas, csendes, megbízható, őszinte, rendszerető; a rábízott feladatokat lássa el, sőt önként is vállaljon feladatot; legyen jó közösségi ember, törekedjen jó kapcsolatok kialakítására a felnőttekkel és a többi gyerekkel egyaránt, vagyis legyen *jól szocializált*, és ha még mindehhez aranyos és kedves is, akkor a pedagógus hálás lehet a sorsnak.

A nevelőotthonos pedagógus rémálma ezzel szemben az a gyerek, aki agresszív, akinek sűrűn vannak dühkitörései, aki rosszul és lassan illeszkedik be, antiszociális magatartást tanúsít, hanyag, dacos, a szabályokat nem fogadja el, nehezen kezelhető, sértődékeny, csúnyán beszél, öntörvényű, hazudik, drogozik, csavarog, a frusztrációt nehezen tűri, a feladatok alól kibújik, és ha ehhez még túlmozgásos, labilis, és vezéregyéniség is, akkor valóban megnézheti magát a csoportnevelő.

A semleges előjelű vélemények közül kiemelkedik a zárkózottság, a szeretetesség, a kiegyensúlyozatlanság, a szorongás, az érzékenység. Összesen kilenc gyerekről írták azt, hogy magatartása változó, a körülményektől függő, de figyelmet érdemelhet az a két fiú és négy lány is, akiket nevelőik átlagosnak, szürkének tartanak, csakúgy, mint az a két fiú, akik mindenkinek meg akarnak felelni.

A fiúk általában könnyebben illeszkednek be, tisztelettudóbbak, de zárkózottabbak, érzékenyebbek, és agresszívebbek, mint a lányok. A lányokra inkább az aranyosság, kedvesség, a nyugodtság, a szeretetesség a jellemző, ugyanakkor nehezebben illeszkednek be, labilisabbak, hajlamosak a hisztizésre, dührohamokra, és nehezebb rávenni őket a szabályok betartására is.

A gondozásban eltöltött évek alatt az esetek döntő hányadában tovább romlik a családi háttér szociális státusa. A legsúlyosabb változás, hogy tovább nőtt az ideiglenesen vagy végleg eltűnt hozzátartozók száma, és meglepően magas az elhalálozások aránya is! Az eltelt évek alatt mindkét szülő meghalt 7 esetben, az anya 43 esetben és az apa 22 esetben. A bekerüléskor meglévő 102 árvához és félárvához újabb 72 társult, ez az összes gondozásban részesülő kiskorú több mint 15 százaléka!

Tovább nőtt azoknak a családoknak a száma is, amelyekből vagy az egyik, vagy mindkét szülő ismeretlen helyen tartózkodik. Az ismeretlen helyre távozás ténye általában a gyámhatósági határozatokban szerepel, amely lényegében azt jelenti, hogy az illető a felülvizs-

gálaton nem jelent meg, és az idézés „ismeretlen helyen tartózkodik” megjegyzéssel jött vissza. Tehát nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szülők két hét múlva nem fogják részegen visszakövetelni az intézet kapujában a gyermeküket.

Az iratok alapján 14 gyermeknél mindkét szülő, 35 gyermeknél az anya és 31 gyermeknél az apa a legutóbbi feljegyzések szerint ismeretlen helyen tartózkodik. Az apák közül nyolcan, az anyák közül hárman az eltelt időszak alatt börtönbe kerültek, és tovább nőtt az elvált, élettársi kapcsolatot létesítő szülők száma, valamint a túlzott alkoholfogyasztás, és a hajléktalanság is.

Számunkra fontosabb információ, hogy a feltárt esetek majdnem egyharmadában a gyerekek semmilyen külső kapcsolattal nem rendelkeznek, másik harmaduknak az anyákkal van szorosabb vagy lazább kapcsolatuk, míg a fennmaradó harmadon osztoznak a többiek. Az apák közül minden tizedik tart valamilyen kapcsolatot gyerekeivel, és ebben benne vannak azok is, akiknek a kapcsolattartás csupán az időnkénti telefonálást, vagy levélírást jelenti. Fontos szerepet kapnak a nagyszülők, akik gyakran veszik át az elzüllött, lecsúszott szülők funkcióit, még akkor is, ha egészségügyi állapotuk, szociális helyzetük, vagy éppen az unokájuk magatartási problémái miatt nem tudják a gyerekeket véglegesen magukhoz venni.

A visszakerülést akadályozza, hogy általában családonként nemcsak egy gyerek van intézetben, hanem kettő, három vagy akár öt-hat is. A csúcstól egy lakásotthonban együtt élő hét testvér jelenti. A vizsgált gyermekotthonokban összesen 153 esetben találtunk együtt élő testvéreket (nem tettünk különbséget édestestvérek és féltestvérek között), összesen 381 fővel, ami azt jelenti, hogy a teljes létszám egyharmada a testvérével él együtt, és összesen 131 esetben regisztráltunk máshol élő, állami gondoskodásban részesülő testvért – ez újabb 184 főt érint. Vagyis a mintánkban szereplő kiskorúak közül minden másodiknak (az 1116-ból 565-nak) a testvére kimutathatóan is állami gondoskodásban részesül!

A szülők és hozzátartozók végtelen játszmát folytatnak a gyermekkel, aminek leginkább a „rövidesen minden jobbra fordul” címet lehetne adni. A szülők sokszor maguk is elhiszik – mindenestre a gyerekeiket ezzel hitegetik –, hogy belátható időn belül rendeződik a helyzetük: megoldódik a lakáshelyzet, kapnak munkát, egészségesek lesznek, lesznek az italtól, vagyis minden akadály elhárul, és gyerekeiket vissza tudják fogadni. A játszma többi szereplői (nevelők, gyámügyi előadók, szociális munkások) közül a kezdők gyakran esnek abba csapdába, hogy ők is hinni kezdenek az ígéreteknek, de a tapasztaltabbak jól tudják, hogy mindezen akcióknak elsősorban az egyébként kevésbé erős lelkiismeretük megnyugtatója a célja, valamint az, hogy az intézeti légkörbe éppen beilleszkedő gyereket kimozdítsa hospitalizált nyugalmából. Gyakorló nevelők a megmondhatóit, hogy mi zajlik le azokban a gyerekekben, akiknek a szülei fél évente rendre megjelennek, felpakolva rántottcsirkével, csokitortával, játékmacival, és eljátsszák annak a szerető szülőnek a szerepét, akinek nemsokára

jobbra fordul a sorsa, és aki arra kéri gyermekét, hogy tartson ki még egy rövid ideig, mert rövidesen örökre elviszik innen!

Szemléletesen beszél minderről az egyik budapesti otthon nevelője, egy testvérpár esetét bemutatva:

„Az anyuka tíz éven keresztül rendszeresen jött látogatni. Ugyanakkor a gyerek számára ez mégis teljesen kiszámíthatatlannak tűnt. Nagyon sokszor és nagyon sok mindent ígért, és ezeket az ígéreket a gyerek sok-sok évig komolyan vette. Ez a rettenetes átka ennek az egész szülő-gyerek kapcsolatnak, hogy a gyerekek sok mindent rájuk hagynak, és mindig mindent elnéznek nekik. Akár öt-hat évnek is el kell telni ahhoz, hogy azt mondják: elég! Csabi képes volt vasárnaponként reggeltől az ablakban állni, és nem menni játékra, programra, sehová, mert jön az anyukája! Az anyukája este hatkor jött, ha jött egyáltalán. Hiába mondogattuk neki, hogy hat előtt úgysem jön, nem lehetett elcibálni onnan, egész nap az ablakban állt!”

Sűrűn szerepel az iratok között, hogy a hétvégét vagy nyári szünetet otthon töltő gyerek feldúlt, zaklatott állapotban érkezik vissza a családból. Feloldhatatlan konfliktust él meg ilyenkor, mert úgy érzi, választania kell a biztonságot, nyugalmat, de kevés meghittséget adó nevelőotthon, és a család zűrös, mégis érzelmekkel teli világa között. A gyermekotthonoknak úgy kellene magas komfortérzetet biztosító légkört kialakítani, hogy közben ne zárják le a visszautat a lumpen körülmények között élő hozzátartozók felé, úgy kellene kialakítani általánosan elfogadott társadalmi normákat, hogy megmaradjon a családi kötődés, és ne kelljen teljesen kitépni minden gyökeret.

Akár dolgozatunk mottója is lehetne az a feljegyzés, amelyet egy vidéki gyermekotthonban élő, 17 éves fiú iratai között találtam, és amelyet szöveghúen közlök:

„Hazamentem, és akkor még semmi baj nem volt. Szombaton kezdett el inni az apám. Megkérdezte, hogy éhes vagyok-e, én meg azt mondtam, hogy nem, erre ő azt mondta, hogy akkor dögöljek éhen. Én megkérdeztem, hogy mer így velem beszélni, amikor meg sem sértettem. Erre felálltam, és azt mondtam, hogy elegendem van belőle, visszamegyek. Erre azt mondta, hogy jól van, de soha többé nem akarlak látni. Úgyhogy soha többé nem megyek haza!”

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az otthonok kisebbik része erős kötődést alakít ki a gondozottakkal: koherens értékrendet kínál nekik, cserébe viszont érzelmileg magához láncol, ezzel valós választás elé állít, arra kényszerít, hogy a szebb jövő reményében lazítson a visszahúzó családi kapcsolatokon. A verbális kommunikáció szintjén általában továbbra is a szülőkkel való együttműködést szorgalmazza, de hasonlóan ahhoz az anyához, aki sehogyan sem tudja megbocsátani a fiának, hogy felnőtté akar válni, a metakommunikáció szintjén azt sugallja, hogy itt van az igazi otthona.

A gyermekotthonok másik részében kisebb hangsúlyt fektetnek a kötődésre, a gyerekek nagyobb szabadságot kapnak, ugyanakkor kevesebb törődést, odafigyelést is. A nagyobb szabadság nyújtása általában nem tudatos pedagógiai program eredménye, sokkal inkább a rendszer szabályozatlanságának következménye. Ezekben az otthonokban lazább a gyermek–felnőtt kapcsolat, a belső törvények kialakulásában nagyobb szerepet kap a gyerekközösség spontán önszabályozó funkciója, a felnőttek kevésbé akarnak belelátni a gyerekek lelkébe, de kevésbé is akarják uralni azt. A szerepek általában jól elkülönülnek, a különböző élethelyzetben lévők azonban nem szövetségre törekszenek, hanem sokkal inkább riválisnak, ellenfélnek tekintik a másikat, akit be lehet csapni, meg lehet lopni, végső soron le kell győzni.

Mindkét út számtalan veszélyt rejt magában. Az erős koherenciájú közösség legnagyobb hátránya a szelekció, melynek során kiválasztódnak a törődésre érdemes egyedek, akik jól alkalmazkodnak elvárásainkhoz, akiket saját képünkre tudunk formálni; a többiek viszont kirekesztődnek az érzelmi és fizikai juttatásokból, megtúrtekké, átnevelendőkké, esetleg eltávolítandókká válnak. A másik hátrány magából a nevelőotthoni lét sajátosságából adódik, hiszen az elhagyott gyermek hajlamos elhinni, hogy igazi otthona van, a nevelője igazi szülő, a csoportja igazi család. (Jártam olyan otthonban, ahol a nevelőket anyunak szólították a gyerekek.) A „családpótlék” jól működhet mindaddig, amíg a harmónia valamilyen külső ok miatt fel nem bomlik, például valaki ki nem lép a körből: az „anyuka” új munkahelyet talál, az „apuka” fegyelmet kap, a gyerek pedig, elérve egy bizonyos életkort, nem tartható tovább a családinak hitt kötelékben.

A távolságtartó, elhanyagoló légkör következtében viszont a neveltek végleg elidegenednek a felnőttek világától, hiszen a nevelőotthoni kötődés elmaradása nem hozza magával automatikusan a családi kötődés felerősödését, inkább az informális kortárs-csoportba menekülést erősíti, vagyis a társadalmi kötelékek fellazulásához vezet.

A társadalmi integrációt – amelynek elősegítése pedig az állami gondoskodás alapvető feladata lenne – egyik fő irányvonal sem segíti elő, mert míg az egyik hamis beágyazódáshoz vezet, addig a másiktól a beágyazódás teljes hiánya következik. Be kell látnunk, hogy a feladat szinte megoldhatatlan: úgy kellene követendő emberi értékeket felmutatni, hogy közben ne boruljon fel a nevelt identitása, úgy kellene érzelmi kötődést kialakítani, hogy ne bontsuk le a hazafelé vezető hidat, úgy kellene komfortos életteret biztosítani, hogy a felnőtté váló fiatal később beérje a szerényebb körülményekkel is. Tudatosan kellene különválasztani a mindenképpen megőrzendő értékeket azoktól, amelyeken változtatni lehet és kell, vagyis azt kellene elérni, hogy a nevelés ne agresszív beavatkozás legyen, hanem az egyén hozzásegítése önmaga megtalálásához.

Összegzés

Az állami gondoskodásban részesülő fiatalok zöme súlyos személyiségkárosodást szenved. Akik csecsemőkoruk óta intézetben nevelkedtek, azok a kisgyermekkorai érzelmi elhanyagolás következtében, a későbbi életkorban bekerülők pedig a családból való kiszakítás traumatikus hatása miatt váltak sérültekké.

A gyermekvédelem intézményrendszere nem tud adekvát módszert felmutatni a fenti traumák, és az ezzel összefüggő személyiségi-, magatartási-, szocializációs problémák kezelésére. Ennek egyrészt külső okai vannak: anyagi források hiánya, túlterheltség, elavult intézményi struktúra stb. Másrészt felfedezhetünk szemléletbeli okokat is: úgy tűnik, mintha az ország gyermekvédelmi intézményeit messze elkerülte volna a korszerű pedagógia szele.

Ez utóbbi megállapítás szemléltetésére álljon itt három példa. Az egyik: nagyon sok gyermekotthon 15–20 éve ugyanaz a személy igazgat, javarészt 15–20 évvel ezelőtti pedagógiai elvek alapján. A másik: miközben az utóbbi években az oktatásban, az egészségügyben, sőt még a könyvtárügyben is megjelent az igény a korszerű szervezetfejlesztési módszerek – elsősorban a minőségügyi rendszerek – bevezetésére, a gyermekotthonok és azok fenntartói mereven elzárkóznak minden hasonló kezdeményezés elől. És a harmadik, ezzel lényegében összefüggő példa: teljes kudarcot vallott az a próbálkozás, amely a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelmi intézményrendszer korszerűsítését tűzte ki célul. Az elképzelés lényege abban állt, hogy a jelenlegi centralizált irányítási rendszert le kell bontani, és a fővárost öt régióra – öt alrendszerre – kell felosztani. Ez a szervezeti változás együtt járt volna a külső szakmai kontroll megerősödésével, az intézmények vezetői, azonban – elsősorban az önállóság sérülésére hivatkozva – megvétózták.

Az 1988-as ombudsmani vizsgálatba bevont intézmények először szembesültek azzal a ténnyel, hogy a gondjaikra bízott gyerekeknek vannak jogaik. (A vizsgálat lezárását követő, országos értekezleten a dialógus nem a feltárt hiányosságok orvoslási lehetőségeiről folyt, hanem a vizsgálatot folytatók inkompetenciájáról.) A vizsgálat kiemelte a tárgyi feltételek hiányosságait, az épületek rossz műszaki állapotát, megemlítve, hogy a lepusztult, sivár környezet alkalmatlan az otthonérzet biztosítására. Nagyon fontos hiányosságként értékelte a vizsgálat a megfelelő szakemberek hiányát, hiszen a család nélkül felnövő, legtöbbször halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek esetében helyrehozhatatlan következményekhez vezet, ha lelki problémáik megoldásához nem kapnak megfelelő segítséget: „A szakemberhiányból adódó, alkotmányos joggal összefüggő visszásság fokozottan fennáll az átmeneti otthonokba bekerülő – gyakran nehezen kezelhető, személyiségzavaros, esetenként drogozó-szipuzó, pszichiátriai kezelésre szoruló – gyermekek esetében, akiknek az ellátása teljesen megoldatlan, sőt problémáikat speciális gyermekotthonok hiányában nem lehet kezelni. (...) A szakemberhiányt nem pótolja, sőt önmagában is

MAGYAR VALÓSÁG

visszásságnak minősül a magatartászavarok nyugtatókkal való elfedése; a pszichológushiany az intézetben nagyon is látható volt, a gyermekek pszichés állapotát szakszerűen nem gondozták, a nevelők próbálták ugyan megnyugtatni az új gyermekeket, de a bekerülés traumáját csak tényleges pszichológiai segítséggel lehetne feloldani.”

Az ombudsmani vizsgálat is kiemelte azt a tapasztalati ténytet, amely egyébként a mi vizsgálatunknak is fontos megállapítása volt, hogy a gyermekvédelmi intézmények erősen személyfüggők. A lelkiismeretes, jól felkészült vezető és munkatársai akkor is „csodákra” képesek, ha a körülmények egyébként nem megfelelőek, ugyanakkor a legjobb feltételek mellett is előfordul, hogy nem a gyermekek valós érdekeinek megfelelő folyamatokkal törődnek, hanem a külsőségekkel foglalkoznak, a külvilág számára készített kirakat csiszolásán munkálkodnak.

Összefoglalva: a súlyos személyiség- és magatartásproblémákkal küzdő, bizonytalan családi háttérű, perspektívák nélküli fiatalokkal való foglalkozás a jelenleginél lényegesen magasabb színvonalú ellátást kívánna meg. Idézem az egyik gyermekotthon pszichológusát: „Valamennyi gyermekünk speciális szakellátást igényelne!” Hozzátehetjük: a speciális szakellátás valamennyi tárgyi, személyi és szakmai feltételével együtt!

KÖRTVÉLYES ZSUZSANNA

Fűben-fában történelem rejlikGondolatok az életmódtörténet tanításának lehetőségeiről
a középiskolában

Történelmet sokan és sokféle iskolában tanulnak az emberek, különböző szinten és különböző címszavak alatt. Emberismeret és történelem néven egyaránt emlegetik ezt a tárgyat és sokféle tankönyv áll a pedagógusok és a diákok rendelkezése a tanításához és tanulásához.

E sokféleség azonban csalóka, mert a különféle tankönyvek és tantervek megegyeznek abban, hogy *esemény- és évszámcentrikus történelemfelfogást* tükröznek. Ez a történelemszemlélet hosszú idő óta jellemzi a hazai történelemtanítást az általános iskolától egészen az egyetemig. Az órák és az előadások középpontjában a kronologikus sorrendbe rendezett események; csaták, háborúk, koronázások és szerződések állnak. Az eltérés csupán annyi, hogy e tagadhatatlanul fontos momentumokról hol érdekesebb, hol pedig szárazabb stílusban számolnak be a tankönyvek és az egyetemi jegyzetek.

Az adatközpontú történelemoktatási rendszer miatt azonban a sok kis- és nagydiák nem sorolja kedvenc tárgyai közé a történelmet, mondván, hogy fárasztó és olykor unalmas művelet a száraz tények és évszámok memorizálása. Sokan úgy vélik: a történelem olyan tárgy, amelynek elsajátításához nem kell egyéb, csak nagy szorgalom és „puha popsi”, vagyis a híres-neves „*musculus bibliothecus*”.

Pedig a történelem nem csupán bemagolandó nevek, fogalmak és évszámok halmaza. Elsajátításához – és ezen a történelmi események indítékainak megértését, az egyes történések közötti kapcsolatok felismerését értem – nem elegendő pusztán az adatok memorizálása. Egyrészt fel kell fedezni az egyes események közötti logikai valamint ok-okozati összefüggéseket. Másrészt a történelem – ahogyan szerencsére ezt már sok pedagógus és talán egyre több diák is látja – nem csak arról szól, hogy melyik király vagy hadvezér, államelnök vagy miniszter kit, mikor, hol és milyen csatában, konfliktusban kényszerített térdre. Természetesen ezek is fontos részei a történelemnek, annál is inkább, mert ezek az adatok érhetőek tetten a legkönnyebben, ezeket őrzik az írott források; krónikák, feljegyzések, visszaemlékezések és az egyéb forrástípusok.

Arról azonban sohasem szabad elfeledkezni, hogy az évszámmal jelölt és az évszámok által megőrzött események mögött mindig ott áll az ember; minden történés, esemény előidézője, okozója, mozgatója és irányítója: AZ EMBER, amely nélkül nincs történelem. S nem csupán a kiemelkedő, a politika színpadán jeleskedő és a krónikák valamint a történelem lapjain szereplő „kiválasztottak és kevesek”; a

királyok, hadvezérek, miniszterek és államférfiak a fontosak. Noha ők azok, akik az államokat irányították, felvirágoztatták vagy éppen romlásba döntötték, tevékenységük és működésük bázisát azonban országuk népe, lakossága alkotta. A „nép”, amely név és arc nélkül olykor-olykor helyet kap a történelemkönyvek lapjain. De hogyan éltek, mint ettek-ittak, milyen ruhát viseltek, mivel töltötték a napjaikat, miként vélekedtek a körülöttük lévő világról és egymásról? Ezek, vagyis az életmód- és mentalitástörténet kérdései is meghatározó részét képezik annak az óriási és szerteágazó tudománynak, amit összefoglalóan történelemnek nevezünk.

Éppen ezért az iskolai történelemórán is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni elődeink mindennapjainak.

Az életmódtörténeti kutatások és a mikrotörténelem gyakorlata, egy-egy szűkebb tájegység, régió történetének, históriájának feltárása a 20. század elejének Franciaországába nyúlik vissza. 1929-ben Marc Bloch és Lucien Febvre *Annales d'histoire économique et sociale* (Gazdaság- és társadalomtörténeti évkönyvek) címmel indított folyóiratot, amely köré hamarosan történetírói iskola szerveződött. Az *Annales*-kör szemben a pozitivista történetírással – amelyben az adatok és évszámok dominálnak – és a tisztán politikatörténeti kutatással is, a gazdaság- és társadalomtörténeti vizsgálatokat, vagyis a társadalom egészének bemutatását és a mélyebb gazdasági és társadalmi folyamatok elemzését helyezte középpontba. Az *Annales*-iskola felfogása szerint a múlt kutatásának célja a jelen megismerése, ezért a múlt vizsgálatába a jelenre összpontosító társtudományokat – a szociológiát, pszichológiát – is be kell vonni. Fő céljuk a kezdetekkor és ma is az inerdiszciplináris megközelítés. Fontosnak tartották azt is, hogy a kutatásba a hagyományostól eltérő forrásokat is bevonjanak, így a térképek, használati tárgyak, eszközök, festmények is a történeti vizsgálódás tárgyaivá léptek elő.

A kelet-közép-európai történelemírás és -tanítás azonban nem a felvilágosodásból táplálkozó francia módszereket követte, ezért itt egyelőre mindaz, ami az emberi háttérre utal, csupán kiegészítő jellegű lehet. Így ezeken a lehetőségeken belül kell nagyobb figyelmet fordítani az életmód tanítására. Egyrészt azért, mert csak ennek ismeretében alkothatunk teljes képet egy történelmi korszakról. Másrészt, mert az emberi cselekedeteket és döntéseket az adott korszakra jellemző mentalitás, gondolkodásmód és értékrend, valamint az ember és környezetének viszonya határozza meg. A régmúlt idők emberének tetteit könnyebben megérthetjük, ha tudjuk, mi motiválta, mi mozgatta, mi befolyásolta lépéseit, milyen célok sarkallták. Az emberi gondolkodásmód és világgép, az embernek az önmagáról, szerepéről és helyzetéről alkotott elképzelése korszakról korszakra változik. Ennek a folyamatnak a felrajzolása önmagában is érdekes feladat. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a tanórát is színesíti a divattörténeti, étkezéstörténeti vagy a lakáskultúrával kapcsolatos kérdések vizsgálata. Annál is inkább, mivel az életmód kapcsán lehetőség nyílik a szemléltetésre, amely elősegíti, hogy a diákok képet alkothassanak

a korabeli életviszonyokról, ezáltal jobban belehelyezkedhessenek az adott korba, és könnyebben el tudják képzelni az akkori körülményeket.

Hogyan valósítható meg mindez? Első hallásra bizonyára sokan válaszolnának így: nehezen. A feladat valóban nem könnyű. Főként azért, mert a kötelezően előírt tananyag – az érettségien és a felvételin számonkért eseménytörténet – nem kevés, és ezt a heti 3 történelemóra keretén belül sem egyszerű megtanítani és befejezni. A tantervben szereplő anyagmennyiség elvégzése sok esetben nehézségeket okoz, sietni kell, hogy az osztály eljusson a 20. század végének eseményeihez. Ebben a „hajrában”, amelynek tétje az érettségi és a felvételi, alig-alig jut idő a törzsanyagban szereplő részek feldolgozására. Pedig a tankönyvek majd mindegyikében szerepel hosszabb-rövidebb életmódtörténeti fejezet, amely vagy a társadalomtörténeti leckéhez kapcsolva, vagy pedig önálló olvasmányként kap helyet. Ezek az összefoglalók azonban meglehetősen szűkszavúak, és inkább csak tájékoztató jellegűek.

Tehát meg kell küzdeni az időhiánnyal és a vonatkozó tankönyvi leckék jobb-rosszabb színvonalával.

Szerencsére ma már rendelkezésre állnak a különféle kiegészítő kiadványok, főként középiskolai forrásszemelvények és olvasókönyvek, amelyek az életmódtörténeti órák alapjául szolgálnak.

Ezek mellett a szakirodalomban is találunk szép számmal olyan művelődés- és társadalomtörténeti munkákat, amelyek mind az életmóddal, mind pedig a mentalitással kapcsolatban jól használhatóak. Van néhány összefoglaló jellegű kötet is, amely kronologikus sorrendben tárgyalja a fenti kérdéseket. Ilyen egyebek közt a Kósa László szerkesztésében 2000-ben napvilágot látott, Magyar művelődéstörténet című kiadvány is. Ennél korábbi a tízkötetes Magyarország története, amelynek minden kötete tartalmaz a művelődésre és életmódra vonatkozó fejezeteket. Ennél is régebbi a Domanovszky Sándor által szerkesztett Magyar művelődéstörténet, amely 5 kötetben tárgyalja a hazai művelődés alakulását. Mindhárom összefoglaló műben szerepel bibliográfia, amely a további tájékozódáshoz nyújt támpontot.

Az életmód és mentalitás történetének legértékesebb forrásai azonban a korabeli naplók, visszaemlékezések, önéletírások, útleírások és illemtankönyvek. Ezek a források – az útleírások kivételével – főként a vagyonos, társadalmilag és politikailag kulcspozíciót betöltő rétegek életében és mindennapjaiba engednek betekintést. Arisztokrata férfiak és nők egyaránt hagytak naplókat, önéletírásokat az utókorra, amelyekben színes, eleven képet festenek korukról, életükről és szokásaikról. A korabeli utazók azonban szerencsére átfogóbb képet rajzoltak, így írásaikból valamelyest a szegényebb néprétegek, a városok és falvak hétköznapi lakóinak mindennapjait is megismerhetjük.

A fent említett írásos források – a szakirodalom és források – felhasználásával színes kiegészítés állítható össze, ami a tankönyvi leckével párhuzamosan alkalmazva eleven képet adhat elődeink mindennapjairól. Bár közismert tény, hogy a diákok napjainkban leterheltek, különórák és egyéb elfoglaltságok töltik ki szabadidejüket, bizonyára minden osztályban akad egy-két olyan diák, aki vállalkozik

Árva Bethlen Kata vagy Károlyi Mihályné Andrássy Katinka önéletírásának fellapozására, netán elolvasására. Mivel az életmóddal foglalkozó tanóra anyaga életközeli, a gyerekek által is jól ismert dolgokkal (öltözködéssel, táplálkozással, szórakozással) foglalkozik, a máskor megszokott, szigorú tanórai keretek is átléphetők, természetesen a káosz elkerülésével. A történelemórán oly gyakori frontális oktatási módszerrel szemben előtérbe kerülhet a csoportmunka, sőt, a diákok a főszerepet megkaphatják. A tanár feladata ebben az esetben pusztán a koordinációra szorítkozhat. Gyűjtőmunkára is lehetőség nyílik, hiszen az utóbbi években több igényes, albumszerű képes kiadvány is napvilágot látott, amelyek többek között a bütortörténettel, a hazai kastélyépítéssel és az arisztokrácia mindennapjaival foglalkoznak.

Az életmódtörténet szemléltetésére kitűnő lehetőség kínálkozik egy-egy múzeumi óra keretén belül. A fővárosban különösen sok az olyan tárlat, amely eleink mindennapjait, használati tárgyait mutatja be; a skála a Néprajzi Múzeumtól a Nemzeti Múzeumon és az Iparművészeti Múzeumon át a Szépművészeti Múzeumig terjed. Egy-egy életkép, csendélet, régi bútor, ruhadarab vagy ékszer egészen közel viszi a múzeumlátogatóhoz a régmúlt időket. Magyarországon különösen sok a régi kastély és vár, amelyek egy-egy osztálykirándulás vagy iskolai különprogram keretében megtekintve építészeti és lakástörténeti ízelítővel szolgálnak. Nemcsak a múzeumok, de a történelmi filmek – természetesen csak azok, amelyek kellő tudományos háttérrel és megalapozottsággal készültek – is felhasználhatók, hiszen a jelmezek és a díszletek sokat elárulnak az adott korszakról. Az ismeretterjesztő filmek szintén fontos és értékes szemléltetőeszközként használhatóak. A mikrotörténet – saját szűkebb közegünk, lakóhelyünk történetjének bemutatása – azért volna nagyon fontos, mert közeli viszi a diákokhoz a történelmet. A gyerek az általa jól ismert utcák, házak, épületek történetével, sorsával ismerkedhet meg, csupa olyan válik történeti forrássá, ami mindennapjainak részét képezi. Olykor-olykor történelmi sétát tehetünk a városban az osztállyal. A gyerekeket talán érdekelní fogja, hogy a főtéren vagy a templom előtt álló szentháromság szobor valójában pestisemlékmű-e. Megmutathatjuk nekik, hol álltak az egykori városfalak, miként nőtte ki a település hajdani szűk kereteit. Ilyen és ehhez hasonló kérdések szép számmal akadnak, és közben a diák észrevétlenül felfedezi az emberközeli történelem szépségeit. Feladatul adhatjuk a gyerekeknek saját városrészük, kerületük történetének feltérképezését. Természetesen nem komoly kutatásról van itt szó, csupán arról, nézzen utána, milyen épületek álltak ott a tárgyalt történelmi korszakban, milyen szerepet töltött be az adott városrész. A városi, megyei levéltárat is meg lehet látogatni, régi térképek, címerek segítségével megrajzolni a város egykori arculatát.

Ötödéves történelem szakos egyetemistaként, a tanítási gyakorlaton mint tűzkeresztségen átesve, szeretném még a látszatát is elkerülni annak, hogy rózsaszín álmokat szövögetek. Jól tudom, hogy az az idő, amit a heti három „töri óra” biztosít, milyen kevés, és azt is tapasztaltam, hogy a nebulók érdeklődését milyen nehéz felkelteni és

még nehezebb megtartani. Tudom, hogy keményen kell dolgozni egy-egy érdekes, gördülékeny és színes óráért, és azt is, hogy ez mennyi felkészülést igényel. Ennek tudatában azonban mégis úgy érzem, mindent el kell követni, hogy a diákok a „fűben-fában orvosság van” mondás mintájára felismerjék a „fűben-fában történelem rejlik” tétel igazságát és létezését.

Felhasznált irodalom

- Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (2000): A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. Debrecen, Csokonai Kiadó.
Kósa László (2000): Magyar művelődéstörténet. Bp., Osiris.

BUDAI ISTVÁN

A szociálismunkás-képzés dilemmái a tanterv- és képzésfejlesztés tükrében III.

A tanulmány egy olyan nagyobb kutatás része, amely a magyarországi szociálismunkás-alapképzés fejlődési tapasztalatait, értékeit, erős és gyenge pontjait, nehézségeit, ellentmondásait, *dilemmáit* és ezek összefüggéseit vizsgálja. A kutatás során négy, egymásra épülő és egymásból következő interjú sor készült. A nem strukturált és strukturált interjúk tapasztalatait korábban már bemutattuk. Jelen tanulmány a focus-csoport interjúk tapasztalatait mutatja be és elemzi.

A nem strukturált, a strukturált és a „further” interjúk felvétele, elemzése, értékelése és következtetései után alapvető kérdés volt, hogy milyen módon lehet a kutatás lényegi kérdéseiről, hipotéziseiről, a szociálismunkás-képzés dilemmáiról az interjúváltak különböző kisebb csoportjaival további, célirányos, mélyebb eszmecsereket lefolytatni. Erre az interjúsorozatot egyúttal kiteljesítő és azt lezáró vizsgálatként a *focus-csoport interjúk* felvétele, elemzése és kiértékelése adott jó keretet. A korábbi interjúk tapasztalatai alapján a focus-csoport interjúk célja így a *mélyebb összefüggések feltárása és elemzése* volt, különösen:

- a *szociális munka – szolgáltatások és a szociálismunkás-képzés viszonyrendszeréről*, ennek jellemző vonásairól,
- a *szociális munka – szolgáltatások szükségleteinek adekvát tudás és a szociálismunkás-képzés nyújtotta tudás összefüggéseiről*, ennek jellemzőiről, továbbá
- a *szociálismunkás-képzés fejlesztésének egyes kérdéséről*, mindezt elsősorban magyar relációban.

A kutatás terve szerint négy szociálismunkás-képző iskolában folyt le a focus-csoport interjú. Mivel minden interjúfelvétel realizálásában igen nagy nehézséget jelentett a megfelelő időpont megtalálása, nem volt minden esetben megoldható az adott szociális képző kurzus teljes mintájának meginterjúvolása. A SZOTE-n és az ELTE-n 5–5, a SZIF-en 6 és a BU-n 4 fővel valósult meg a focus-csoport interjú. Mindegyik

helyszín csoportjában volt vezető tanár, szociális munkát tanító, más diszciplínát tanító tanár és tereptanár, Bournemouth kivételével pedig minden helyen jelenlegi végzős, vagy már korábban végzett diák is. A focus-csoportok megfelelő kereteket jelentettek a megcélzott kérdések mélyebb vizsgálatára.

A továbbiakban a focus-csoport interjúk leírását és elemzését témakörönként csoportosítjuk. Először a magyaroké, majd összehasonlításképpen az angoloké következik. Az interjúalanyok egyes fontos konkrét megnyilvánulásait a focus-csoportok száma jelzi. Az interjú vezérfonala a mellékletben található.

A szociális munka – szolgáltatások és a szociálismunkás-képzés viszonyrendszeréről „Hiányzik, ami lendületben tartja agyunkat...”¹

A képzés hatása

Evidencia, hogy egy adott iskola vagy kurzus és általában a szociálismunkás-képzés hatása (hatékonysága, kisugárzása) a viszonyrendszer egyik alapvető kérdésének tekintendő. Többek között ezért került a kérdés a jelen kutatás egyik hipotézisének középpontjába és a focus-csoport interjú kérdései közé. Vajon miben, hogyan nyilvánul meg és milyen mértékű ez a hatás?

A magyar focus-csoport interjúalanyok először azzal a dilemmával találták szembe magukat, hogy egyáltalán miképpen lehet megragadni, konkréttá tenni vagy felmérni e hatást. Végül is elutasították az egzakt mérés lehetőségét, és fontosabbnak tartották a különböző tapasztalatok többszemponútú elemzését.

Az 1. sz. focus-csoportban elfogadott állásponttá vált, hogy a végzősök első pályamódosításának időpontja jelentős terminus a szociálismunkás-képzés hatékonyságát illetően, hiszen a képzett szakemberek többsége – állításuk szerint – 5–8 éven belül elhagyja a pályát. Mélyen elgondolkodtató: a szociálismunkás-képzés valóban csak ennyi időre ad megfelelő minőségű muníciót a diákoknak? És ha ez így van, akkor ez a képzés problémája, a gyakorlati szociális munkáé, a szociális szolgáltatásoké vagy a fenntartóiké-e? Nyilvánvaló, hogy mindegyiké.

A szociálismunkás-képzések és a szociális szolgáltatások kölcsönviszonyát igen találóan így fogalmazták meg az egyik csoportban:

*„Van egy elméleti tudás, ami hatásokat vált ki azokból, akiknek az nincs meg, és van egy tapasztalat, ami a másik oldalon vált ki hatásokat...”
(1. sz. focus-csoport).*

A kutatás eddigi tapasztalatai szerint e kölcsönös jelenségnek van realitása: a valóság kétfelé választja a szociálismunkás-képzésben köz-

¹ Az elemzés során a szociális szolgáltatások egyfelől mint a szociális ellátórendszer egységei, másfelől mint a képzésben részt vevő diákok terepgyakorlatainak színhelyei szerepelnek

reműködőket – tanárookra és tereptanárokra. Többen lesújtóan nyilatkoztak a szociálismunkás-képzés és az egyes kurzusoknak a szolgáltatásokra gyakorolt hatásáról és hatékonyságról.

Ha azt a hatékonyságot mérjük, ami a jelenkori magyar gyakorlatban van, akkor az embernek égne a haja, mert ... szörnyűségek történnek a gyakorlatban, mert a gyakorló szociális munkások nem végeznek el a szociális munka során nélkülözhetetlen feladatokat (pl. nem készítenek beavatkozási terveket) ... következésképp kérdés, hogy egyáltalán hatékony-e az a gyakorlati képzés, amely arra készít fel, hogy nem kell elvégezni nélkülözhetetlen teendőket...” (1. sz. focus-csoport).

„...igen, nézzük és tanuljuk meg az elméletben vagy szimulált helyzetben a szociális szakma alapfogásait, aztán azt mondjuk a diáknak, hogy menjél ki a gyakorlatba, próbáld ki Te magad” (1. sz. focus-csoport).

Kérdés, hogy melyek is azok a nélkülözhetetlen teendők, „alapfogások”, amelyekre a szociálismunkás-képző iskoláknak és kurzusoknak maradéktalanul fel kell készíteniük? Kik, hogyan és milyen jogosítványok alapján határozzák meg e teendőket? Az interjúalanyok többsége úgy vélekedett, hogy korábban a gyakorlatban is dolgozó, azóta elméleti tanárok és a képző stábok ma már jogosultak erre. Annak ellenére, hogy ezek az „alapfogások” az egyes kurzus-tantervek szerves részei, feltétlenül többször is szükség lenne az egyeztetésre, konzultációra és tapasztalatcserére a képző iskolák között.

Az interjúalanyok egy része szerint ott kezdődnek a problémák, ahogyan az „alapfogásokat” tanuló gyakornokok fogadják a szociális intézményekben. Többnyire az alábbiak szerint kezdődik szakmai szocializációjuk a szociális szolgáltatásoknál:

„...amit Te tanultál az iskolában, az gyönyörű, csak itt ezt a gyakorlatban nem lehet használni – mondják és ezt a gyakornokok egy bizonyos idő után valóban el is hiszik, és így gyorsan elfelejtik az iskolában tanultakat...” (1. sz. focus-csoport).

Az osztálytermi képzésben megszerzett tudás a munkahelyre kerülve rendkívül gyorsan megkopik, néhány éven belül mintegy megfeleződik a „felejtési ideje”, következésképpen itt most más összefüggésben vetődik fel a Ferge-féle gondolat, hogy ti. „lyukas vödörnek” tekintendő-e a szociálismunkás-képzés, vagy egy olyan „öntözőrendszernek”, amelynek vize idővel hasznosul, mert táplálja a növényeket. A focus-csoport interjúk tapasztalatai alapján úgy tűnik, inkább az előbbinek (Ferge, 1997, p. 169.).²

Ezt részletesebben így határozták meg interjúalanyaink:

² Ferge, Zsuzsa (1997): És mi lesz, ha nem lesz? In Gombár Cs., Hankiss E. és Lengyel L.: És mi lesz, ha nem lesz? Budapest, Korridor-Helikon, pp. 146-174.

„...kimegy egy korszerű szaktudással, mélyebb önismerettel – vagy legalábbis tudja, hogy miben van mélyebb önismerete –, ilyen a pályán x éve dolgozó, nagyon sok szociális munkás, és már a harmadik évben a kiegészítési jelei mutatkoznak, de egzisztenciális okokból kénytelen tovább ott maradni ... és ilyenek százával, ezrével vannak ... Hogyan tudnak majd szót érteni az új diplomások ezekkel a gyorsan kiégett kollégákkal? Mitől lesz közöttük párbeszéd? Sőt, már a terepgyakorlatok idején sincsen párbeszéd a gyakornok és a tereptanárok között, inkább csak alá-fölérendeltségi viszony van, nem nagyon tudnak közösen gondolkodni, vagy az érzéseikről beszélni. A régi rutinok nem épültek le, a rendszernek van egy tehetetlensége. Tíz év nem volt elég ahhoz, hogy lebontsuk a régi beidegződéseinket, a régi megközelítéseket, metódusokat. És ezeken a helyeken dolgoznak a gyakornokok.” (1. sz. focus-csoport)

Más megközelítésben kérdés az is, hogy milyen jellegű tevékenységet vár el egy-egy szociális szolgáltatás, intézmény az alkalmazottjától, aki gyakran valamelyik képzésben egyúttal tereptanár is:

„...krízisintervenciót, valóságban nem szociális munkát, ... elvárják, úgy dolgozzon, hogy ne látszódjék a probléma ... ha megfagy a hajléktalan, nem az Ő (ti. a szolgálat) baja...” (1. sz. focus-csoport).

Az interjúalanyok azt is hangsúlyozták, hogy ha így hal meg valaki hajléktalanként, akkor az a rendszer diszfunkcióit bizonyítja.

Az interjúalanyok e focus-csoportban igen sokrétű, bonyolult problémaegyüttest vetettek fel. Szó esett egyrészt a szociális szolgáltatások működési zavarairól, a velük szemben támasztott szakmai követelmények és a protokoll hiányáról, mindezek kielégtelenségéről, másrészt a képzés gyengeségeiről és ennek következményeiről.

Jelentős befolyásoló tényező továbbá, hogy Magyarországon a szociális ellátásban dolgozók rendelkeznek a legrosszabb erkölcsi és anyagi megbecsültséggel, és ez nem teremt parancsoló szükségletet a szakmai protokollok meghatározására. A kör ördöginek tűnik, a kitörési pontok megkeresése és megtalálása sürgető feladat.

Az iskolai hatás csökkenhet akkor is, amikor a gyakornokok lehangolt emberek sokaságával találkoznak és dolgoznak a szociális munka során, ugyanakkor nem kapnak visszajelzést arra vonatkozóan, hogy van-e értelme annak, amit csinálnak, hogy érdemes-e csinálniuk, hogy miképpen lehet változást elérni. Ez sok lendületet vesz ki belőlük, az éppen kialakult motivációjukat is elveszíthetik.

„A mindennapi szakmai gyakorlatban idővel hiányzik az, ami az iskolában lendületben tartotta az agyunkat, idővel kivesszük belőlünk a »dilemmázás«” (2. sz. focus-csoport).

A fenti kép tehát nem mutat be hízog képet a szociálmunkás-képzés hatékonyságáról.

„...alapvető érdekellentétek vannak, ezek sokszor kirekesztőek,... harc van a szakmai kompetenciákért, harc van, hogy milyen értékszempontot érvényesítsünk...de változások vannak, azok pozitívumokkal és negatívumokkal járnak és ezek az ellentmondások viszik majd előre a szociális munkát és szakmát, ezekből lesz majd tisztább kép” (1. sz. focus-csoport).

Természetesen harc folyik az egyre szűkülő forrásokért is, s ezek elgondolkoztató kijelentések. Jelen kutatás: eddigi tapasztalatai alapján mondható: a csalódás és keserűség nem indokolatlan: sok igazság rejlik az idézett gondolatokban. Különösen figyelemre méltó, hogy a különböző értékszempontok komoly, kirekesztő harcban állnak egymással szemben egy olyan a szakma képviselőinek cselekedeteiben, amely eleve a kirekesztéssel szemben jött létre.

Kérdés, hogy mennyire látják tisztán és komolyan fentieket a különböző szociálismunkás-képző iskolák, ill. képesek-e tenni a változások érdekében. Mindenesetre feltétlen gondolkodásra és tisztázó diskurzusokra volna szükség, iskolákon belül és iskolák között egyaránt.

A képző kurzusok és a szolgáltatások viszonya

A második focus-csoport interjúalanyai elsősorban a képző iskolák és a szociális szolgáltatások közötti hatások kölcsönös csökkenéséről informáltak. Véleményük szerint az égető problémák mellett ugyanakkor vannak eredmények is az együttműködésben. Úgy látják, hogy a gyakorlatokon részt vevő diákok és a már végzett szakemberek kézzel fogható változásokat visznek a szociális szolgáltatásokba. Közvetítenek valami új szint, új szempontrendszer, terjesztik az „igét”, „úttörőként” próbálják helyüket megkeresni, de

„...a szociális szolgáltatásoknál nincsenek lendületben tartó, összegző, értékelő esetelemzések és esettanulmányok, mert nincs idő ... a diákok ebbéli feladatára. Az e fajta gondolkodáskényszer a képző intézmény részéről a szolgálatok (a terep) felé. Így sem a szakszerű munka, sem az elvégzett munka reflexiója nem válik a diák belső kényszerévé, s ha egy ideig igen, akkor nem marad meg sokáig.” Vagy: *„...nincsenek megfelelő dokumentumok, nincs kontrollált és értékelt munka, a szolgáltatások számára idegenek a képző intézmény elvárásai. Az esetek jó részében nem innovatív terephelyre kerülnek a gyakornokok s itt nem lehet elvárni a gyakornok megfelelő fejlesztését. Itt szükség van egy erősebb mozgásra az egyetem részéről, ami vagy jól, vagy rosszul esik az adott szolgáltatásnak (terep-intézménynek)”*. (2. sz. focus-csoport).

A kutatás során általában megfigyelhető volt, hogy a terepen dolgozó szociális munkások egy része elutasítja az alapos, részletes esetelemzések gyakorlatát még egy-egy továbbképző kurzuson is, mert

úgymond „erre nincs idő a mindennapok során, miért gyakoroljuk akkor?”.

Ez a rendkívül összetett és ellentmondásos helyzet mindenképp csökkenti a hatásokat és a hatékonyságot, pro és kontra, ami a gyakoronok elbizonytalanodásához vezet. Következésképp a szolgáltatások negatív hatása már a szakmára készülő diákoknál is jelentkezik.

Más interjúalanyok viszont úgy vélekedtek, hogy a szociális intézményekben az igényes tereptanárok „fel akarják nevelni” a gyakoronokot, azt viszont nem akarják, hogy a diák „viszont nevelje őket” (holott az esetek egy részében a diák a tereptanáránál eleve képzetesebb szinten kerül a terepgyakorlatra).

A képzés hatékonyságának csökkenését más interjúváltak a szociális ellátó rendszer folyamatos átalakulásával és a szociális szolgáltatások működési problémáival is összefüggésbe hozták:

„...A kapcsolat függ a szociális szolgáltatások helyzetétől: például tiszta profillal kialakultak a gyermekjóléti szolgálatok. Ez negatívan hatott viszont a családsegítő központokra, amelyek jelenleg identitásválsággal küzdenek, most ők is meg akarják határozni új profiljukat, talán a segélyezés irányában kívánnak fejlődni. Ez viszont ellentmondásos helyzetet jelent számukra, hiszen korábban már elutasították ezt a tevékenységet...” (2. sz. focus-csoport).

A 3. sz. focus-csoport interjúalanyai úgy vélték, hogy a képzés és a szolgáltatások kölcsönhatását annak erősen differenciált jellege miatt rendkívül nehéz megítélni. *Bizonyos fokig az iskola hatását erősnek tartották*, hiszen a kikerülők alapvetően a szociális szolgáltatások megújulását akarják és dolgoznak is ezen. *Más szempontból viszont csökkenő hatásúnak tartják a képzést*, hiszen a szociális szolgáltatások „rég” munkatársai korábbi elvárásokat közvetítenek, az újonnan, friss diplomával odakerülők állandó ütközésben vannak velük, a „beágyazott”, „rég” motoros kollégákkal.

„A szociális szolgáltatásoknak nincsenek jól meghatározott és differenciált elvárásaik, és szakmai kínálatuk is alacsonyabb, mint amit a képző iskolák – minőségben – nyújtani tudnak ...” (3. sz. focus-csoport).

Azaz az egyes szociális munkáskurzusok stúdiumai motiválják, lelkesítik a diákokat, bent az iskolában, szemben egyes szolgáltatások merev, bürokratikus, vagy a változásokra kevésbé fogékony gyakorlatával. A 3. sz. focus-csoportban is kitértek a magyar szociális ellátó rendszer szakmailag sokszor indokolatlan változásából eredő problémáikra. Ezzel összefüggésben a kérdés másik oldalára is ráirányult a figyelem. A létrejött gyermekjóléti szolgálatok például újfajta tudásokat is igényelnek, amelyre viszont ma még nem készítenek fel maradéktalanul a szociálismunkás-képző kurzusok.

„A szociális szakma változásait »nem tervezték be« a képzésbe ... Fontos tudás összetevő, hogy a gyorsan változó világban a leendő szakember utána tudjon nézni a dolgoknak, ... erre azonban még nem készít fel az iskola, mert a képzés a maga logikájával, a maga rendjével nem tud a változásokhoz megfelelő módon igazodni. Volt a szociálismunkás-képzésnek egy pozitív dinamikával jellemezhető időszaka; most álló, vagy lemenő fázisban van, a képző intézmények és a felsőoktatás átszervezése miatt elsősorban önmagukkal vannak elfoglalva” (3. sz. focus-csoport).

Itt van egy újabb ellentmondás: a képzés lényegéből fakadóan jogosan hatni kíván a szociális szolgáltatásokra, ugyanakkor nem tud igazán alkalmazkodni a változásokhoz, nem kellően nyitott és rugalmas az újabb elvárások, feladatok befogadása, így nem is tud hatékonyan közreműködni a szociális ellátórendszer fejlesztésében sem.

A 3. sz. focus-csoport egyik interjúalánya a viszonyrendszer kérdésében három szintet különböztetett meg: a szociális szolgáltatások és a képzés szintjét általában, amelyre a fenti vélekedés a jellemző. Az egyes szociálismunkás-képző iskolák és egyes szociális intézmények szintjét, amely igen differenciált képet mutat, hiszen a vidéki városokban többnyire pozitív forrásnak tekintik a szociálismunkás-képző iskolákat, ott lényegesen nagyobb presztízse és súlya van a szociálismunkás-képzéseknek, mint a fővárosban. A legdifferenciáltabb a helyzet a közvetlen emberi kapcsolatok szintjén, hiszen a végzett szociális munkások további szakmai fejlődése alapvetően a helytől függ, vagyis attól, hogy személy szerint kik támogatják az adott szolgáltatást, hogy milyen lehetőségeik vannak ott stb.

Mindezek alapján felvetődik a kérdés, hogy *milyen elvárásai lehetnek a szociálismunkás-képző iskoláknak és a szociális szolgáltatásoknak egymással szemben.* E tekintetben két segítő kérdés is befolyásolta az interjúváltak gondolkodását: „Hogyan figyel a szociálismunkás-képző iskola a közvetlen környezetében lévő szociális szolgáltatásokra?” és: „Miképpen lehetne a szociális szolgáltatásokat hatékonyabban bevonni a képzésbe?” Mindkét kérdés a kölcsönösségre utal, a válaszok mégis elsősorban arra fókuszáltak, hogy mit vár el a képző iskola a szolgáltatásoktól, hogy mitől lesz a szociálismunkás-képzés közvetlenül hatékonyabb, ami természetesen közvetetten visszahat majd a szolgáltatások munkájára.

A szociálismunkás-képző iskolák többnyire nincsenek rákényszerítve, hogy a praxis szükségleteiből induljanak ki. Ezt igazolja az is, hogy az egyik focus-csoportban az interjúalanyok megállapították, hogy a szociális képző iskolák figyelnek ugyan a szociális szolgáltatásokra, de nagyon sokszor nem is tudják, hová küldik terepre gyakorlataikat. És ez általános problémának tekinthető. Fordítva is csekély az információ: a szociális szolgáltatások sem tudják, milyen tudással vannak felvértezve a gyakorlatokra kikerülő diákok.

A képzés és a szolgáltatások közötti ellentmondásos helyzetet a hatások kölcsönös csökkenése, az egymás közötti párbeszéd és a közös gondolkodás hiánya, a kreált vagy valós érdekkülönbségek stb.

jelzik. Kérdés, hogy mit tesznek a szociálismunkás-képző iskolák a szociális szolgáltatások hatásaival és fordítva. Számba veszik-e ezeket? Mit kezdenek a szociális képző iskolák a velük szemben kinyilvánított tartózkodással, ellenszenvvel, vagy az alapvetően kríziskezelő szociális munka igényével, az intézmények folyamatos átszervezésével? Mit kezdenek a szociális szolgáltatások a szociálismunkás-képző iskolák erősen akadémikus jellegével, továbbá a kritikus gondolkodást, a friss szellemiséget, a dinamizmust terepre vivő fiatal kollégákkal? Képesek-e felerősíteni a pozitív hatásokat, ill. gyengíteni a negatívokat? A focus-csoport interjúk során csak elvétve kaptunk erre választ. A helyzet feloldását megcélzóan többen vélekedtek úgy, hogy először is egy, az akadémiai ismeretek és a szakmai tapasztalatok egymáshoz való közelítéséről szóló koncepcióra van szükség. Erre épülhet egy egymással kölcsönösen kalkuláló, hatékony együttműködés, amelynek következtében a szociális szolgáltatásoknál dolgozók természetesen önszántukból is bekapcsolódnak a saját intézményükben folyó terepképzésbe.

„Legyen egyfajta közeledés mindkét fél részéről, mi képzők is alkalmazkodjunk, de a szolgáltatásokat (terepet) is próbáljuk valahogy mozgósítani, hogy egy kicsit másképpen folytassa a képzést, ami nem jelenti általában a szociális szolgáltatásra gyakorolt nyomást. Fontos, hogy érthetővé tegyünk, mit várunk el ... az adott szociális szolgáltatással közösen megfogalmazott célok, lehetőségek szerint célszerű dolgozni, de ez ne csak az legyen, amit ab ovo a szociális szolgáltatás (terepintézmény) kínál.” (2. focus-csoport).

A fenti gondolat életképességét jelzi, hogy néhány képző kurzuson egyre inkább gyakorlattá válik: a képzésben dolgozó tanároktól részben elvárják a külső (terep-) kapcsolatok vitelét, ugyanakkor még egyáltalán nem mondható megfelelőnek a szociális szolgáltatások különböző – iskolákban folyó – kutatásokba való bekapcsolása.

A magyar és az angol focus-csoport interjúk

A magyar és az angol focus-csoportokban igen sok kérdésben egymáshoz közeli véleményeket tapasztalhattunk. A 4. sz. angol focus-csoport interjúalanyai is a kölcsönhatás fontosságát emelték ki a szociálismunkás-képzés és a szolgáltatások gyakorlatát illetően, ill. azt, hogy a szociálismunkás-képző iskola hatása jelentős mértékben csökken, amely többek között a pályát gyorsan elhagyók számával igazolható. A pozitív hatásokat csökkenti, hogy:

„... a terepen dolgozók sokszor negatívan ítélik meg a képzést, a szociális munka tanárait ... feszültség tapasztalható az elmélet és a gyakorlat között...” (4. sz. focus-csoport).

Vélekedésük szerint gyakran „representatív” értekezletekben formalizálódnak a képzőiskolák és a terep kapcsolatai, nincs hatékony és kölcsönös kommunikáció és a tanárok – a terepről a képzésbe való bekerülés után – elég gyorsan távol kerülnek a szociális munka valóságától. Az angol interjúalanyok is beszéltek a szolgáltatások – szociális munkások és a képzőiskolák–tanárok közötti különböző tapasztalatokról, tevékenységről, elvárásokról, érdekekről és értékrendről. Elmondták, hogy a gyakorlatban dolgozó szociális munkások és az elméletben dolgozó tanárok nehezen tudnak egymáshoz alkalmazkodni, ami sokszor generál kölcsönösen félelmeket és feszültségeket.

Véleményazonosság volt a magyar és az angol interjúalanyok között a gyors társadalmi változások szerepének, továbbá a szükségletek hatásának megítélésében is. Bármennyire is igyekeznek, hogy megoldják ezt a feladatot, igen *nehéz átültetni az állandó és a nagyon gyorsan változó szükségleteket a szociálismunkás-képzés gyakorlatába*. A 4. sz. focus-csoport interjúalanyai kiemelték, hogy a jogszabályok tömegével a háttérben egyszerre kell megfelelniük újabb és újabb szakmai igényeknek, például az idősekkel, a fogyatékosokkal való foglalkozás, a gyermekjólét vagy a mentális egészségvédelem területén. A változó és növekvő követelményeknek azért is nehéz megfelelni – vélték a 4. sz. focus-csoportban –, mert a különböző szakmai szervezetek sem képesek igazán integrálni a szociális munka egyes területeit. Örvendetesként említették ugyanakkor, hogy a helyi önkormányzatok ma már kezdik felismerni és megismerni a szociális munka és szakma jelentőségét és kultúráját.

Az interjúalanyok a 4. sz. focus-csoportban is hangsúlyozták a szociális szolgáltatások és a szociálismunkás-képzés egymással szemben támasztott elvárásainak fontosságát.

„A szolgáltatásoknak a szociálismunkás-képzés partnereinek kellene lenniük, egymással dinamikus partneri viszonyban kellene együtt dolgozniuk” (4. sz. focus-csoport).

„Az ügynökségeket meg kell nyerni, értsék meg, mit és miért csinálunk a képzésben, ettől lehetnek magabiztosabbak és ekképpen tudnának minőségibb munkát végezni a gyakornokokkal” (4. sz. focus-csoport).

Itt is látható a magyar és angol interjúalanyok közötti nézetazonosság. A 4. sz. focus-csoport szintén nehezményezte, hogy a meglévő lehetőségeket sem lehet teljes mértékben kihasználni, hiszen viszonylag kevés szociális munkás dolgozik a képzésben, de ahol többen működnek közre, ott sikeresebbnek mondható a képző iskola és partnereinek együttműködése. Több, kiváló módszert említettek az együttműködések fejlesztésével kapcsolatban, így a szociális szolgáltatások és a képző iskolák közös work-shopjait, a szociális munka tanárainak szisztematikus látogatásait a terepen, amelyekkel megteremthetők a kölcsönös információszerzés feltételei is.

Különbség állapítható meg ugyanakkor a vizsgált magyar és angol

gyakorlat között az önkéntes szektor szociális képzésre gyakorolt hatásában. Az angol interjúalanyok a magyarokkal szemben hangsúlyozták, hogy az önkéntes szektor széles területet fog át, de igen nagy problémát jelent az e szférában dolgozók többségének képzetlensége.

A 4. sz. focus-csoport a szociális szolgáltatások és a szociálismunkás-képző iskolák kapcsolatának fejlődését a különböző szintű és minőségű integrációk kiteljesedésében látta:

„...nagy fokú integráció megvalósításával biztosíthatók tartósabb kapcsolatok és ez potenciálisan meglévő dolog...” (4. sz. focus-csoport).

Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy az efajta kapcsolattartás és együttműködés egyáltalán nem jelenti a szociálismunkás-képzés gyakorlati alapokra helyezésének elégséges feltételét. Ennek igazságához nem fér kétség.

**A szaktudás (kompetenciák), a szociális munka és a szolgáltatások valamint a képzés összefüggéseiről
„...az élet realitást vár, így a valóságot kell leképezni, modellálni...”**

Az egyes szociálismunkás-képző kurzusok és a szolgáltatások kölcsönös egymásra hatásának vizsgálata után a focus-csoport interjúk második témaköre a szociális munka „szükségleteinek” megfelelő szaktudásnak (kompetenciáinak) és a szociálismunkás-képzés viszonyrendszere volt.

A tudás definiálása körüli dilemmák

A három magyar focus-csoport számára a legfontosabb kérdés az volt, hogy *miképpen definiálható a szociálismunkás-képzés során közvetítendő tudás*. Figyelemre méltó, hogy az interjúvoltak igen távol álló gondolatokat állítottak egymás mellé, és egymás véleményét is elfogadták és tolerálták.

Mint minden szakmában és tudományban, a fogalmak itt is rendkívül széles skálán kaptak értelmezést. Az interjúvoltak többnyire az egyetemen-főiskolán művelt és tanított elméleti tartalmakat tekintettek „tudás”-nak. Valamilyen etalonban gondolkodtak, amelyet egy-egy képzés és kurzus követni kíván. Már csak azért is, mert elsősorban a felsőoktatás keretei között kell helytállniuk, s mert idővel a szociális munkának mint tudományos diszciplínának is meg kell határoznia magát. Az utóbbira vonatkozóan nem volt elképzelés vagy javaslat a focus-csoport interjúk során.

Alapkérdésként vetődött fel tehát, hogy egyáltalán *mennyiben tekintendő diszciplínának a szociális munka*. Többen úgy vélekedtek, hogy a szociális munkának önmagát a gyakorlatból eredeztetve kell meghatározni és legitimálni:

SZOCIÁLIS MUNKA

„...nem kell tudományos szintre emelni, éppen a szakma eklektikája vonzó sok tanár és diák számára ... gyorsan tud alkalmazkodni, adaptálódni a társadalmi kihívásokhoz” (2. sz. focus-csoport).

Ez a kérdés is felszínre hozza a tudás és a képzés elméleti és gyakorlati szempontú megközelítésének kérdését. Vagyis hogy *miért nehéz az akadémiai tudást gyakorlattá tenni, és viszont: elméletté szervezni a szociális munka gyakorlatából származó tapasztalatokat és tudást.* Az interjúk megmutatták, hogy a képzésben közreműködők küszködnek ezzel a problémával. Igaz, az ellenkezőjére is megfogalmazódtak érvelések:

„A szociális munka könnyen képes hozzájárulni a korszerű elméleti forrásokhoz ... a szociális munka jól tud integrálni” (2. focus-csoport).

A kutatás eddigi vizsgálatai alapján ez inkább vágyott cél, de ma még nem általános gyakorlat.

Milyen szaktudás van jelen a szociális szolgáltatásoknál?

A magyar focus-csoportokban hosszabb diszkussziót jelentett, hogy milyen szociális szaktudás van jelen a szociális szolgáltatásoknál, milyen tudással dolgoznak a szociális munkások.

„A szociális szolgáltatásoknál dolgozók egy része nem elkötelezettséggel végzi munkáját és nem olyan tudással rendelkeznek, amire mi képezünk, így hát nem arra képezünk, amit csinálnak általában” (1. sz. focus-csoport).

Kérdés az is, hogy miként kalkulálnak az akadémiai tudást közvetítők a gyakorlatból jövő tudással.

„Felejtjük el a szolgáltatásoknál meglévő, a »szakma« által közvetített tudást, mert az félelmetesen hályogkovács módjára összehozott, próba-szerencse, kaotikus, csak rutinokra épülő, ködös, túlbürokratizált, túl-pszichologizált, tudattalanban vájkáló tudás” (3. sz. focus-csoport).

Ez a kritikus és gyakori megnyilvánulás nem támogatja a jelen gyakorlatából építkező tudást.

A *„Milyen tudásra van szükség a szociális szolgáltatásoknál?”* kérdésre válaszolva az interjúvoltak többsége hangsúlyozta:

„...meg kell mutatni, miért fontos valamit az elméletből alkalmazni...” (3. sz. focus-csoport),

„...ma már nem lehet kézműves módon csinálni a szociális munkát...” (2. sz. focus-csoport),

azaz szakszerű tudást kell közvetíteni a szociálismunkás-képzés során. A többféle megközelítés alapján látható: *tudományos diszciplínák követelményeinek megfelelően nincs létre, rendszerezve a szociális munka tudása*. Ez nem csupán magyar, hanem európai méretekben is jelentős kérdés és probléma.

Az akadémiai versus szakmai tudás dilemmáján belül igen lényeges további kérdés a tudástartalmak mennyisége és minősége.

„A terepen a tudás megszerzése igen sokoldalú, hallatlan nagy, a szociálismunkás-személyiséget alapvetően igénybe vevő munka. Mindent tudnom kell, mert különben nem álllok meg a lábamon” (2. sz. focus-csoport).³

Kérdés: hogyan értelmezendő a „mindentudás”? Mik azok az ismeretek, készségek és értékek, amelyek minden szociális munkás számára nélkülözhetetlenek, és melyek azok az elemek, amelyeket az alapképzés során kell elsajátítaniuk a diákoknak? Ennek részletezésére viszont már nem vállalkoztak a focus-csoportok.

A fentieknek viszont alapvetően ellentmond az alábbi érvelés: a szociális munkások alapképzésében nem lehet mindenre felkészülni, de arra igen, hogy sok-sok probléma elé állítsuk a diákokat. Ennek ellenére:

„számtalan olyan dologgal fog találkozni mindennapi szakmai tevékenysége során, amellyel még nem találkozott a képzésben, és miért volna ez baj?” (3. sz. focus-csoport)

Az interjúvoltak többsége a *sokféle, de rendszerezett, jól alkalmazható és nem misztifikált tudás* közvetítését tartotta fontosnak. Az életszerű tudást így hangsúlyozta egy másik focus-csoport:

„Az élet realitást vár, így a valóságot kell leképezni, modellálni ... sok problémamegoldó utat kell megtanulniuk a diákoknak...” (3. sz. focus-csoport),

és kiálltak amellett, hogy nem lehet és nem szabad a diákokat elemi eszköztár nélkül „kilökní” a gyakorlatba.

Mások *a biztos, stabil tudást* preferálták, megint mások a *változtatni tudás* mellett érveltek. Többen úgy vélekedtek, hogy a képzésből kikerülő, friss diplomás szakember legyen képes az ismeretek túlzottan is gazdag választékából *szelektálni és integrálni*. Alakuljon ki a tudással való bánni tudás képessége, tudjanak vele élni (3. sz. focus-csoport). Ez a gondolatmenet a módszertani kérdések felé is elvezetett:

„Van egy tanulási szerepkészlete, de a képzés során egy újfajta szociali-

³ Az interjúalany a gyermekjóléti szolgálatoknál dolgozó szociális munkásoknak a gyermekvédelmi törvény maximális ismeretének kívánalmára hivatkozott.

SZOCIÁLIS MUNKA

zációt kell járnia ... Ő legyen a biztos. Higgye el, hogy amit tanult, azzal élhet is. Baj akkor van, ha letesz e szándékáról, arról, hogy gondolkodjék, hogy integráljon, hogy kutasson” (3. sz. focus-csoport).

Ezt viszont nem mindig alakítja ki a képzés:

„...a kurzusok döntő többsége olyan metodikával, szemlélettel oktat, mi szerint nincs lehetőség, hogy a diákok gondolkodjanak, kérdéseket tegyennek fel...” (1. sz. focus-csoport).

A szociálismunkás-képző kurzusok jelenlegi, sajátos kommunikációs és metodikai rendszere nem mindig preferálja a kritikus gondolkodási folyamatok tanítását, tanulását. Ha valóban gondolkodtatni akarunk tanítani, akkor határozottabban szembe kellene nézni a középiskola merev tanulási rendszerével, így a szociálismunkás-képzésben pl. a szociológiai diszciplínáknak lehetne elsődleges feladata a gondolkodtatásra készítés.

A magyar és az angol interjúalanyok nézőpontja

A 2. sz. focus-csoport interjúalanyai részletesen kitértek a szociális munkabeli tudás sajátos magyar helyzetére. Arra, hogy a magyar szociális munkabeli tudás fejlesztéséhez nagy segítség volt az euro-amerikai tapasztalatok beépítése, de ma már:

„...sokáig nem tartható egy külső importból jövő elmélet és ennek nem megfelelő gyakorlat...”, annak ellenére, hogy: „A nyugati tudásközvetítés mindig is gyakorlati jellegű volt, arra épült az akadémiai tudás és a tankönyvek, viszont azok alapvetően az ottani gyakorlatra építettek, így többszörös visszafordításra van szükség, ha ezeket Magyarországon kívánjuk alkalmazni. Nem lehet bármit importálnunk, az importhoz jó tolomás is kell, aki ismeri az itthoni helyzetet és megfelelő kritikával kezeli az »import anyagot«” (2. sz. focus-csoport).

A fentiekkel többnyire egyetértettek az interjúalanyok.

A magyar focus-csoportok során az interjúalanyok alapvetően nem határozták meg azokat a társadalmi szükségleteket vagy azokat a szociális problémákat, amelyekre a szociálismunkás-képzésnek valamilyen módon reagálnia kellene. A kérdésre, hogy *miképpen lehet az újabb és újabb szociális szükségleteket és kihívásokat a szociális munkabeli szaktudás és a képzések részévé tenni, válaszuk az integratív jellegű képzés, a terephely aktualitásának képzésbe való bevitele, a gyakorlatokból merítkező szemináriumok volt. Megítélésük szerint ezekkel lehet hitelesebbé tenni a szociálismunkás-képző kurzusokat. Így a szociálismunkás-képzés modern metodikát igényel az alapvetően akadémikus jellegű a magyar felsőoktatásban. E ponton ismét középpontba kerül a dilemma: holisztikus szemléletre, kritikus gondolkodásra képezzünk elsősorban,*

vagy egyes szociális munka skillek lehető legoptimálisabb elsajátítására?

A társadalmi „megrendeléseket” illetően így fogalmazott az egyik interjúalany:

„Misztifikáljuk-e az új társadalmi problémákat? A régi problémák ma is léteznek, csak ma másképpen élünk, ... így másképpen kellene az emberről gondolkodni, mert az »ember-szakmákból« hiányoznak fontos tudások. A demokrácia, a szolidaritás nem a problémák újdonságát hozzák, hanem, hogy másképpen kellene az emberrel dolgozni” (3. sz. focus-csoport).

A jelen kutatás is kiemeli a megváltozott társadalmi körülmények között kitermelődő újabb és újabb szociális problémákat, ám a fenti gondolatok is figyelemre méltók. Itt egy kicsit a szociális munka me-revségei is felszínre kerültek. A mai társadalmi viszonyok között és problémák kontextusában célszerű másképpen gondolkodni az emberről és viszonyairól.

A szükséglet-tudás (kompetenciák)-képzés összefüggésrendszere a 4. sz. angol focus-csoportban nem volt annyira kardinális kérdés, miként a magyar focus-csoportokban. Ugyanakkor az első kérdéscsoport-hoz hasonlóan itt is több ügyben volt inkább azonosság a magyar és az angol interjúváltak gondolkodása között. A 4. sz. focus-csoport is igen fontosnak tekintette a tudás kérdését. Azonosság volt abban is, hogy igen nehéz definiálni a szociális munka tudását az állandó társadalmi változások, a szakmával szemben támasztott változó szükségletek miatt. A tudás definíciója szempontjainak megadásakor a magyar interjúváltak elsősorban a rendszerezettséget, a jól alkalmazhatóságot, a biztos, de változtatni tudást emelték ki, az angol vélekedésben elsősorban az integrált, az érték-központú, a szakmai és gyakorlat alapú – „amit jól tudnak majd adaptálni” – tudás definíciója kapott primátust.

A magyar és az angol interjúalanyokat egyaránt foglalkoztatta a tudás elméleti és gyakorlati összefüggéseinek kérdése. Ugyanakkor míg a magyar interjúknál kiderült, hogy igen nehéz az akadémiai tudást gyakorlattá tenni és a szociális munka gyakorlatából származó tudást elméletté szervezni, addig az angol interjúalanyok egyértelműen állást foglaltak amellett, hogy:

„...tudni kell, hogyan lehet az elméletet hatékony munkavégzésre, vagy az általánost a specifikusra fordítani...” (4. sz. focus-csoport).

A 4. sz. focus-csoportban a magyar csoportokkal ellentétben az angol focus-csoportban nagyobb teret kaptak a szociálismunka-szaktudás olyan összetevői, amelyek a társadalmi valóság új helyzetéből fakadnak. Az interjúváltak vélekedése alapján a szociális munka leg-alapvetőbb problémái és a szociális körülmények nem változnak radikálisan, csak a szociális törvénykezés és a jóléti-ellátási rendszerek. A szociális munkabeli tudás fontos alapelemének tekintették például a szociálpolitika szerepét a gyermekszegénység kérdéseiben. Ugyan-

akkor kritikusan megállapították, hogy a szociális munka és a szociálismunkás-képzés terén egyes kérdésekkel – mint például a szegénységgel – nem néznek őszintén szembe, más ügyekkel viszont inkább, így például a mentális egészségvédelem kérdéseivel.

A képzésfejlesztésről – Alternatív curriculumok, kurzusok és iskolák

A kutatás céljaiból, hipotéziseiből, a vizsgált dilemmákból és az eddigi interjúk tapasztalataiból következően szükségszerű volt, hogy a focus-csoport interjúk során a képzésfejlesztés kérdéseit is újra megbeszéljék.

A fenti két témakörhöz viszonyítva érdekes módon éppen a képzésfejlesztésről szóló vita tartott a legrövidebb ideig, annak ellenére, hogy erre vonatkozóan három helyett hat rávezető-segítő kérdés szerepelt itt. Másrészt a képzésfejlesztést széles kontextusban beszéljük meg, hiszen szó volt a képzés jellegéről, a fejlesztéssel foglalkozó személyek problémáiról, a fejlesztési alternatívákról stb.

A magyar interjúalanyok többsége megegyezett abban, hogy a szociálismunkás-képzés alapvetően ismeretátadó, elméletből merítkező, és többnyire nem a társadalmi, diák, tanár stb. szükségleteket kielégítő, „kapcsolatépítő”, vagy progresszió alapuló jellegű. A gyakorlat esetpéldái nem alkotóelemei a képzésnek, hanem inkább illusztrációi. Nehezíti a helyzetet, hogy a szociális szolgáltatásból a képző intézménybe kerülő tanárokat szakmailag sem az új „akadémiai kollégái”, sem volt kollégái nem ismerik el kellő mértékben.

„A szociális munkások szerint olyanok jönnek be a képzésbe (tanítani), akik nem feleltek meg a szolgáltatásoknál” (1. sz. focus-csoport).

„Az, aki nem tudja csinálni, az tanítja” típusú gondolat gyakran felmerül mind a tanárok, mind a szolgáltatásoknál dolgozók körében. Az interjúalanyok véleménye szerint kölcsönös ismerethiány és bizalmatlanság tapasztalható a szociálismunkás-képzés tanárai és a szolgáltatásoknál dolgozók, azaz a szociális munkások között (akiknek egy részük tereptanárként dolgozik egyik-másik kurzusban).

„...a gyakorlatban dolgozók sokszor úgy érzik, nem alkalmasak az elméletalkotáshoz nélkülözhetetlen rendszerezésre ... a képzőiskolákban dolgozók pedig attól tartanak, hogy őket meg a szolgáltatásoknál a terepen nem veszik komolyan. Kemény határok vannak és nincsenek megbeszélő, egyeztető fórumok” (3. sz. focus-csoport).

Figyelemre méltóak az okok is:

„Ami látszólag egyszerűnek tűnik, az nagyon bonyolult és megijednek ettől ... így a tereptanároknak nehézséget jelent a gyakorlat eseteit leírni

és elemezni, mert azt egy másik vonatkoztatási rendszerbe kell áttenniük ... és ezt a »nagy« emberek szokták megtenni és leírni...” (3. sz. focus-csoport).

Sokszor gondná válik, hogy kialakul egyfajta „cinkosság” a szociális szolgáltatás (terepintézmény), vagy a tereptanár és a diákok között – vélekedtek az 1. sz. focus-csoportban, hiszen sokszor egybeeshet a szolgáltatás nem mindig minőségi elvárása és a diákok alacsony szintű (még ki nem alakított, vagy már elvesztett) motivációja.

A fenti helyzet némileg magyarázza a szociálismunkás-képző iskolákon belüli és a gyakorlati színhelyeken folyó képzés kettősségét, ellentmondásait, dilemmáit. Ez mindenestre nem kedvez az ismeretek–kézségek–értékek egyensúlyát biztosító integrált tudás közvetítésének, hiába mondták ki az interjúalanyok ennek fontosságát, evidenciáját:

„Integratív oktatással lehet a társadalmi kihívásoknak megfelelni, s van is ebben némi előrelépés, mert mintha a kifejezetten ismeret-átadó jelleg kissé háttérbe szorult volna az utóbbi időben” (2. sz. focus-csoport).

Ezek az igen nehezen leküzdhető problémák okozzák azt is, hogy az egyes szociálismunkás-képző kurzusok kevésbé képesek meghaladni az erősen diszciplináris, absztrakt ismereteket nyújtó, ún. „átadó” szellemiséget. Kevésbé képesek korszerűbb metodikák megtalálására, az ún. „liberális”, „legitimációs”, „folyamatszabályozó”, „kapcsolatépítő” vagy esetleg az ún. „átalakító” szellemiségek alkalmazására a képzés- és tantervfejlesztésben. Ehhez pedig valamennyi tanár között élő kommunikációra van szükség – hangsúlyozták a 3. sz. focus-csoportban –, amiben ismét csak deficit van.

Milyen konkrét, rövidebb távon megvalósítható stratégiákat kínáltak az interjúalanyok? Elsősorban az elméleti és a gyakorlati képzés párhuzamosságát, amely eredményesebben biztosíthatja a kettő folytonos kölcsönhatását. A 3. sz. focus-csoportban kifejtették, hogy minden, ún. akadémiai stúdiumon is lényegében a szociális munka végzéséhez szükséges készségek fejlesztése zajlik, de nem kellő tudatossággal, szisztematikusan, hanem esetlegesen, ad hoc jelleggel. Néhány interjúalany elképzelhetőnek tartotta, hogy az adott problémakört (munkanélküliség, mentális problémák stb.) illetően az abban a kérdésben különösen ható értékekhez rendeltlen kellene a különböző készségeket is meghatározni és rendszerezni. Az elképzelés megfontolásra érdemes, de számolni kell a magyar szociálismunkás-képzést merevítő, nehézkessé tevő, elaprózott (sok stúdium, kevés időráfordítással) tantárgystruktúrával. Jelen kutatás tapasztalatai alapján megfontolandó, hogyha az ismeretek–kézségek–értékek egyensúlyát jobban biztosító, integrált képzés a távlatos cél, akkor a szociális munka egyes problémaköreit is a hozzájuk rendelt ismeretek–kézségek–értékek háromasában célszerű megközelíteni.

Mivel a korábbi interjúkban a prioritások sorában előkelő helyet

SZOCIÁLIS MUNKA

foglalt el a „gyakorlatorientált szociálismunkás-képzés” kategóriája, ennek argumentációjára is sor került a focus-csoportokban. Az interjúalanyok alapvetően széles kontextusban értelmezték a gyakorlatorientáltságot. „...Az ismeret is lehet gyakorlatorientált” – állította az egyik interjúalany a 3. sz. focus-csoport-ban. Többnyire a valós élet problémáinak képzésben való megjelenítése mellett érveltek az interjúalanyok.

„A képzés első pillanatától élesben jelenjenek meg a különböző szociális problémák, szükség van a problémák fokozatos bemutatására, elemzésére, és nincs szükség a diákok »túlféltésére«” (3. sz. focus-csoport).

A 2. sz. focus-csoport tagjai szerint a szociális munkabeli tudás alapvetően a gyakorlatokon sajátítható el és fejleszhető.

„Gyakorlatra készítünk fel, ehhez nagyon sok akadémiai tudásra van szükség, de az egy pillanatra se vonatkoztasson el a gyakorlattól...nagyon sok aktualitást kell bevinni az akadémiai stúdiók oktatása során, a szociális valóság permanens módon legyen a szociálismunkás-képzés része” (2. sz. focus-csoport).

Többségük igen jónak tartotta, hogy maguk a diákok hozzanak eseteket, példákat a gyakorlatból, és az is járható út, ha egy-egy idősebb diák tapasztalatai is bekerülnek a képzésbe, megtanulandó tananyagként.

Az interdiszciplináris és interprofesszionális képzés lényegéről, kialakításáról nem született sok értékelhető gondolat, ami jelzi az ebbéli gondolkodás hiányát. Igaz, az egyik focus-csoportban kiváló lehetőségnek tartották magát az interdiszciplináris és interprofesszionális szemléletet, az ilyen alapon létező gyakorlatot és képzést.

„Zseniális dolog több szakma képviselőjével együtt dolgozni, sokkal kreatívabbá tesz valamennyiünket...”, de ugyanabban a csoportban megfogalmazódott, hogy az alapképzésben csínján kell bánni ezzel: „...mi az, ami még fontos a másik szakmájából, de az alapvető, hogy én szociális munkás vagyok” (3. sz. focus-csoport).

Látható: a szakma megkésett fejlődéséből következően ma a szociális munkás identitása az alapvetően fontos tényező, a szociális munkának először önmagát magát kell meghatároznia és fejlesztenie és csak a fejlődés egy bizonyos pontján tud nyitni más szakmák felé.

„Más szakmák képviselőivel is történik valamilyen integráció, de ez még messze van a szociális munkától” (3. sz. focus-csoport).

A szociálismunkás-képzés egészéről, a fejlesztés trendjeiről a 2. sz. focus-csoportban azt hangsúlyozták az interjúalanyok, hogy Magyarországon ma nincsenek alternatív curriculumok, alternatív programmal bíró kurzusok, csak az 1990. évi Soproni Konferencia az etalon. Ez a helyzet

pedig semmiképpen nem szerencsés. Kellenének az alternatív iskolák és képzések, és ezek lehetnek a képzésfejlődés alapjai.

A 3. sz. focus-csoportban a fejlesztés másik, igen fontos pillérét illetően többen annak a véleményüknek adtak hangot, miszerint a szociálismunkás-képzésben tanító tanárokat fel kell készíteni a tantervkészítés és fejlesztés elméleteire, hiszen erre nincs képesítésük.

„Tanterveméleti tudásra van szükségük mind az elméleti tanároknak, mind a tereptanároknak, ez fontosabb lenne, minthogy állandóan, vagy aktuálisan csak toldozzuk-foldozzuk a tanterveket” (3. sz. focus-csoport).

E gondolat igazságát jelen kutatás eddigi tapasztalatai alátámasztják. Más megoldásként felvetődött a külső – tantervfejlesztő – szakértők bevonása is:

„...eddigi tapasztalat alapján nem tudunk belülről fejleszteni, szempontjaink alapján meg kell rendelni külső szakértőktől a fejlesztést...” (3. sz. focus-csoport).

Igen lényeges a fenti gondolat, még akkor is, ha csak részben fogadható el. Valóban szükség van tantervfejlesztő szakemberek bevonására, de mivel éppen a szociális munka igen gyors változása és fejlődése az, aminek következtében a szociálismunkás-képzésnek is azonnal kell reflektálnia és változtatnia, igen lényeges, hogy a fejlesztés alapvetően belső erőkkel történjék. A képző stábokat viszont valóban fel kell készíteni curriculum és képzésfejlesztésre. A belső erők közé kell számítani az adott iskola (kurzus) hatókörében működő tereptanárokat is, mert szükség van az ő „külső tükrükre”, még akkor is, ha ma még kritikájukat nem igen fogadják szívesen az elméleti tanárok.

*

A képzésfejlesztés kérdésében a magyar és az angol focus-csoport interjúk során egyaránt tapasztalhatóak voltak gondolatazonosságok és különbségek. Az interjúalanyok mindkét relációban hangsúlyozták a szociálismunkás-képzések kettősségét, azaz hogy *nincs mindig összhang az osztálytermi és a terepen folyó képzés között*. Egyaránt hitet tettek a képzés gyakorlatorientáltságát illetően, és hogy a gyakorlatok sok esetben nem valóságos tevékenységet, hanem inkább csak demonstrációkat jelentenek a diákoknak.

Míg a magyar focus-csoportok interjúalanyai az ismeretek-készségek-értékek egysége, az elméleti és gyakorlati képzés összhangja és kölcsönhatása, az integráció és az interdiszciplinaritás fontosságát elvekben kimondták, addig a 4. sz. focus-csoport elsősorban az interdiszciplináris (interprofesszionális) képzés gyakorlati megvalósításának példáit emelte ki.

„Lehet, hogy az esetbemutatókból és az elemzésekből kiindulva el lehet jutni oda, hogy a különböző szakmák képviselői számára világossá válik, mennyire különböző szerepeket kell betölteniük a problémakezelés érdekében. Egy-egy problémát pszichológiai, ápolói stb. megközelítésben is célszerű elemezni...” (4. sz. focus-csoport).

Az angol interjúalanyok sok példát említettek az interdiszciplináris képzés gyakorlati megvalósításáról. Ugyanakkor megfogalmazták ez ügyben az erőteljes tanári ellenállás okozta nehézségeket is.

E szemlélet előrevivő tényezőiként említették az olyan új jogszabályok megszületését, amelyek szintén az interprofesszionális irányába hatnak,

„...hiszen egyre nagyobb szükség van a különböző szakmák szervezetei közötti teammunkára...” (4. sz. focus csoport).

Ők az integrációs szemlélet bevezetésében látják a *képzésfejlesztés egyik lehetséges útját*, ami természetesen a jelenlegitől eltérő képzési és tantervfejlesztési stratégiákat feltételez. Így például érvelésük szerint a jelenleginél lényegesen nagyobb hangsúlyt kell kapnia az egyes képzések fejlesztésének, a követelmények megfogalmazásakor a működő szakemberek kölcsönös kommunikációjának és együttműködésének.

Összegzés, következtetések

A három magyar és az egy angolai szociálismunkás-képző iskolában lefolytatott focus-csoport interjú igen sok további értékes adatot, kritikus gondolatot hozott, jóízű vitát, a témáról való alapos gondolkodást jelentett. A kutatás hipotéziseit és a vizsgált dilemmákat új dimenziókba helyezte, adott válaszokat a miértekre, de felvetett egy sor új, itt még megválaszolatlan kérdést is.

Legfontosabb, hogy közelebb vitte a kutatást a *hipotézisekben felvetett gondolatok bizonyításához, vagy cáfolásához*. A magyar focus-csoportok több oldalról megvilágították a *szociális szolgáltatások és a szociálismunkás-képzés viszonyát*, határozottabban tapinthatók ki az egymásra hatás kritikus pontjai.

1. A szolgáltatások és a képző kurzusok viszonya

Figyelemre méltó, hogy a focus-csoport interjúk során e kérdéskör váltotta ki a legnagyobb érdeklődést. A magyar és az angol focus-csoport interjúk során egyaránt kimondhatók az alábbiak. Más és más hatásokat vált ki a képzésben az iskola vagy a kurzusa és a szociális intézmény, azaz a diákok terephelyszíne. A kettő között általában *ellentmondásos viszony tapasztalható*. Képviselőik sokszor kölcsönösen bi-

zalmatlanok egymással szemben, nehezen tudnak egymáshoz alkalmazkodni, vagy egymás partnereivé válni.

A magyar iskolák képviselőinek véleménye alapján a gyakornokok és a frissen végzettek egyrészt új szint, szellemet visznek a terepre. Másfelől a terep gyakornokokra való hatása problémákkal terhes: mert a terep nem mindig felel meg a képzés követelményeinek, a képzés által közvetített szociális munka értékeknek, és mert sokszor az iskolával ellentétes szemléletet közvetítenek a gyakornokoknak. Ennek oka: a szociális ellátó rendszer helyzete és diszfunkciói miatt a szolgáltatások nem szakszerűen és nem korszerű követelmények alapján működnek. Az interjúk során hangsúlyt kapott a szociális ellátórendszer és a szolgáltatások folyamatos átalakulása és átszervezése. Megjelentek különböző értékeket képviselő szakmai csoportok és a többször az egymást kirekesztő szakmai érdekellentétek a különböző szolgáltatások között. Nem definiálódtak eddig a szakmai standardok és protokollok, a szociális szolgáltatásoknak nincs manifeszt elvárása a szociálismunkás-képzéssel szemben, ugyanakkor viszont létezik egyfajta rejtett elvárás a szolgáltatásokkal és a gyakornokokkal szemben is. Így hiábavaló az iskolában zajló „befektetés”, az ott megszerzett tudás és a kialakított értékekrend gyorsan és jelentős mértékben veszít az érvényességéből.

A magyar szolgáltatások képviselőinek véleménye szerint az egyes iskolák nem tudnak igazodni a szociális szolgáltatások újabb és változó szükségleteihez (bár a further interjúkban látható volt, hogy ők maguk sem tudják definiálni szükségleteiket), ugyanakkor a képző iskolák nincsenek rákényszerítve arra, hogy figyelembe vegyék a gyakorlat szükségleteit.

A szociális szolgáltatások és a szociálismunkás-képző iskolák között a hatások tehát sokszor kölcsönösen gyengítő hatásúak. Az elmélet és a gyakorlat közötti rés mindkét relációban érzékelhető. Úgy tűnik, az ellentmondások feloldásában elsősorban a szociálismunkás-képző iskolák a kezdeményezőbbek. Az iskolák, melyek lényegükből fakadóan erőteljes hatásra törekednek, egyfelől az szeretnék, hogy minél hosszabb ideig „kitartson” az általuk nyújtott tudás, így működésük egyik lételeme a tereppel való együttműködés. Másfelől kötik őket a felsőoktatás mivoltból fakadó elvárások, így a szociális munka diszciplína kialakítása, fejlesztése, a kutatások elindulása, a tudományos bázisok fejlesztése. E kettősség igen nagy nehézséget jelent a képző stábok számára.

Összességében egy sajátos kölcsönviszonyról és hatásmechanizmusról lehet beszélni, amely egyrészt a képzésben közvetített iskolai tudás rohamos csökkenését eredményezi, másrészt a szociális munka mindennapi tevékenységének eredményei és tapasztalatai sem szervesülnek a szociális képzés gyakorlatába.

2. A képzés nyújtotta tudás

E kérdéskörben is sok azonosság volt a magyar és az angol focus-csoport interjúalanyok gondolkodása között. Az iskolák képviselői szerint a szolgáltatásokban dolgozók egy része korszerűtlen tudással vagy hiányos szociálismunkás-képzettséggel rendelkezik. Így az iskolák sok esetben nem fogadják el a különböző szolgáltatásoknál meglévő tudást. Másfelől a magyar szolgáltatások képviselői az interjúk során nem határozták meg a szociális szükségleteknek adekvát szociális munka szaktudást. Az angol interjúalanyok viszont határozottabban felvállalják a szakmával szemben támasztott változó szükségletek beépítését a szociálismunka-tudásba.

Az interjúalanyok többsége a tudást egy, a szakszerűségnek megfelelő etalonnak tekinti, amely ugyan még nincs pontosan definiálva, leírva és rendszerezve. A szaktudás jellegét tekintve megoszlóak a vélemények: a reflektivitás, a kritikus szemlélet, a változtatni tudás egyaránt megjelenik, igaz, ezek erőteljesebben az angol interjúalanyoknál. E gyakorlati tudáselemek igénye mellett megoszlóak a tudományos diszciplína körüli vélemények és bizonytalanságok tapasztalhatók az akadémiai és a gyakorlati tudás integrációja körül is.

A szociális munkabeli tudással összefüggésben a focus-csoport interjúk megerősítették azt a feltételezést, miszerint a *magyarországi szociálismunkás-képzésben jelentős mértékben vannak jelen megválaszolendő és eldöntendő kérdések, dilemmákkal*. Kérdés például, hogy kik és hogyan határozzák meg a szociálismunkás-képzés során közvetítendő tudást, a képző iskolák külön-külön, vagy együtt, az iskolák és a szolgáltatások külön-külön, vagy együtt. Kérdéses az akadémiai ismeretek és/vagy szakmai tapasztalatok helye, szerepe, jelentősége, aránya a képzésben. Kérdéses, hogy a szociális munka egyáltalán diszciplínának tekinthető, tekintendő-e. Kérdés, hogy a kritikus gondolkodásra, vagy az egyes, gyorsan megtanulható és automatikusan alkalmazható skillek bevéására és ismerethalmazok verbális visszaadására (reproduktív tudásra) van-e inkább szükség a szociálismunkás-képzés során. Kérdés, hogy a szociális munka és a szolgáltatások változásait, ellentmondásait és diszfunkcióit miképpen lehet és szükséges a diákokkal megismertetni. Kérdés, hogy a szolgáltatások alkalmazkodjanak a képzés és közvetetten a kutatások eredményeihez, és/vagy a képzések alkalmazkodjanak a szociális szolgáltatások gyakorlatához. A sor folytatható.

A focus-csoport interjúk megerősítették, hogy *a tudományos diszciplínák követelményeinek megfelelően nincs leírva és strukturálva a szociális munka szaktudása Magyarországon*. Nem tisztázott, hogy miképpen merítkezzék az (egyébként gyakorlat alapú) elméletekből és a mindennapi gyakorlatból. Az interjúalanyok nem említették, hogy kik és miképpen, milyen struktúrákban rendszerezve definiálják a szociális munka-tudást. Az mindenestre biztató, hogy az interjúvoltak komplex tudásleírásban (ismeretek-készségek-értékek) gondolkodtak, azaz nem csupán a tények, fogalmak leírásában. „Az utána tudjon nézni

a dolgoknak”, „a diákok gondolkodjanak, kérdéseket tegyenek fel”, „a sokféle, rendszerezett, alkalmazható, életszerű”, „a biztos, stabil”, „a változtatni, szelektálni, integrálni tudás” stb. megnevezések igen jelentős, képzési filozófiára és metodikára is orientáló értékek, sokat elárulnak az interjúalanyok szakmai értékszempléletteről, de ezek még csak ötletszerűek, ad hoc jellegűek maradtak az interjúk során.

3. A képzésfejlesztésről

A focus-csoportok magyar interjúalanyai a szociálismunkás-képző kurzusok tanterveinek ismeretátadó mivoltát húzták alá. Ugyanakkor mind a magyar, mind az angol interjúalanyok a szociálismunkás-képzések kettős jellegét és kettős értékét látják: alapvetően másra szocializálódik a diák az osztálytermi foglalkozásokon, és másra a terep-gyakorlatokon. Véleményük szerint a továbbfejlődés útja minden esetben a tudatos, az elemző gyakorlatot és a gyakorlatorientált ismeretnyújtást, integrációt a középpontba állító szemléletmód bevezetése.

Létező dilemma a vizsgált szociálismunkás-képző kurzusokon, hogy az ismeretek-készségek vagy az értékek egyikének dominanciája kapjon-e primátust, vagy inkább az ismeretek-készségek-értékek erős egyensúlyára törekedjék a szociálismunkás-képzés. A stabil tantervek vagy a folyamatos tantervi megújulás kérdéskörében meglehetősen vegyes kép alakult ki. A vizsgált iskolákban lényegében a meglévő tantervek kisebb-nagyobb korrekciójára került sor, de általában nem történt koncepcionális és kardinális tantervi változtatás az elmúlt időszakban.

A magyar focus-csoport interjúk nyomán, a különböző tantervtípusok metszetében is további fontos megállapításokra lehet jutni. A Shane-Tabler-féle (1987) tantervi taxonómiát tekintve a focus-csoport interjúk megerősítették a progresszió, az innováció és az egyéni különbségeken alapuló, a pszicho-szociális szükségletek tudatosításán alapuló, ún. liberális tantervek hiányát. Hemeyer (1985) rendszerezését figyelembe véve az interjúk ugyancsak aláhúzták a kötelezőségen-választhatóságon alapuló, ún. legitimációs, továbbá a képzés nyitottságát-zártságát egyensúlyban tartó ún. folyamatszabályozó tantervek hiányát. A Miller-Seller-féle (1985) tantervi orientációkat illetően a magyar szociálismunkás-képzések elsősorban átadó jellegűek, kevésbé fedezhetők fel a kapcsolatépítő vonások. Ugyanakkor erős az igény az osztálytermi valamint a terepen folyó szociálismunkás-képzés összhangjának megteremtésére, a csupán illusztrációkat és demonstrációkat jelentő gyakorlat meghaladására. Ezek megint a stabil tantervek, vagy a folyamatos megújulás dilemmáját húzzák alá, bár jelenleg a stabilitásnak nagyobb a tere. A focus-csoport interjúk kiemelték továbbá, hogy a tanterv és képzésfejlesztés alapvetően nem biztos tantervelméleti háttértudással zajlik. Az interjúváltak véleménye megoszló: vannak, akik a tanári munka szükségszerű elemének tekintik a tantervelméleti tudást, vannak, akik a szociális munka szaktudást és gyakorlatot húzzák alá.⁴

A focus-csoport interjúk során az interjúalanyok nem sokat foglalkoztak az integráció és az interdiszciplinaritás és interprofesszionális kérdéseivel, ami bizonyos fókig ellentmond a korábbi interjúk során ez ügyben tapasztalt megnyilatkozásoknak. Mindenesetre a focus-csoportok ezirányú adatai jelzésértékűek: *a magyar szociálismunkás-képzések e szerint inkább diszciplináris jellegűek*, nem lehetett nyomát találni a diszciplinaritás és interdiszciplinaritás egyensúlyáról vallott gondolkodásnak. Az interdiszciplinaritás és az interprofesszionális még nem szervesült a magyar szociálismunkás-képzés gyakorlatába, ezzel szemben az angol interjúalanyok szerint ez a fejlődés egyik lehetséges útja. A magyar interjúalanyok ugyanakkor a fejlesztés egyik lehetőségeként felvetették az alternatív programmal bíró iskolák, kurzusok iránti igényüket.

Figyelemre méltó, hogy a vizsgált magyar és az angol iskolákban a focus-csoport interjúk során igen sok kérdésben téma és gondolatazonosság volt tapasztalható. Így például a szociálismunkás-képző iskolák és a szolgáltatások kölcsönhatásának problémáiról, a gyors társadalmi változások kiváltotta, új szociális szükségletek képzésbe ültetéséről, a szociális munkabeli tudás definiálására, rendszerezésére vonatkozó igényekről, az osztálytermi és a terepen folyó képzés összhangjának megteremtéséről stb. E tény is fontos mutatója annak, hogy a magyar képzés fejlődésének okán mára már az európai szociálismunkás-képzés szerves elemének tekinthető.

MELLÉKLETEK

1. A focus-csoport interjú

Interjúalanyok: 3 magyar képzőhely és a bournemouth-i egyetem 7–7 fős csoportja, melynek tagjai foglalkoztak, foglalkoznak tanterv és képzésfejlesztéssel. A csoport tagjai elméleti szakemberek és a szociális szakma képviselői.

Az interjúk felvételére csoportonként kerül sor, melynek időszaka: 2000. március–június, egy-egy interjú időtartama: 120 perc.

Az interjúalanyok előre megkapják az interjú vezérfonalát.

Interjú vezérfonal

A SZAKMA-KÉPZÉS VISZONYRENDSZERE

1. Csorbulnak-e a képzés hatásai a mindennapi gyakorlatban?

4 Shane, Harold & Tabler, Bernandine (1987): A tantervkészítés új megközelítése In Hass, Glen (ed.): *Curriculum planning. A new approach* Boston–London–Sydney–Toronto, Allyn & Bacon; Hemeyer, D. (1985): Curriculum elméletek. In Husen. T. & Postletwaite, T. N. (eds.): *Az oktatás nemzetközi enciklopédiája* Oxford, Pergamon Press, pp. 1204–1207; Miller, Jonh, P. & Sellar, Wayne (1985): *Curriculum, perspectives and practice* New York–London, Longman.

2. Hogyan figyel a képző iskola (oktató stáb) a közvetlen társadalmi környezetében lévő szociális szolgáltatásokra?

3. Hogyan lehetne a szociális szolgáltatásokat hatékonyabban bevonni a képzésfejlesztő tevékenységekbe?

SZAKMAI SZÜKSÉGLETEK – TUDÁS – KÉPZÉS

4. Miért nehéz az akadémiai tudást gyakorlattá tenni és a szociális munka gyakorlatából származó tapasztalatokat elméleti tudássá szervezni?

5. Milyen tudásalap követelhető meg minden végzős szociális munkás diáktól?

6. Hogyan lehetne a társadalmi valóság új problémáit, szükségleteit és kihívásait a képzések részévé tenni?

KÉPZÉSFEJLESZTÉS

7. Hogyan lehetne az ismeretek–készségek–értékek egyensúlyát biztosító integrált tudást közvetíteni a szociálismunkás-képzésben?

8. Hogyan lehetne túllépni az erősen diszciplináris, átadó jellegű, absztrakt tudást nyújtó képzésen?

9. Mit jelent a gyakorlatközpontú szociálismunkás-képzés?

10. Miképpen lehetne biztosabb tanterveméleti megalapozottsággal felruházni a képzésfejlesztő stábokat?

11. Mi az interdiszciplináris és interprofesszionális képzés lényege?

12. Hogyan lehet eljutni az interdiszciplináris képzés kialakításához?

2. Strukturált interjúk (önkitöltős kérdőív)⁵

A kérdőív kitöltői: a 7 képző helyről (ELTE, Bárczi, Wesley, DOTE, POTE, SZOTE, Győr SZIF) 1 vezető tanár, 1 szociális munkát, 1 nem szociális munkát tanító tanár, 2 tereptanár, 1 végzős diák, 1 volt diák = összesen 42 fő.

A felvétel időszaka: 1999. április–június, egy-egy interjú időtartama: 90 perc.

SZEMÉLYES ADATOK

1. Iskolájának neve:.....

2. Az Ön képzésben betöltött helye (ld. a fenti megnevezéseket!):
.....

3. Mióta dolgozik/tanul a képzésben:.....

4. Hogyan került a szociálismunkás-képzésbe? Tegyen X-et a megfelelő helyekre!

__kényszer __véletlen __tudatos választás __kíváncsiság

__mások hatása

⁵ Helyreigazítás: 2001/4. számunkban Budai István tanulmányából sajnós a melléklet kimaradt. Ezért elnézést kérünk az Olvasóinktól, s az alábbiakban pótoljuk.

SZOCIÁLIS MUNKA

- __egyéb, éspedig:.....
5. Mi az Ön szerepe a képzési folyamatban? Tegyen X-et a megfelelő helyekre!
__oktató __terepember __mediátor __vezető __manager __kutató
__szervező __diák __egyéb, éspedig:.....
6. Miért fontos Ön számára a szociálismunkás-képzésben dolgozni/tanulni? Tegyen X-et a megfelelő helyekre!
__szociális szakmai identitás __„új generáció” képzése
__tudományos ambíciók __szakmai kiteljesedés __stábben/stábbal folytatott tevékenység
__egyéb, éspedig:.....

ÁLTALÁBAN A SZOCIÁLISMUNKÁS-KÉPZÉSRŐL

7. Mennyire tartja fontosnak a képzés alábbi jellemzőit? Rangsorolja ezeket!
- __a szociális munka/jólét területén folytatott kutatások eredményeinek bemutatása
 - __a szociális munka gyakorlatközpontú szemléletének érvényesítése
 - __a szakmai személyiség fejlődése
 - __a különböző tanulmányi területek arányainak betartása
 - __az integrált tudás kialakítása
 - __a társadalomtudományok területén folytatott kutatások eredményeinek bemutatása
 - __az interdiszciplináris szemlélet érvényesülése
 - __a szociális munka követelményeinek megjelenése (pl: közjó, -érdek, társadalmi integráció, demokrácia, szakmai szerepek változásának érvényesülése)
 - __a szakmai készségek fejlesztése
 - __a problémakezelő, -megoldó szemlélet érvényesülése
 - __az akadémiai (elméleti) ismeretek közvetítése
- Indokolja egy-egy gondolattal a rangsorban jelölt első hármat!
.....
.....
8. Mennyire tartja fontosnak az alábbi elemek közvetítését a képzésben? Rangsorolja ezeket!
- __a szociális munka készségei
 - __az emberi lét és értékei
 - __a közösség és a társadalom
 - __az ember és kapcsolatai
 - __a szociális munka sajátos ismeretei
 - __a problémakezelés, -megoldás
 - __a tudományos jelenségek és tapasztalatok
 - __a szociális munka etikája
- Indokolja egy-egy gondolattal a rangsorban jelölt első hármat!
.....
.....

9. Soroljon fel az alábbi területeket illetően néhány dilemmát, amelyek jelentős mértékben befolyásolják a szociálismunkás-képzést, majd rangsorolja ezeket!

- __szakmapolitika terén:
.....
 - __képzési célok terén:
.....
 - __képzési filozófiák terén:
.....
 - __képzési metodika terén:
.....
 - __követelmények terén:
.....
 - egyéb, éspedig:
.....
- Indokolja meg az elsőt egy gondolattal!
.....

10. Melyek a szociálismunkás-képzést leginkább segítő tényezők? Sorolja fel az Ön szerinti három legfontosabbat!

- 1.
 - 2.
 - 3.
- Az elsőt indokolja meg egy gondolattal!
.....

11. Melyek a szociálismunkás-képzést leginkább nehezítő tényezők? Sorolja fel az Ön szerinti három legfontosabbat!

- 1.
 - 2.
 - 3.
- Az elsőt indokolja meg egy gondolattal!
.....

SAJÁT ISKOLÁJÁBAN FOLYÓ SZOCIÁLISMUNKÁS-KÉPZÉSRŐL

12. Mi képzésük három legfontosabb sajátossága (szellemiség, különlegesség, egyediség)?

- 1.
- 2.
- 3.

13. Mi képzésük három legfontosabb vezéreszméje/godolata?

- 1.
- 2.
- 3.

14. Mi volt képzésfejlődésük három legfontosabb állomása?

- 1.
- 2.
- 3.

15. Mit tart képzésük három legfőbb értékének/erősségének?

SZOCIÁLIS MUNKA

1.
2.
3.

Az elsőt indokolja meg egy gondolattal!

.....

16. Hogyan veszik figyelembe képzésükben a szociális szakmából érkező megrendeléseket? Sorolja fel az Ön szerinti három legfontosabb tényezőt!

1.
2.
3.

SAJÁT ISKOLÁJÁBAN FOLYÓ KÉPZÉSFEJLESZTÉSRŐL

17. Mi jellemzi leginkább képzésfejlesztő tevékenységüket? Jelölje X-szel a három legfontosabbat!

- a képzés filozófiájának revíziója/korrekciója
- a képzési célok, alapelvek rendszeres revíziója/korrekciója
- a képző folyamat struktúrájának rendszeres korrigálása
- a képzés során közvetített ismeretek módosítása
- a képzésmetodikai kultúra permanens fejlesztése
- a képzési követelmények rendszeres revíziója/korrekciója
- egyéb, éspedig:.....

18. Miért változtatták meg legutóbb tantervüket? Egy gondolattal válaszoljon!

.....

19. Mikor történt ez?.....

20. Kiknek volt leginkább szerepük az utolsó változásnál? Jelölje X-szel a három legfontosabbat!

- képzésvezetőnek
- szociális munkát oktatóknak
- tantárgycsoport vezetőknak
- tantervfejlesztő teamnek
- más tantárgycsoport stúdiumait oktatóknak
- tereptanároknak
- diákoknak
- egyéb, éspedig:.....

21. Milyen szakmai és tantervfejlesztő forrásokra támaszkodtak az utolsó változásnál? Jelölje X-szel a három legfontosabbat!

- külföldi képző modellek
- szakirodalom
- kutatási eredmények
- hazai képző modellek
- terep tapasztalatok
- diák tapasztalatok
- oktatók tapasztalatai
- tantervfejlesztő team munka
- egyéb, éspedig:.....

22. Melyik képzésfejlesztő tapasztalatukat tudná ajánlani saját iskolája gyakorlatából?

Egyet nevezzen meg!

.....

Indokoljon!.....

SZÁSZ ANNA

A Magyar Helsinki Bizottság

Demokratikus jogállamban a rendvédelmi szervezetek működését törvények szabályozzák, a testületekhez tartozók hatáskörét, illetve mozgásterét jogszabályokkal bástyázzák körül. Ugyancsak törvények szavatolják az emberi-állampolgári jogokat, amelyek megilletik az ország saját állampolgárait, akár még a jogerősen elítélteket is, valamint az idegen országokból menekülteket. A fegyvert viselők és a velük szemben állók között azonban az érvényes jogszabályok ellenére eleve egyenlőtlen a viszony. A civilek, bármilyen helyzetben kerülnek szembe a fegyveres testületek tagjaival, kiszolgáltatottak. Ezért van szükség a fegyveres testületek működésének civil kontrolljára.

A Helsinki Mozgalom negyedszázaddal ezelőtt bontakozott ki, azt követően, hogy 1975-ben az akkor még hatalma teljében lévő Szovjetunió is aláírta az emberi jogokról szóló Helsinki Záróokmányt. A moszkvai Helsinki Csoport egy évvel később jött létre, azzal a céllal, hogy nyomon kövesse a záróokmányban foglaltak érvényesülését, és számon kérje a szovjet kormányon az ez irányban tett lépéseket.

Működésük azonban korainak bizonyult, a csoport tagjait bebörtönözték, majd az országból való távozásra kényszerítették. Az ő kezdeményezésükre alakult meg az Egyesült Államokban a Helsinki Watch, a Helsinki Jogőr, amely valamennyi aláíró országban (ezek az európai országok, valamint az USA és Kanada) figyelemmel kísérte az emberi jogok érvényesülését. A nyolcvanas évek elején egymásután jöttek létre a Helsinki Bizottságok, kezdetben a nyugat-európai, majd a közép-, valamint a kelet-európai országokban, a Szovjetunió felbomlása után az egykori tagköztársaságokban.

Az Emberi Jogok Helsinki Szövetsége Bécsben 1983-ban kezdte meg a működését.

A Magyar Helsinki Bizottság hivatalosan 1989 májusában, tehát nem sokkal a rendszerváltozás előtt alakult meg, de a magyar demokratikus ellenzék már a nyolcvanas évek elejétől kezdve kapcsolatban állt a Helsinki Mozgalommal, elsősorban az amerikai Helsinki Watch-csal.

„Vállalt feladata – mint az a bizottság 1999-ben készített jelentésében olvasható –, hogy a Helsinki Záróokmányban foglalt szabadság-

jogok érvényesülésén túl nyomon kövesse az Emberi Jogok Európai Egyezményében biztosított emberi jogok és alapvető szabadságjogok érvényesülését a kialakult jogállam viszonyai között, segítséget nyújtson a jogsértések áldozatainak és a hazai, valamint a nemzetközi nyilvánosság segítségével szembeszálljon a jogsértésekkel.

A bizottság elsősorban a rendvédelmi szervek, a rendőrség, a határőrség, továbbá a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (korábbi nevén Menekültügyi és Migrációs Hivatal) jogalkalmazását kíséri figyelemmel, különös tekintettel a magyar jogszabályokban és a nemzetközi szerződéseken biztosított jogok érvényesülésére. *A Bizottság jogvédő tevékenységének két célcsoportja a személyes szabadságukban korlátozottak köre és a menekültek, menedékkérők.* (A szerző kiemelése.)

A Magyar Helsinki Bizottság tiszteletbeli elnöke Komoróczy Géza, elnöke Kőszeg Ferenc, tanácsadó testületének tagjai: Bíró András, Halmai Gábor, Iványi Gábor, Kis János, Mészáros István László, Nagy Boldizsár, Dimitrina Petrova, Sajó András, Pap Imre.

A bizottság működteti az Emberi Jogi Tanácsadó Irodát, amely emberi jogi sérelmekkel foglalkozik, ingyenes jogi tanácsot nyújt ügyfeleinek mind a magyar hatóságok és bíróságok, mind nemzetközi fórumok előtt. Az irodának hét munkatársa van, az ügyeket két ügyvéd látja el, dr. Somogyi János, az iroda vezetője, és dr. Farkas Lilla.

Ugyancsak a bizottság szervezi a joghallgatóknak gyakorlati képzést nyújtó Jogklinika-program menekültügyi és migrációs szekcióját, amely Budapesten, Győrben és Debrecenben működik. A képzésben a joghallgatókon kívül részt vesznek a bizottság által meghívott hatósági emberek a Bevándorlási és Állampolgársági Hivataltól, a határőrségtől, a Fővárosi Bíróságtól, a Legfelsőbb Bíróságtól, független szakemberek az ELTE jogi karáról.

A közeljövőben nyílik majd egy menekültügyi és idegenrendszettel foglalkozó regionális Jogklinika, amelynek működését az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága finanszírozza.

A bizottság részt vett annak az 1998 márciusában hatályba lépő menedékjogi törvénynek az előkészítésében és kidolgozásában, amely megszüntette a korábbi, indokolatlanul fennálló földrajzi korlátozásokat, nevezetesen, hogy hazánk menekülteket csak Európából fogadott be.

2002. január 1-jén hatályba lép a menedékjogi törvény átfogó módosítása, ennek szakmai előkészítésében közvetlenül, valamint a Jogklinikán keresztül a bizottság úgyszintén részt vett.

A megalakulása óta eltelt tizenkét évben a bizottság számos esetben emelt szót a jogsértettek érdekében hazai, és számolt be tapasztalatairól külföldi fórumokon.

Kiadja a Helsinki Monitor című hírlevelet.

1996 óta az Országos Rendőr-főkapitánysággal kötött megállapodás alapján Fogdamegfigyelő, 2000–2001-ben a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságával kötött megállapodás alapján Börtönmegfigyelő Programot valósított meg, azaz e programok keretében vizsgálatokat végeztek a bizottság tagjai.

Közrend kontra jogrend?

A bizottság 1997-ben *A rendőrség az átmenet korszakában* címmel hét kelet-közép-európai és két nyugat-európai (Anglia és Wales, valamint Németország) országra kiterjedő összehasonlító vizsgálatot kezdeményezett, amelynek eredményeit egy 1999 februárjában Budapesten szervezett konferencián ismertette. (A konferencián elhangzott előadásokat 2001-ben kötetben is megjelentették.) Ugyanitt a régió rendőrségeinek szóló, a demokratikus átalakulást segítő ajánlást fogadtak el.

A rendőrség demokratizálása a volt szocialista országokban (ebben a dolgozatban természetesen Magyarországról van szó) sosem volt egyszerű feladat. Ahhoz, hogy a történéseket, a törvénytervezetekkel és módosításokkal kapcsolatos vitákat a jelentőségüknek megfelelően érthessük és értelmezhessek, olyan szakmai felkészültségre, az események olyan pontos ismeretére lenne szükség, amellyel – noha a kérdés hűsbavágó – a témával foglalkozó jogászokon és politikusokon kívül vajmi kevesen rendelkeznek.

Kőszeg Ferenc 1999 szeptemberében a Rendvédelmi Szervek Felügyeletére Alakult Nemzetközi Egyesület (IACOLE – az angol név kezdőbetűiből képzett elnevezés) Sidneyben rendezett konferenciáján tartott előadást *Rendőrség és politika* címmel, amelyben vázolta a rendőrség hazai szerepét, jogállását, funkcióját a kommunista államberendezkedés idején, majd a rendszerváltozáskor, és az azt követő, közel egy évtizedben.

A rendszerváltozás körüli időszakra vonatkozó legfontosabb megállapításai: „Magyarországon a rendszerváltozás előtt minden párt, sőt a Belügyminisztérium is úgy vélte, hogy a helyi közbiztonság fenntartásában, a közbiztonságért felelős rendőrség helyi irányításában jelentős szerepe lesz a helyi önkormányzatoknak. Az első szabadon választott kormány nyomban hivatalba lépése után mégis a központosított rendőrség fenntartása mellett foglalt állást. Az önkormányzati rendőrség koncepciójából csak annyi maradt meg, hogy az önkormányzatok 1994-ig megvétőzhették a rendőrkapitányok kinevezését. A rendőrségi törvény a vétőjogot a rendőri vezetők beszámoltatásának bonyolult rendszerével cserélte fel... A rendőrségi törvény elfogadását előkészítő hatpárti tárgyalások során a rendőrség hevesen ellenállt minden olyan javaslatnak, amely a törvényben előírt kivizsgálásba az önkormányzat képviselőjét is bevonta volna. *Ezen a zárt, mindenfajta külső kontrollt elutasító rendőri szemléleten ütött rést az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló, 1993. évi LIX. Tv. módosítása 1995-ben: a módosítás megszüntette az országos rendőrfőkapitánynak azt a felhatalmazását, hogy korlátozza az Országgyűlés minősített többségével megválasztott biztos jogát a rendőrségi iratokba való betekintésre...* (kiemelés a szerzőtől).

...1984-ben a Minisztertanács rendelete felhatalmazta a rendőrt, hogy az igazoltatás során az igazoltatott járművét, csomagját, ruházatát bármiféle külön felhatalmazás vagy bűncselekmény gyanúja híján is átvizsgálja, és az igazoltatottat a helyszínen kikérdezze. ... az

igazoltatásra vonatkozó szabályok túléltek a rendszerváltást, és az 1984-ben kiadott rendelet előírásai tíz évvel később bekerültek a rendőrségi törvénybe...E törvényhely alapján a rendőrség évente egymillió-kétszázezer igazoltatást hajt végre, rendszeresen ellenőrzi az autók csomagtartóját, kiürítetteti a járókelők zsebét. A katonai hatóságok járnak így el a megszállt országokban...”

További és igencsak jellemző példák Kőszeg Ferenc előadásából:

„Az első szabadon választott kormány második belügyminisztere (ez Boros Péter – a szerző) 1992. március 25-én kifejtette: »Vitatják sokan, van-e jogalap rá, nincs-e rá jogalap, de nekünk nincs időnk elemezni. Nemzetvédelemnek fogjuk fel mindazt, amit teszünk.« A kijelentés apropója a kormány intézkedése volt, amely idegenrendészeti hivatkozva felhatalmazta a határőrséget, hogy megakadályozza azoknak a külföldieknek a beutazását, akik, noha útiokmányaik rendben vannak, nem rendelkeznek a magyarországi tartózkodáshoz elegendő fedezettel... Minthogy nem határozták meg, mi a megfelelő anyagi fedezet, a határon dúlt az önkény, a diszkrimináció (mindenekelőtt a cigányokat és a Románia felől beutazni szándékozó színesbőrűeket, afrikaiakat küldték vissza), és dúlt a korrupció... Mindeközben semmivel sem lett jobb a közbiztonság, nem szűnt meg sem az illegális vendégmunka, sem a határszéli csempészforgalom. Az intézkedés csak arra volt jó, hogy a bűnözés növekedését összefüggésbe lehessen hozni a külföldiekkel, mindenkifölött a kelet felől beutazó külföldiekkel. De tegyük zárójelbe, hogy eredményes volt-e az intézkedés. A veszély inkább az intézkedést magyarázó filozófiában rejlett: a nemzet érdekében, amelyet mindig a kormány határoz meg, túl lehet lépni a törvényeken. A közrend előbbre való, mint a jogrend.”

Erre újabb eklatáns példa:

„1998-ban – most már nem egyszerűen törvényi felhatalmazás híján, hanem a hatályos törvény *ellenében* került sor önkényes szigorításra, ismét az idegenrendészet területén. Az országos rendőrfőkapitány és a határőrség országos parancsnoka 1998 augusztusában kiadott, együttes intézkedésével megtiltotta, hogy az illegális migránsok – nagyrészt koszovói vagy afgán menedékkérők, pakisztáni vagy bangladesi gazdasági menekültek – elhagyják az elhelyezésükre szolgáló, úgynevezett közösségi szállásokat, holott a hatályos jogszabály egyértelműen kimondta, hogy a kötelező tartózkodási hely kijelölése nem minősül őrizetnek, és a jogellenesen az országban tartózkodó külföldiek mozgásszabadságát csak annyira lehet korlátozni, amennyire az az idegenrendészeti eljárás érdekében szükséges...”

Végül még egy fontos és jellemző mozzanat Kőszeg Ferenc előadásából:

„Magyarországon a rendszerváltás után a rendőrségnél nem volt tisztogatás (az állambiztonsági szervezetnél is csak részlegesen volt). Bár a választások előtt 180 rendőri vezető hagyta el saját elhatározásából a hivatalát, a tüntetéseket szétverő, az ellenzék zaklatásában részes, a cigánytelepülések ellen durván végrehajtott közbiztonsági ak-

ciókat vezénylő rendőrök a helyükön maradhattak, senki sem vonta kérdőre őket.”

Egy rendőri intézkedés

2000 januárja. Közönséges tanítási nap. A XV. kerületi Róbert Károly Kereskedelmi Szakközépiskolában B.-né M. Klára kereskedelmi ismereteket és marketingstatisztikát tanító tanárnő, civilben kétgyerekes családanya, a saját, érettségi előtt álló osztályában tart órát. Az iskolatitkár nő benyit, kihívja. Egy férfi akkor már többedszer B.-né egyik diákjáról kért adatokat telefonon. A titkár nő közölte, hogy telefonon nem szolgáltatnak adatokat. A férfi azonban újólaj jelentkezik. Most B.-né válaszolja ugyanazt, amit a titkár nő: telefonon senkiről nem adnak ki adatokat, de hozzáfűzi: ha az illető akar valamit, mondja el személyesen. Megállapodnak egy időpontban, az óra után. B.-né visszamegy tanítani. A férfi azonban a megbeszéltnél korábban jön, a titkár nő ismét benyit az osztályba, ismét kihívja B.-nét. Ő kéri a férfit, hogy igazolja magát. A férfi elővesz egy igazolványt, egy pillanatra felvillantja, de nem ad rá lehetőséget, hogy B.-né kétséget kizáróan meggyőződjön arról, a férfi az, akinek mondja magát: rendőr. A külseje sem vall rendőrrre. Kínai pufikabát van rajta, a fején fekete sísapka. Arra kéri B.-nét, mondja meg annak a bizonyos diáklánynak a címét, aki iránt telefonon érdeklődött. B.-né: Akkor, ha még egyszer megmutatja az igazolványát. Állítólagos rendőr: Elfogatóparancs van az anya ellen. B.-né: Ha ilyen van, akkor azon rajta van a cím is. Mire az állítólagos rendőr (a továbbiakban rendőr): Azon a címen az asszonyt nem találták meg.

Végül is egyeztetik az osztálykönyvben és az elfogatóparancsban szereplő lakcímekeket. Azonos volt.

Rendőr arra kéri B.-nét, mutasson rá az illető diáklányra, majd ők lekövetik. B.-né azt válaszolja, hogy erről meg kell kérdeznie az igazgatót. Az igazgatóra várni kell, mert vannak nála. B.-né úgy látja, hogy a rendőr zavarodottan viselkedik, közli, hogy vannak neki más eszközei is, és elrohan. B.-né visszamegy az osztályába.

Később elmondják neki, hogy eközben két férfi – két rendőr – be-megy az igazgatóhoz és rendkívül agresszíven lép föl.

Épp hogy vége van a békésen induló, de zűrzavarossá váló tanítási napnak, amikor az egyik lány az osztályából B.-néhez rohan, azzal, hogy baj van.

B.-né a helyszínre siet. Az iskolától kb. 30 méternyire azt a diáklányt, akinek adatai, lakcíme iránt a rendőrök oly kitaratóan érdeklődtek, fogva tartja egy férfi, leszorítva mindkét karját. Előzőleg már beakarták tuszkolni egy Zsiguliba, amelyen semmilyen jelzés nem mutatott, hogy rendőrautó. Az a férfi, aki először szerepelt ebben az akcióban, terpeszállásban állt előttük, és figyelmeztette B.-nét, hogy ne akadályozza az eljárást. B.-né: Semmiféle eljárást nem akadályozok, csak oda szeretnék menni a gyerekekhez. Erre elkezdődött a cselezés.

B.-né jobbra, első számú rendőr balra. Majd ugyanez fordítva. Ekkor az első számú rendőr megunt a sasszézást, megragadta B.-nét a blézerénél fogva, neki akarta lökni a kerítésnek. Ő azonban kitámasztotta az egyik karját, nem esett el, csak a kocsiútra penderült. Nagy forgalom, autók, autóbuszok – ahogy a másik karjával vissza akarta magát lökni, a rendőr arcát találta el.

Első számú rendőr ekkor fölkiáltott: Látod, mit csinált? Megütött!

Ettől a pillanattól kezdve hihetetlen gyorsasággal követték egymást az események. B.-nét olyan hosszan fújták le gázspray-vel, hogy sebek keletkeztek a fején, a nyakán és a szája körül. A kislány, aki közel állt hozzá, kötőhártya-gyulladását kapott. Őt, B.-nét a rendőr fájdalomt okozó kesztyűfogással megfordította és hátrabilincselte a kezét.

Ezután kissé meglökte, hogy induljon el, nem durván, mondja az eseményeket fölidéző B.-né, de mivel nem látott, megbotlott a járda-szegélyben, elesett, arccal lefelé. A rendőrök üvöltöztek, hogy álljon föl. Közben a feje mellett elment valamilyen jármű, hallotta a fékcsikorgást. Húzták egy darabig az úttesten, ennek nyomait megőrizte az a magas sarkú cipő és pantalló, amit akkor viselt, és amit eltett, bűnjelként, emlékként. Ő az úttesten feküdt, amikor a rendőrök elmentek telefonálni. Utólag azt állították, hogy azonnal fölemelték, egy pillanatig nem volt életveszélyben, ám a gyerekek másként tudják. Azután nekitámasztották a járdán álló autójuknak. Eközben fölgyűrődött a pólója, lelógott a lába, taknya-nyála összefolyt. A kollégák és diákok ott álltak a közelében, kérték, hogy fölállíthassák, kabátot hozhassanak, de nem engedték. Végül a matektanárnőnek engedték meg, hogy megtörülje az orrát, és nekitámassza egy házfalnak, szemben az iskolával. Azután már csak annyi történt, hogy a rendőrök beakarták tuszkolni az autójukba, de ő ellenállt, a tanárok és a gyerekek pedig fogták és húzták a kezét: nem engedték. Az igazgató ezenközben kihívta a XV. kerületi rendőrséget, az akciót végző rendőrök pedig hívták a mentőket. A mentőkocsiban még mindig hátra volt bilincselve a keze. A kerületi rendelőintézetben azt mondták, hogy a látóleletért 2000 Ft-ot kell fizetnie, de nem látszik rajta semmilyen sérülés. (Akkor még nem látszott.) Majd bekísérték a XV. kerületi kapitányságra. Az iskola igazgatóhelyettesnője mindvégig vele volt. Egy férfi hallgatta ki, aki az intézkedő rendőrök főnökeként mutatkozott be, mondván, hogy ők a budapesti akciócsoport. B.-né szerint folyamatosan olyan szavakat akart a szájába adni, amelyeket ő nem mondott. Megkérdezte, miért pofozta meg a rendőrt? B.-né azt válaszolta, hogy szó sem volt szándékosságról. Az intézkedők úgy viselkedtek, mint a gátlástalan csavargók. Ha vele ezt tették 250–300 néző előtt, kérdezte a főnöküktől, akkor mit tettek volna a gyerekekkel egy elhagyatott helyen?

A kihallgatásról egyébként nem készült jegyzőkönyv, előzetesen nem ismertették B.-né jogait. Ugyanakkor, mint valami bűnözőtől, ujjlenyomatot vettek tőle és lefotózták, számtáblával a nyakán kellett forognia ide-oda.

Ebben a meglehetősen nagy port felverő ügyben nem B.-né kereste

meg a Helsinki Bizottságot, hanem a bizottság ajánlotta fel a segítségét a történetek másnapján. Dr. Farkas Lilla leírta a B.-né által elmondottakat, jelen volt az ügyészségi nyomozók által vezetett vizsgálaton, és ott volt minden meghallgatáson.

Mihez van joga a rendőrnek, és mihez van joga a civilnek? – kérdezem az ügyvédnőt.

– Joga van-e a rendőrnek az iskolában nyomozni? Joga van-e a személyében semmivel sem gyanúsítható kiskorút előállítani, követni? Megtagadhatja-e egy civil a rendőrökkel való együttműködést, ha azok nem tudják magukat hitelt érdemlően igazolni?

A válasz nem megnyugtató. Magyarországon az együttműködés legfeljebb abban az esetben tagadható meg – és most szó szerint idézünk egy bírósági határozatból –, „ha a hivatalos személy eljárása a kívülálló számára minden mérlegelés szükségessége nélkül, félreismerhetetlenül és kétséget kizáró határozottsággal jogszerűtlennek mutatkozik.”

Civilként, laikus állampolgárként azt gondolom, hogy ilyen eset nincs. A kívülálló aligha rendelkezik olyan ismeretekkel, amelyek alapján kétséget kizáró határozottsággal felismeri a jogszerűtlenséget. Valójában roppant nehéz a gyakran okszerűtlennek és önkényesnek látszó rendőri fellépést a jogszerűtlentől megkülönböztetni.

Farkas Lilla azt mondja, az képtelenség lenne, ha a rendőrséggel nem működne együtt. A rendőrnek joga van eljárást kezdeményezni, intézkedni kiskorúakkal szemben is. A kérdés azonban az, hogy szükséges volt-e és az adott esetben arányos volt-e az intézkedés. Kérdés továbbá, hogy mennyire voltak a rendőrök felkészültek. Tudatában voltak-e annak, hogy másként kell fellépniük gyanútlan és ártatlan civilekkel, mint bűnözőkkel szemben? Az esetben jelen lévők szerint a rendőrök egyáltalán nem voltak meggyőzőek.

Felettesük elismerte, hogy beosztottai stratégiai hibát követtek el. Farkas Lilla szerint ez szakmai hiba volt. A nyomozást lezáró iratismertetést szeptember 10-én tartja a Fővárosi Ügyészségi Nyomozó Hivatal. (Ez lapzárta utáni időpont, ezért nem használunk itt múlt időt. – A szerző.) Amennyiben az ügy valaha is bíróság elé kerül – mondja az ügyvédnő kételkedve –, indítványozni fogja, hogy a kihallgatáson is rendkívül agresszíven viselkedő R. Lajos rendőrrel szerezze be a pszichológiai jellemzést.

Arról az eljárásról, hogy B.-né-től ujjlenyomatot vettek és rendőrségi fotót készítettek, úgy véli, hogy teljesen értelmetlen, aránytalan és főként szükségtelen. Más a helyzet, ha egy besurranó tolvajról van szó, vagy éppenséggel emberölés gyanúsítottjáról.

Mindezek ellenére a büntetlen előéletű, és eddig az esetig a hatóságokkal semmiféle konfliktusba nem keveredő B.-né 2000 tavasza óta hivatalos személy elleni erőszak gyanúja miatt büntetőeljárás hatálya alatt áll.

Ember a fogdában

„Azok számára, akik jártasak a büntetőeljárás gyakorlatában, régóta ismert tény, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személyek helyzete gyakran lényegesen rosszabb, mint a szabadságvesztés büntetését töltőké. E probléma vizsgálatára indította el a Magyar Helsinki Bizottság 1996 februárjában az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézettel közösen a Fogdamegfigyelő programot.

Az azóta is folyó program keretében az ORFK-val, illetve a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságával kötött megállapodás alapján három fős csoportok figyelik meg a rendőrségi fogdában foganatosított előzetes letartóztatás körülményeit. Az ügyvédekből, orvosokból, valamint szociális munkásokból és szociológusokból álló csoportok előzetes bejelentés nélkül, bármely napszakban látogatást tehetnek a rendőrségi objektumokba, és a biztonsági szabályok betartásával beléphetnek a fogdába, a zárkákba, valamint az előállító helyiségekbe. Biztonsági felügyelet mellett, de ellenőrzés nélkül beszélgetést folytathatnak, és kérdőíves interjút készíthetnek a fogvatartottakkal. A csoport orvos tagja hozzájárulásukkal megvizsgálhatja őket...” (Idézve a Szemelvények a Magyar Helsinki Bizottság és a rendőrség levelezéséből. Helsinki Monitor 2000/1)

„A rendőrség civil felügyeletét azokban az országokban, ahol van ilyen, független személyekből álló, de a közhatalom illetékes szerve – a helyi vagy a regionális (ön)kormányzat által kinevezett testület – végzi. Az, hogy a rendőrségi fogdákat egy NGO, azaz egy, a kormányzattól független, vagyis semmiféle közhatalmi jogosítvánnyal nem rendelkező szervezet látogassa – kivételes, egyedi jelenség. Amit a Magyar Helsinki Bizottság tesz, semmiképpen nem nevezhető civil felügyeletnek, hiszen a felügyelet gyakorlása is törvényben szabályozott jogkört feltételez. A bizottság nem ellenőriz, nem felügyel, csupán megfigyel... Az ORFK és a Magyar Helsinki Bizottság megállapodása mintegy kiváltja a törvényben nem szabályozott, de az európai integráció folyamatában mindinkább nélkülözhetetlen civil felügyeletet.” (Részlet Kőszeg Ferenc: Rendőrség és politika c. előadásából. Megjelent a Helsinki Monitor 2000/1-es számában.)

„A program első évének tapasztalatait a két szervezet közös kiadásában megjelent, Előrehozott büntetés című kiadvány foglalja össze, amely részletesen elemzi a magyarországi fogdarendszer hiányosságait, többek között a fogvatartás fizikai körülményeivel, az egészségügyi ellátással, valamint a letartóztatott személyek emberi jogainak érvényesülésével kapcsolatban, kitér továbbá a fogvatartottakkal szemben alkalmazott fizikai és pszichikai kényszer kérdéseire is” – olvasható a fent idézett Szemelvényekben.

A bizottság és a rendőrség között 1997–1999-ben folyó levelezés nemcsak a fogdában uralkodó állapotokról fest hiteles képet, de a rendőrség vezetőinek a megfigyelésekre adott reakcióiról is. A bizottság tagjainak az illetékes rendőrhatalomhoz írott leveleiből kitűnik, hogy a fogdák túlszűfoltak, hogy az előírt napi egyórás séta sok he-

lyűtt 10–15 percre csökken, hogy a higiéniai viszonyok kritikán aluliak. Ezeket a kapitányságok vezetői anyagi okokkal, pénzhiánnyal magyarázzák.

Előfordult olyan szabályszegés, hogy a fogvatartottat nem vizsgálta meg orvos az intézménybe való befogadásakor, amelynek következményeként nem állapítható meg, hogy esetleges sérüléseit hol szerezte.

Több intézményben hiányoztak a technikai feltételek a fogvatartott és ügyvédje zavartalan kommunikációjához. Például: az ügyvédek és a fogvatartottak között vastag, duplafalu plexi szigetelés van, nincs lehetőség az okiratok cseréjére.(!)

A bizottság tagjai találkoztak általuk mitikusnak nevezett, az intézmények némelyikében uralkodó, speciális belső szabályokkal, amelyeket kevésbé tapintatosan önkényesnek nevezhetnénk. Az egyik helyen az előzetes letartóztatását töltő férfi előadója nem engedélyezte, hogy a férfi hároméves gyereke meglátogathassa az apját. Amikor ezt a bizottság tagjai szóvá tették, azt a magyarázatot kapták, hogy a látogatást „a gyermek kora és fejlődése érdekében” nem tartották megengedhetőnek.

Egy másik esetben, amikor egy előzetes letartóztatásban lévő külföldi állampolgár leveleit nem továbbították egy Budapesten élő ismerősének, a bizottság tagjai kérték „a fogvatartott küldeményeinek továbbításáról készült nyilvántartást”, melynek létét rendelet írja elő. Kiderült, hogy ilyen nyilvántartás abban az intézményben nincs is, következésképpen azt, hogy az illető külföldi személy leveleit nem továbbították, nem lehetett bizonyítani.

Kétségtelen, hogy amikor a bizottság tagjai a fogvatartottak jogainak csorbítását tették szóvá, a rendőrség vezetőinek válasza, legalábbis e válaszok többsége, a bizottsággal való együttműködésről, a változtatás szándékáról tanúskodtak.

Az ördög azonban, mint tudjuk, a részletekben lakik.

Azt az állítást, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személy helyzete rosszabb, mint azoké, akik szabadságvesztés-büntetésüket töltik, meggyőzően demonstrálják a valóságos esetek.

Példaként említsük meg H. Kristófét.

Idézet dr. Farkas Lilla 2001. július 11-én kelt, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokához írott leveléből: „Ügyfelünket 2000 áprilisában vették előzetes letartóztatásba, melyet eddig a szegedi és a kecskeméti bv intézetekben, valamint a Tököli BV kórházban hajtottak végre. Az ügyfél jelenleg a Tököli BV kórházban mint megőrzéses beteg tartózkodik... A hatályos jogszabályok értelmében az előzetes letartóztatott a büntetőeljárás jogait gyakorolhatja, saját ruháját viselheti, letétben lévő pénzéből meghatározott összeget a személyes szükségleteire fordíthat, *legalább* havonta egyszer fogadhat látogatót és kaphat csomagot és jogosult a vallási meggyőződésének gyakorlására... Az ügyfél előzetes letartóztatása óta közel 40 kg-ot fogyott(!)... A korábban a szegedi és kecskeméti bv intézetben felhalmozott, kiegészítő élelmiszertartalékaihoz a Tököli Kórházban, ahová tudomásunk szerint 2001. június 6-án szállították át, nem tud hozzájutni, a

korábban hozzátartozói által számára letétbe helyezett pénzüsszegeket sem tudja itt kiétkezés céljára felhasználni. ...a kintinban való vásárlásra havonta egyszer van lehetősége, csomagot és látogatót is havonta egyszer fogadhat. Hozzátartozóival való levelezése biztosított, ám a telefonos kapcsolattartás velük és az ügyében eljáró ügyvédekkel is korlátozott, mely utóbbi tény a büntetőeljárás jogait érinti... Mivel Tökölön megőrzésen van, nem szállították utána személyes ingóságait sem, melyek között szerepel elemes rádiója és a büntetőeljárásban a védekezéshez elengedhetetlenül szükséges iratai. Személyes látogatásomkor meggyőződhettem róla, hogy ügyfelünk nem saját ruháját viseli."

H. Kristóf súlyos, majdhogynem tragikus helyzetét az a tény már önmagában bizonyítja, hogy előzetes letartóztatásának másfél éve alatt majd negyven kilót fogyott.

A férfi számtalanszor kérvényezte a szegedi városi bíróságon, hogy helyezék őt szabadlábra, vagy a végzést változtassák meg lakhelyelhagyási tilalomra vagy háziőrizetre.

A Csongrád megyei bírósághoz mint másodfokú hatósághoz benyújtott fellebbezésében dr. Farkas Lilla rendkívül alapos és részletes jogi okfejtéssel támasztotta alá, hogy az ügyfele előzetes fogvatartása miért nem indokolt. Hivatkozott a konkrét körülményekre és hivatkozott az Európai Emberi Jogi Egyezmény azon pontjára, mely szerint „minden letartóztatott ...személynek joga van arra, hogy ésszerű időn belül tárgyalást tartsanak ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték...”

H. Kristóf ügyében az eljáró hatóságok, az első fokon illetékes városi bíróság többféle szabálytalanságot követett el. Az előzetes fogvatartást csupán általánosságokkal indokolta. A tárgyalást több ízben elnapolta. „A városi bíróság... olyan tanú vallomására alapozta korábbi letartóztatással kapcsolatos döntését, amelyet a vádlott és védője nem ismertek. Ezt – írja fellebbezésében dr. Farkas Lilla – semmilyen körülmények között nem tekinthetjük a Büntetőeljárás szabályainak megfelelő eljárásnak.”

A vádlottról a területileg illetékes Szegedi Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete három alkalommal adott szakvéleményt: 2001 januárjában egy ízben elmeorvosszakértői leletet és véleményt, majd orvosszakértői leletet és véleményt, 2001 májusában pedig kiegészítő orvosszakértői véleményt. „A védelem mindhárom véleményt becsatolta a városi bírósághoz, amely az előzetes letartóztatást, illetve szabadlábra helyezést érintő határozatában egyetlen alkalommal sem hivatkozott ezen véleményekre, és elmulasztotta annak okát adni, hogy a bizonyítás során e véleményeket miért zárta ki az elbírálásból.”

A szegedi városi bíróság sorozatosan figyelmen kívül hagyta az Igazságügyi Minisztérium azon rendeletét, amely az orvosszakértői intézetek területi illetékességét szabályozza, és a szegedi helyett a Debreceni Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetét rendelte ki az igazságügyi szakértői feladatok ellátására, amely intézet 2001. július 3-i dátummal adott a vádlottról szakvéleményt, anélkül,

hogy ténylegesen megvizsgálta volna. E szakvélemény alapján rendelte el a városi bíróság az ismételt elmeorvosi szakértői vizsgálatot. Amely lépésre – miként az ügyvédnő az általa fellebbezett végzésből következtet – az indította a bíróságot, hogy csökkentse a szabadlábra helyezési kérelmek számát és gyakoriságát.

Prózai nyelvre lefordítva ez annyit jelent, hogy a kellemetlenkedő, a folytonosan ugráló – értsd a törvények adta jogával élő – fogvatartottról, illetve vádlottról be kell bizonyítani, hogy, mondjuk, paranoiás, vagy hogy a kérelmeit nem kell komolyan venni. Noha a mértékadó elmeszakértői vizsgálatok szerint teljesen normális, összefüggően beszél és ír, ám valóban nehezen viseli a fogvatartás körülményeit. A nem létező higiénét. A közös és nyitott WC-t.

A városi bíróság egyebek közt arra való hivatkozással tagadja meg a vádlott szabadlábra helyezését, hogy így is megkapja a szükséges orvosi kezelést. Ezzel kapcsolatban az ügyvédnő fellebbezésében *embertelen, megalázó bánásmódról* ír.

Ez év áprilisában tartottak egy tárgyalást, ahonnan a vádlottat civil gyógyintézetbe kellett szállítani, ahol hosszabb ideig gyógykezelték. A civil szakorvos véleménye szerint: „a vádlott állapotában jelentős rosszabbodás következett be. Nevezett... az életét már most is komolyan veszélyeztető betegségben szenved, s bármikor közvetlen életveszély alakulhat ki... a bármikor fellépő heveny rosszulletet súlyos szívbetegsége mellett a BV intézetben tartása is okozhatja... a fogvatartás körülményei pszichésen kedvezőtlenül befolyásolják amúgy is károsodott szív működését.”

Az ügyvédnő véleménye szerint a vádlott előzetes letartóztatásának további fenntartása megrövidítheti ügyfele életét.

A fellebbezés 2001. július 20-án kelt. Farkas Lilla feltett szándéka volt, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság elé viszi az ügyet. H. Kristófot azonban 2001. augusztus 30-án szabadlábra helyezték.

Életekről döntenek

X. palesztin, de mivel ilyen állam nincs, a hontalan férfi családját Szíria fogadta be. 1991-ben tanulóvizummal jött Magyarországra tanulni. Időközben itt vállalt munkát, élettársi kapcsolatba lépett egy magyar nővel. Kapcsolatukból három gyerek született. Tartózkodási engedélyét 1999-ig meghosszabbították. Ekkor kezdődtek a bonyodalmak. X. és élettársa szerettek volna összeházasodni, ezt a méltányolható óhajukat különösen indokolja, hogy házastársként X. nagy valószínűséggel megkaphatná a bevándorlási engedélyt, sőt, talán a magyar állampolgárságot is. Nyelvünket máris kifogástalanul, minden idegenes akcentus nélkül beszéli. A házasságkötéshez azonban szükséges Szíria hivatalos engedélye, amit X. nem kapott meg, mivel nem teljesített szolgálatot a szíriai-palesztinai hadseregben. Így most abszurd helyzet állott elő. Ha nem tartózkodik itt jogszerűen, akkor nem vállalhat munkát. Ha méltányosságból, a családjára való tekintettel nem kap

egy magyarországi tartózkodásra jogosító státust, ha kiutasítják, akkor itt marad ellátatlanul az élettárs és a három gyerek. Márpedig első fokon elutasították a kérelmét.

Évente 4–5 hasonló helyzetben lévő ügyfél keresi föl a Helsinki Bizottságot.

Az ilyen esetek elbírálása a hatóságok jóindulatától függ. A szabályok a 8–10 éve itt élő, gyökeret eresztő, egzisztenciát és családot alapító külföldi számára kedvezően is értelmezhetők, vagy éppen ellenkezőleg: ridegen, bürokratikusán. Az Európai Unió országaiban az idegent, ha családot alapított, ha kapcsolatából gyermek származott, nem szokták kiutasítani. Méltányosságból keresnek és találnak valamilyen megoldást.

Magyarországon Farkas Lilla tapasztalatai szerint a külföldiekre vonatkozó joganyag átláthatatlan. Ez nem tekinthető véletlennek, ebben különböző érdekek játszanak szerepet. Nem lehetünk büszkék arra, hogy hazánkban a menedékkérő, a határt vízum és útlevél nélkül illegálisan átlépő külföldieket úgy kezelik, mintha bűncselekményt követtek volna el.

A többféleképpen értelmezhető jogszabályok pedig tág teret adnak a korrupciónak. Farkas Lilla a saját szemével látta és a saját fülével hallotta, amikor az idegenrendészeten a szerencsés kivételezettek ügyei rokoni-ismeretségi szálakon, a jogszabályok megkerülésével vagy azok alkalmoszerű értelmezésével intéződnek.

A Helsinki Bizottság ügyvédeit a hatóságok részéről gyakran éri az a vád, hogy Magyarországon egy, az angolszász jogra jellemző gyakorlatot kívánnak meghonosítani. Holott csak azt szeretnék elérni, hogy nálunk is tartsák tiszteletben az emberi jogokat, és gyakorlattá váljon a jogállamhoz méltó magatartás.

„A társadalmi kohézió, az elszegényedés megállítása”

Politikai vita az Országgyűlésben¹

HARRACH PÉTER szociális és családpolitikai miniszter, a napirendi pont előadója:

... Örülök annak, hogy ez a mai vitanap lehetőséget biztosít számunkra arra, hogy nem csupán a gazdasági életben bekövetkezett pozitív változásokról, hanem a társadalomban megindult folyamatokról is szóljunk néhány szót; először talán az elmúlt évtizedben bekövetkezett eseményekről, melyek megoldandó feladatot jelentettek a szociálpolitika számára.

Nagyon sokan kiestek a munkaerő-piacról, aminek a következménye az lett, hogy sokan elszegényedtek, illetve mentális sérülések is érték őket. A társadalom szegényekre és gazdagokra szakadt, az alsó és felső tized közötti különbségek folyamatosan nőttek. Csökkent a gyermekvállalási kedv, és nehezedett a családok helyzete. Ezt a problémát kezelni kellett. Az első, reflexszerű kezelés a passzív segélyezés volt, aminek a következménye az lett, hogy a legszegényebb rétegek, amelyek ezt a segélyezést kapták, még passzívabbá váltak, az ő munkavállalási kedvük nem erősödött, illetve a középréteg elvékonyodott, hiszen ez nem kapott a jövedelmi viszonyainak romlása ellenére sem ilyen segélyezést. És akkor történt a szociálpolitikában a legrosszabb, ami megtörténhet, hogy egy bankár kezébe adták a szociálpolitikai döntéseket – ez soha nem jó, hogyha a politikai döntések bankárok kezében vannak. Ekkor született meg a Bokros-csomag, a magyar rendszerváltás óta legszomorúbb intézkedés, ami nem igazán javította a gazdaság helyzetét, viszont jelentős mértékben rontotta a társadalom egészének állapotát, elsősorban a családokét. ... (*Bauer Tamás: Ma is abból élnek!*)

... Én nagyon örülök, hogy nem monológot kell mondanom, hanem Bauer úr folyamatosan dialógussá teszi. ...

ELNÖK: Megkérem Bauer urat, kap lehetőséget, ne szóljunk be, hangosan ne kiabáljunk bele a miniszteri expozéba.

Tessék, folytassa miniszter úr!

HARRACH PÉTER:

Hát akkor megpróbálom monológgá alakítani a beszélgetésünket. (*Dr. Lamperth Mónika: Nem szokatlan!*)

... A szegénységkezelési stratégiánk lényege az egyes veszélyeztetett rétegek problémáinak adekvát kezelése, vagyis minden szegénységi kockázattal sújtott csoport problémáit külön, nekik megfelelő mó-

¹ Nagy Sándor (MSZP) képviselő kezdeményezésére az Országgyűlés 2001. május 11-én politikai vitát tartott. Részletek az ülés hiteles jegyzőkönyvéből.

don kell kezelni. Ezt egészíti ki az az általános társadalompolitikai törekvésünk, ami elsősorban az alsó középosztály további lecsúszásának a megakadályozását célozza, illetve az olyan alapvető értékek megerősítését, mint a munka, a munka társadalmi becsületének helyreállítása. ...

... Néhány szót kell szólnom a családok támogatásáról általában. A család a társadalom legkisebb természetes egysége, amelynek megerősítése magát a társadalmat, vagy ha úgy tetszik, a társadalmi kohéziót erősíti. A polgári kormány értékrendjében a közösségek fontos helyen vannak, a legkisebb közösség is, a család. A családi támogatások négy év alatt 100 százalékkal nőnek, vagyis ha költségvetési tételeket nézünk, 198 milliárd forintról 388 milliárdra négy év alatt. Két lényeges elemét említeném a családtámogatásoknak. Visszaállítottuk a gyedet, azért, hogy a szülő a gyermeke mellett lehessen az első éveken. Ez a gyermek számára nélkülözhetetlenül fontos. A gyermekek utáni adókedvezmény jelentős tétel a családok helyzetének javításában, és hadd tegyem hozzá, éppen az ellenzéki képviselők számára, hogy az ellenzéki szavazók 80 százaléka is támogatja ezt az intézkedésünket, úgyhogy javasolom, hogy ezt a családtámogatási tételt ne támadják a választók előtt.

Nyugodtan és a számokra támaszkodva kijelenthetem, hogy minden családtípus jövedelme emelkedett. ...

SZILÁGYINÉ DR. SZEMKEŐ JUDIT szociális és családügyi miniszteriumi államtitkár, a napirendi pont előadója:

... A társadalmi kohézió kérdéskörét nem zárhatjuk le anélkül, hogy ne beszéljünk a magyarországi roma kisebbség problémáiról. A romák társadalmi kohéziója, mint azt hallottuk is, nem elsősorban csak szociális, hanem képzési, oktatási, munkaerő-piaci kérdés.

A polgári kormány a velünk élő cigányságot érintő politikáját az előző kormányzati ciklusokban elért eredményekre építi, azokat kívánja továbbfejleszteni, de nem tudja a korábbi évtizedek, sőt évszázadok hagyatékát azonnal semmissé tenni. A program alapelemeit a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló, középtávú intézkedéscsomagban meghatározott feladatok képezik.

Vitathatatlan tény, hogy a cigányság a társadalmi integrációban eddig elért eredmények ellenére a roma lakosság nagy része súlyos gondokkal küzd. ...

... A munkanélküliséggel szemben az átképzési, képzési programok korán megindultak és folyamatosan mennek. A családok támogatásáról: a szociális és gyermekvédelmi törvényben olvasható előírásokból olyan támogatási formák jöttek létre, amelyekkel a családok legalább alapszintű megélhetése biztosított. A kormány 1999-ben a különböző minisztériumok cigányságot érintő problémáinak, munkájának összehangolására tárcaközi bizottságot hozott létre, melynek munkájában az Országos Cigány Önkormányzat elnöke is részt vesz.

A cigányság felzárkóztatása érdekében egyre növekvő támogatást nyújtunk: ebben az évben a '98. évi támogatáshoz képest mintegy

kétszeres az erre fordított összeg. A roma gyermekek, fiatalok tanulásáról már volt szó. A munkanélküliek átképzése tehát folyamatos, a roma asszonyok munkaerő-piaci helyzetének javítását reméljük a foglalkoztatási törvény azon módosításától, amely lehetővé teszi, hogy a gyermekükkel otthon lévő anyák tanulhassanak ingyenesen, utazási költséget is térítve.

Ehhez kapcsolódóan olyan programokat dolgozunk ki, amelyek a munkaerő-piaci integrációt várhatóan nagymértékben növelni fogják. Tehát mindenféleképpen a képzésre, a munkalehetőségek megteremtésére kell koncentrálni. ...

SELMECZI GABRIELLA (Fidesz):

... Az ellenzék soraiból gyakran támadnak bennünket, sokszor a valóságnak nem megfelelő állításokkal, ezért engedjek meg, hogy a tények tükrében összefoglaljam azokat az intézkedéseket pontokba szedve – 39 pontba szedve –, amelyeket az elmúlt három évben e cél érdekében fogantatosítottunk. *(Csige József: A 39 kevés!)*

1. A szociál- és családpolitika területén először is újra bevezettük a gyermekek után járó adókedvezményt, melyet az MSZP–SZDSZ-kormány szüntetett meg. ...

2. Visszaállítottuk, megújítottuk és jelentősen megnöveltük a gyermekgondozási díjat. ...

3. Újra alanyi jogon jár a gyēs. ...

4. A családtámogatások további bővítését célozza az a módosítás, amely a nagyszülők számára is lehetővé teszi a gyēs igénybevetését. ...

5. Visszaállítottuk a családi pótlék alanyi jogosultságát, így már '99-ben százezerrel több gyermek vált jogosulttá erre a juttatásra, mint 1998-ban. *(Bauer Tamás: Az értékét a felére csökkentették.)*

6. Kiegészítő családi pótlék jár azoknak, akik nem tudják érvényesíteni a gyermekek után járó adókedvezményüket. Ennek összege 4000 forint. Ez megegyezik a kétgyermekes családok után járó adókedvezménnyel. *(Csige József: Azelőtt is volt.)*

7. A korábbiaknál lényegesen nagyobb és célzottabb központi közmunkaprogramokat indítottunk. ...

8. Szinte teljesen kiépítettük a gyermekjóléti alapellátási rendszerünket. ...

9. 1998-ban bevezettük és elterjesztettük a nevelőszülői hálózatot ...

10. 1998 után megerősítettük az utcai szociális programot végzők rendszerét. *(Kósáné dr. Kovács Magda: Nem kitalálták?!)*

11. Megerősítettük az idősellátásban részt vevő gondozási központokat és a falugondnoki hálózatot. ...

12. Közel 100 milliárd forintos végösszegű programot fogadtunk el a szocializmus idejében kialakult szociális otthonok teljesen elhanyagolt hálózatának átalakítására.

13. '98 és 2001 között 5 milliárd forintos célzott támogatással fejlesztjük a gondozói létszámot. ...

14. Elfogadtuk és megvalósítottuk az országos fogyatékosügyi programot, melyért Magyarország 2000-ben megkapta a fogyatéko-

PARLAMENTI FIGYELŐ

sügy legelismertebb kitüntetését, a Roosevelt-díjat. Miniszter úr, gratulálunk! (*Taps a kormánypárti padsorokban. – Keller László: Waow!*)

15. Bevezettük a szociális ágazatban az úgynevezett szakmai szorzókat. ...

16. Megoldást javasoltunk azon családoknak, amelyek az OTP-tartozásukat fizetni kívánják ugyan, de ebben segítségre szorulnak. ...

17. '99-ben a legkisebb nyugdíjak összegét az átlagot meghaladó mértékben, 20-25 százalékban emeltük. Ezzel elértük, hogy a létminimumon élő nyugdíjasok száma az előző ciklusban mértnek a felére csökkent.

18. 2000-ben és 2001-ben tovább növeltük a nyugdíjak értékét, tehát az inflációt meghaladóan emeltük a nyugdíjakat. (*Csige József: Tej, kenyér.*)

19. Közel két éve nem emelkedtek a tb által támogatott gyógyszerek árai, a gyógyszergyártókkal szembeni hatásos fellépésnek köszönhetően.

20. A polgári kormány hároméves megállapodást kötött a gyógyszergyártó cégekkel, mely szerint a támogatott készítmények térítési díja maximum az éves infláció kétharmadával emelkedhet. ...

21. Felére csökkentettük az első lakás vásárlása után fizetendő illetéket.

22. Lehetővé tettük a lakásépítések után járó áfából 400 ezer forint visszaigénylését. ...

23. Tavaly februártól elindítottuk az otthonteremtő hitelt. Minden házaspár és gyermekét egyedül nevelő szülő akár 35 éves futamidővel jogosult a 8 százaléknál kisebb kamatozású hitel igénybevételére. (*Keller László: Torgyán, 60 millió!*)

24. A családok továbbra is igénybe vehetik a gyermekek után járó lakásépítési kedvezményt, a szocpolt. ...

25. Tavaly január 1-jétől azok is jogosultak a lakásépítési kedvezményre, az úgynevezett félszocpolra, akik lakásuk bővítésére vállalkoznak.

26. Tavaly februártól további kamatkedvezményt biztosítottunk új lakás építésére vagy vásárlás esetén.

27. Megteremtettük az olcsó hitelhez jutást a jelzálog alapú hitelezéssel. ...

28. Tavaly július 1-jével elindítottuk az állami támogatású bérlakásprogramot. ...

29. Elindult az úgynevezett panelprogram, melyre 2001-ben 3 milliárd forint áll rendelkezésre, ezen épületek felújításához, korszerűsítéséhez lakásonként 400 ezer forint támogatás igényelhető.

30. Elindult a garzonházak építési programja, melynek keretében előtakarékoságot vállaló fiatal pályakezdekők juthatnak átmeneti időtartamra lakáshoz. ...

31. Elindult a nyugdíjasházak programja. ...

32. Elindult a tömbház-rehabilitációs program. ...

33. Első intézkedéseink között eltöröltük a felsőoktatásban tanulók számára a Bokros-csomag részeként megállapított tandíjat. Ezzel az első diploma megszerzése ingyenessé vált. Biztosítottuk ezzel minden

magyar állampolgár egyenlő esélyét a tanuláshoz. (*Moraj az MSZP és az SZDSZ soraiban.*)

34. 2001 szeptemberétől bevezettük a diákhitelt, melynek visszafizetése a tanulmányok befejeződésekor kezdődik, és jövedelemarányosan történik. ...

35. Elindítottuk a számítógép- és internetprogramot. ... (*Kósáné dr. Kovács Magda: Ők találták fel a számítógépet!*)

36. A tehetséges és iskolába járó roma diákok részére szociális ösztöndíjat biztosítunk. (*Vancsik Zoltán: Nem is tudod, miről beszélsz, komolyan mondom.*)

Számvetésünk végén fontos megemlítenünk még egy-két, a gazdaságban és a foglalkoztatásban beváltott ígéreteinket. (*Vancsik Zoltán: Ja, értem!*)

37. 10 százalékos alá csökkentettük az infláció mértékét. (*Derültség az MSZP soraiban.*)

38. 40 ezer forintra emeltük a minimálbért, ami nagy mértékű, 57 százalékos emelést jelent. ...

39. Aktív foglalkoztatáspolitikát vezettünk be. Ennek és a gazdaság fejlődésének köszönhetően lényegesen csökkent a munkanélküliség. ...

DR. BARÁTH ETELE (MSZP):

... Politikai tevékenységünk célját, értelmét az életminőség, a társadalmi minőség folyamatos javítása adja. A cél kitűzésében nem lehet vita a különböző pártok között. Abban azonban, hogy ki mit ért életen és minőségen, már jelentős az eltérés, és jelentős abban is, hogy kire, illetve kikre vonatkoztatják a társadalom fogalmát, hogy van-e a társadalomban olyan személy vagy olyan csoport, amelyet egy politikai párt kirekeszt, kizár, vagy amelyről szándékosan nem vesz tudomást. ...

... Ma a magyar társadalom nagy része az európai létminimum alatt él. A mai társadalom minőségéről és tagjainak helyzetéről általánosságban, egy szóval azt mondhatjuk: lesújtó. Szegmentált, szétaprózódott, egymással szembeállított rétegek alkotják a ma magyar társadalmát. S akkor még nem is szóltunk a társadalmi életképes struktúrákból végérvényesen kizáródó emberekről, akiknek tragikus helyzetét az utóbbi években növekvő mértékben az utcákon, az aluljárókban láthatjuk, sokszor brutális módon. ...

... A statisztikák azt bizonyítják – és ezt nem lehet semmifajta számokkal történő, részletes búvészkedéssel elfedni –, hogy a nemzeti jövedelem növekedéséhez képest most is csökken a jóléti kiadások aránya. (*Taps az MSZP és az SZDSZ soraiban.*) Nő az emberek magára maradottságának érzete. Az a felfogás, hogy az ember kizárólag saját maga felelős kialakult élethelyzetéért, a társadalmi csoportok összetartozása helyett a szembefordulást eredményezi. És ami a legrosszabb: a legnehezebb körülmények között élőkkel, a szegényekkel szembeni ellenérzést növeli. Az így kialakuló engedetlenség – mint azt több, más országban már megtapasztaltuk – a jóléti állam szándékától a büntető állam felé fordul, és csökkenti a jogállamiságot, a

demokráciát, végső soron a politikai szélsőségek malmára hajtja a vizet. ...

BÉKI GABRIELLA (SZDSZ):

... Ennek a mai politikai vitanapnak az ad igazán aktualitást, hogy válaszoljunk arra a súlyos kérdésre, fel tudnak-e kapaszkodni a gyengék, az elesettek egy mozgó vonatra, egy rohanó vonatra. Mit tesz a kormány annak érdekében, hogy fel tudjanak kapaszkodni, van-e átfogó elképzelése, programja a szegénység csökkentésére, a mélyszegénység megszüntetésére? ...

... Én erre a kérdésre határozott nemmel válaszolok: azt gondolom, hogy a Fidesz-kormánynak nincs programja a szegénység kezelésére, a kirekesztés kezelésére. Sőt, a probléma nagyobb: program helyett van egy hibás gondolatmenete, ami a szegénység okainak, a szegénység sajátosságainak, természetrajzának ismerete hiányából fakad, az, hogy lényegében az érintetteket magukat hibáztatja a helyzetükért.

...

... Az előzményekkel kapcsolatban az első, ami a közelmúltból eszünkbe jut, az a '95-ös koppenhágai nyilatkozat, hiszen a szegénység, a mélyszegénység világjelenség. Minden országban van szegénység, csak más-más szinten, más-más mértékben. Ez a koppenhágai nyilatkozat tízpontos cselekvési tervet ajánlott az országok számára; többek között ilyen gondolatokat tartalmaz: sürgősen működésbe kell hozni olyan nemzeti stratégiákat, amelyek meghatározott időn belül megszüntetik az abszolút szegénységet, és a lehető legrövidebb időn belül a szegénység más formáit is. ...

... Magyarországon ez a koppenhágai nyilatkozat, amit egyébként Magyarország is aláírt, nem lett politikai prioritás tárgya, a különböző kormányok programjában a szegénység kezelése nem kapott kellő hangsúlyt. Hogy jelenleg mi a helyzet, azzal kapcsolatban hadd hivatkozzam erre a jelentésre; ez a civil jelentés a szegénységről, amit a Szociális Szakmai Szövetség és a Szociális Jóléti Nemzetközi Tanács Magyar Bizottsága tavaly vetett papírra. Ebben azt állapítják meg, hogy miután nem kapott politikai prioritást a szegénység és a kirekesztés elleni küzdelem, amit '95-ben még magyarázhatott az ország válságos gazdasági helyzete, a gazdasági fellendülés megindulása óta azonban paradox helyzet állt elő – írja ez a civil jelentés –, hogy a források növekedésével egyidejűleg erősödik a politika szegényellenessége. Kevésbé élesen fogalmazva: a politika nem ismeri fel a társadalmi kirekesztés tartós veszélyeit, vagy úgy véli, hogy a középosztály erősítése fontosabb, mint a leszakadás elleni próbálkozások, ezért sem elég forrást, sem elég erőfeszítést nem fordít a szegényedés és a kirekesztés hosszú távú folyamatainak megelőzésére. A politikai retorikában gyakoriak az esélyek egyenlőségét ígérő fordulatok, és van néhány próbálkozás is, a gyakorlatban azonban a kormányzati elkötelezettség hiányzik, s mind a jogalkotásban, mind az újraelosztásban számos döntés rontja a szegények helyzetét. ...

DR. CSÁKY ANDRÁS (MDF):

... A polgári kormány hozzálátott az általunk szorgalmazott családpolitika megvalósításához. Az évente emelkedő, gyermekek után járó adókedvezmény növekedése javított a legszegényebb réteg, a gyermekeket nevelő családok helyzetén. A TÁRKI nemrég megjelent tanulmánya szerint azonban a gyermekek szegénységi kockázata 1999-2000-ben továbbra is magas maradt; az alsóbb jövedelmi kategóriákba tartoznak, bár a kockázatuk némileg enyhült. Összességében megállapítható, hogy azoknak a személyeknek az egy főre jutó jövedelme növekedett, akik három- és többgyermekes családban élnek, és ahol van aktív kereső. Romlott azonban azoknak a családoknak a helyzete, amelyekben nincs aktív kereső szülő, illetve ahol egy szülőnek kell gondoskodnia a gyermekekről. Ezt a problémát kezelni, enyhíteni kell. ...

... Mi ehhez a kérdéskörhöz tartozónak tekintjük a részmunkaidős foglalkoztatás ma még késlekedő bátorítását, ami lehetővé teszi a szülők – szokásainknak megfelelően elsősorban az anyák – számára, hogy jobban össze tudják egyeztetni a gyermekvállalást a munkavállalással. ...

... Tudjuk, hogy a társadalomban még számos feszültség van jelen. Jelen van a jelentős polarizálódás; ezzel a problémával foglalkoznunk kell, és ez sokéves feladat. Reméljük, erre lesz erőnk, forrásunk, felkészültségünk, s a választóktól kapunk ehhez időt. A vizsgálatok azt is mutatják, hogy a társadalomnak igen kis hányada, napjainkban csak mintegy 14 százaléka elégedett a jövedelmével. Megjegyzem, a TÁRKI már idézett tanulmánya szerint ez az arány az Antall-kormány idején 16 százalékos volt, s a Horn-kormány idején, 1997-ben érte el a mélypontját. S ha a szociálpolitikáról beszélünk, tudnunk kell azt is, hogy a társadalom, ha választani kell a szociális kiadások növelése vagy az adók csökkentése között, ma 66,5 százalékban az adók csökkentését választaná. ...

DR. LENTNER CSABA (MIÉP):

... Többen mondják, hogy ennek a pénzügyi folyamatok diktálta világnak, amelyet egy gyűjtőszóval globalizációnak nevezünk, vannak előnyei. Ezek az előnyök: gyors gazdasági növekedés, magasabb élet-színvonal, felgyorsult innováció. Ezek azonban csak a globalizáció elméleti előnyei, hiszen e lehetőségek nem mindenki számára adóttak sem a világban, sem szűkebb hazánkban. Mondhatnám azt is, hogy egyre több embernek nem adatik meg az, hogy ennek a globalizációnak a vélt előnyeiből egyáltalán részesedjen. ...

... A gazdagodás, a tőkemozgások egymással szorosan összefüggnek. Azok, akik irányítják a tőkemozgásokat vagy felügyelik, ellenőrzik, ők részesednek a globalizáció előnyeiből, ám azok az emberek, családok, nemzetek, országok, akik ebben a folyamatban nem vehetnek részt mint irányítók, vagy a legkisebb beleszólásuk sincs az ellenőrzésbe, mindezen jótékony hatásokból kimaradnak. ...

... Magyarország, ez a kis ország, ebben a világgazdasági környe-

zetben sodródik. Ha leszűkítjük az elemzést, a vizsgálatot, amely az elszegényedést kiváltja, óhatatlanul arra a jövedelempolitikára kell utalnunk, amely Magyarországon az elmúlt évtizedekben gyakorlattá vált. Ez a magyarországi jövedelempolitika, meg kell mondjam, erősen politikaorientált. A bérből és fizetésből élők keresete és a nyugdíjak értéke a kormányok meghatározó ráhatásai következtében alakult az elmúlt évtizedekben. Tehát nem a gazdasági teljesítmények, nem a reálszektor, nem a pénzügyi szektor hozamai alakítják a jövedelmeket és a nyugdíjakat, hanem a kormányok ráhatásai. ...

STEINERNÉ VASVÁRI ÉVA (Fidesz):

... A polgári kormány mindent megtesz azért, hogy a nyugdíjak vásárlóértékét visszaadja. Erre törekedtünk az elmúlt három évben, természetesen az eredménnyel nem lehetünk még elégedettek. Továbbra is azon kell dolgoznunk, hogy a családoknak, és ezen belül a nyugdíjas családoknak, a nyugdíjas egyedülállóknak minél jobb életkörülményeket biztosítsunk, minél kevesebbeknek kelljen szembenézni a szegénységgel. Ezért döntött úgy a Fidesz vezette kormány már a tavalyi évben is, hogy a tervezett nyugdíjemelésen túl, amennyiben az inflációs tényadatok a tervezettől eltérnek, a különbséget kamattal növelve kapják meg az érintettek. Pontos elszámolás, hosszú barátság – mondta a miniszterelnök. Így teszünk az idén is; idén a nyugdíjasok számára azon kedvező módosítással, amely módosítást a Fidesz frakció maximálisan támogat, hogy az infláció tényleges mérőszámát a nyugdíjasok fogyasztói kosara alapján határozzák meg. Ezen dolgozik most a KSH, és reméljük, az eredményeit hamarosan megismerhetjük és megvitathatjuk. ...

KÓSÁNÉ DR. KOVÁCS MAGDA (MSZP):

... Ma 1 millió 700 ezer aktív korú embernek, tehát 14 éves és 62 éves életkor közötti embernek ... nincsen munkából származó jövedelme. Ennek a hatalmas létszámnak egyharmada nyugdíjas, körülbelül 20 százaléka kap – idézőjelben mondom – szülői ellátást, tehát gyermeki jogán támogatást, 20 százalék a támogatásban részesülő munkanélküli. És ha összeadják a számokat, akkor 500 ezer aktív korú magyar állampolgárról nem tudunk semmit. Persze ők sem ismerik Selmeczi Gabriella 39 pontját. Nem figyel rájuk a világ, nem veszi észre őket a társadalom, nem tudjuk, miből élnek, nem tudjuk, hogy van-e fekete- vagy alkalmi munkájuk, nem tudjuk, hogy kapnak-e valamilyen módon önkormányzati segílyt vagy támogatást. ...

... 200 ezer új munkahelyről volt szó, ebből a 200 ezerből 100 ezer akkor jött létre, amikor a gazdasági növekedés elindult 1998-ban, '99-ben 70 ezer, 2000-ben 30 ezer, következésképp a spontán gazdasági növekedés munkahelyteremtő hatása kifűjt.

Mi azt állítjuk, hogy ha nem lesz központi finanszírozás, ha nem lesznek központi pénzeszközök és nem lesznek helyi közvetítő, segítő intézmények, akkor a 200 ezer új munkahely egy olyan befagyott

munkaerő-piaci állapotot rögzít, amelyikben az 500 ezer ember sorsa a jövőben sem oldódik meg.

Nem lehet nem szólni azokról a térségekről, ahol a regionális szakadékok drámai különbségek gyűjtőhelyévé, szegénységzárványok őrzőivé váltak. A nagyvárosok gettósodó területei, a bezárt ipartelepek, a bányák környékén épült munkástelepek, a munkalehetőségektől elzárt, elcigányosodott aprófalvak sorsa gyakran kikerül a politika látóteréből. Lakóhelyi szociális és etnikai hátrányok halmaza gyűlik fel ezekben a régiókban, és senki, van olyan település, ahol senki, a legfiatalabbak közül sem végezte el a nyolc általánost, és az „álomalapítás” hónapjaiban sem álmodik senki ezeken a településeken fehér blúzós kislányról, aki a ballagás napján ebbe a faluba térne vissza. ...

DR. GIDAI ERZSÉBET (MIÉP):

... Nézzük az Európai Unióhoz való csatlakozás izzadságszagú törekvéseit! Mindent föláldozunk csak azért, hogy a klubba beléphetünk, fizessük a klub tagsági díját. Feltették-e már egyetlenegyszer is a kérdést, hogy az Európai Unió bürokratái mit fognak nekünk cserébe adni? Megállítják-e az elszegényedésnek a drasztikus és katasztrofális folyamatát? Mert erre ugye az a válasz, ha megnézzük, bár aláírtuk a szociális chartát, de annak szinte egy pontját nem fogják teljesíteni, hogy a munkahelyekkel szemben vagy a munkaerő áramlásával szemben nagyon kemény diszkriminációt fognak alkalmazni, hogy egy fillérrel nem járulnak ahhoz hozzá, hogy a nemzetgazdaságban élő magyarságnak az életminőségét tudjuk javítani, mert azt fizesse – nemegyszer hallottam konferenciákon –, aki be akar lépni a klubba, azé a felelősség és azé a teherviselés. Hát kérem szépen, akkor ilyen klubba addig belépni, amíg ezeket a kérdéseket meg nem oldottuk, nem szabad, mert ez egy nemzetellenes tett és tevékenység lesz! ...

BAUER TAMÁS (SZDSZ):

... „Szívére veszi terhünk, gondunk. / Vállára venni nem bolond...” József Attila háromnegyed évszázaddal korábban előre látta, hogy a Fidesz majd kormányra kerül. (*Derültség az MSZP soraiban. – Dr. Csáky András: Nagy költő volt!*) ... Mert bizony azt mondta a Fidesz ellenzékéből, hogy ő majd szívére veszi a szegények gondjait, és amikor kormányra került, akkor kiderült, hogy vállára venni nem bolond. Ehelyett kormányon is, három évvel a kormányváltás után is Harrach miniszter úrnak az volt a kiindulópontja itt, hogy a Bokros-csomagot támadja. És abban a szennyiratban (*Moraj a Fidesz soraiban.*), amit a kormány nevében itt szétosztottak, azt mondják, hogy felesleges rombolás. Mondják arra, aminek köszönhetik azt, hogy önöknek van mit osztaniuk! Ez a fölösleges rombolás azt jelentené – és ezt sokszor elmondták, Orbán Viktortól Harrach Péterig –, hogy arra nem volt szükség, hogy fölöslegesen, indokolatlanul csökkent abban az időszakban a magyar társadalom életszínvonala.

Nos, tisztelt képviselőtársaim, nekem ne higgyenek! De kezemben van a Heti Válasz című hetilap (*Felmutatja.*), amit a jelenlegi kormány, a jelenlegi pártállam ad ki, amelynek 3. számában Tóth István György, az önök által oly gyakran idézett TÁRKI vezérigazgatója a következőket írja önökről. (*Olvassa.*) „Csak az ostobák és a gonoszok mondhatták azt, hogy a tapasztalt mértékűnél lényegesen kisebb veszteségekkel át lehetett volna vészelní egy önsorsrontó, működésképtelen rendszer átalakítását.” ...

... Pokorni Zoltán, a Fidesz most választott elnöke, aki a választások előtt egy évig frakcióvezetőjük is volt, fontosnak tartotta egy napirend előtti felszólalásában az előző országgyűlésben azt állítani, hogy tizennégyszeresére nőttek a jövedelemkülönbségek. Már akkor szólunk, hogy ez, kérem szépen, valótlan állítás. Aztán amikor kormányra kerültek, akkor önök is rájöttek, hogy nyolcszorosra. Sok a nyolcszoros, ebben igazuk van, de nem volt tizennégyszeres – ez egy hazugság volt. És amikor egy éve már kormányon voltak, akkor a TÁRKI kimutatta, hogy az első évben tovább nőttek ezek a különbségek, és akkor a miniszterelnök beszéde előtt itt szétosztottak egy papírost, amibe az volt írva, hogy ez a piacgazdaság természetes velejárója. (*Derűltség az MSZP soraiban.*) ...

CSABAI LÁSZLÓNÉ (MSZP):

... Én is adatokat szeretnék sorolni, valamennyi a TÁRKI anyaga.

Ha egy országban a megyék között a gazdaság teljesítményében 1:4, 1:5 az aránykülönbség, ha egy országban a régiók között a beruházási értékekben 1:4, 1:6 az aránykülönbség, ha egyes kistérségekben munkaerőhiány van, máshol reménytelen munkanélküliség, akkor ott valami baj van. Ha a nettó átlagkeresetek között a két régió között 38 százaléka a különbség, és ez a különbség az elmúlt három évben nem csökkent, hanem 5 százalékkal nőtt, ha egyes megyékben a családtámogatás jelenleg legmarkánsabb elemét, az adókedvezményt a jogosultak 35-40 százaléka tudja csak igénybe venni, a gyeddet pedig 20 százaléka, akkor ez minimum elgondolkodtató.

Ha a települések 40 százaléka a működési kiadások finanszírozásáért önhikire pályázik, ha az önkormányzatok állami szociális normatív támogatásának aránya 1998-hoz viszonyítva 62 százalékról 59 százalékra csökkent, miközben ugyanebben az időszakban a központi miniszteri, igazgatási költségek majdnem 100 százalékkal nőttek, akkor az elemző aránytévesztést érez.

Ha ott épül a legtöbb lakás, ahol minden lakosra jut egy szoba, és nem ott, ahol ez nincs így, mert 15–20 százalékkal rosszabb a helyzet, akkor őszintén ki kell mondani, hogy ez a kormány a jobb helyzetűeket támogatja, és nem foglalkozik, nem törődik azokkal, akik helyzetük, külső körülményeik, és valljuk be őszintén, esetleg tehetségük miatt hátrányos helyzetűek. ...

DR. LAMPERTH MÓNIKA (MSZP):

... Selmeczi Gabriella képviselőtársam a hosszú felsorolásában 34. pontként büszkén említette a felsőoktatási hitelt. Én persze megértem, hogy az ingyenes első diploma ígéretének kipukkadása után a Fidesz úgy érzi, hogy tartozik valamivel a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak, ezzel mélyen egyetértek.

De az, amit önök kínálnak, nem biztos, hogy megoldás. A törekvés jó irányú, de a melldöngetésre semmi okuk sincsen. Én kaptam levelet egyetemi hallgatóktól, akik pontosan kiszámolták a mostani információk alapján, hogy a felsőoktatási hitel nekik mit jelent. Elmondom önöknek, hogy ezen számítások alapján legalább 295 ezer forintos kezdőfizetéssel kell rendelkeznie annak a fiatal embernek, aki fölveszi ezt a hitelt, ahhoz, hogy ne nőjön tovább a törlesztési kötelezettsége akkor, amikor elkezdi dolgozni.

Ez úgy állhat elő, hogy ha egy diák felveszi az évi maximális 210 ezer forintot, akkor az önök, a Fidesz által megállapított kamat alapján 1 millió 416 ezer forint tartozása halmozódik fel. Ennek megfelelően az első évi kamatnak 212 ezer forintnak kell lennie. És miután a havi jövedelem 6 százalékaival kell neki törlesztenie, ez azt jelenti, hogy 3 millió 540 ezer forintos éves jövedelemmel kell rendelkeznie ahhoz, hogy ne nőjön a tartozása, hanem elkezdhesse a visszafizetést. ...

Európai Szociálpolitikai Menetrend

Bevezető gondolatok az Európai Szociálpolitikai Menetrendhez

Az Európai Bizottság 2000 februárjában terjesztette be az Európai Parlamentnek 5 éves programját, amelyben egy új Európa körvonalait vázolta fel. E dokumentum értelmében az új évezred Európai Uniójában kulcsszerepet játszik majd a teljes foglalkoztatásra, a gazdasági dinamizmusra, erőteljesebb szociális kohézióra és nagyobb méltányosságra épülő cselekvési program.¹

A Szociálpolitikai Menetrend elsősorban a kontextusát és a komplexitását tekintve hoz új vonásokat a közösségi gyakorlatba. Tartalmi elemei alapvetően a politikai kezdeményezésekre és eszközökre épülnek. Igaz, ezek közül számos eleme a legújabb kihívásokra adott közösségi válaszként jött létre, döntően az Amszterdami Szerződésnek köszönhetően. Ilyen mindenekelőtt a Közösség 1997-ben útjára indított foglalkoztatáspolitikája, amely a Szociálpolitikai Menetrend alapjául szolgál. A szociális jólét szempontjából a foglalkoztatás ténye mellett a munka minősége is meghatározó, amelynek részét képezi az európai normáknak megfelelő szociális párbeszéd, csakúgy, mint az egyenlő esélyek érvényesítése. A foglalkoztatás azonban önmagában nem elégséges. A szegénység és a szociális kirekesztettség orvoslására a tagállamoknak megkülönböztetett figyelmet kell fordítaniuk, s az e téren hozott intézkedéseikről az Európai Tanács felé is el kell számolniuk. A „jelszó” a minőség a szociálpolitikában, a foglalkoztatásban, a szociális párbeszédben. A Menetrend által figyelembe vett új kihívások közül a tudás-alapú gazdaság követelményei mellett a legfontosabbak a globalizáció, és az Unió küszöbön álló bővítése.

A Menetrend tartalmi elemeihez hasonlóan végrehajtásának eszközei is bizonyították már alkalmasságukat más területeken. Ilyen módszer a közösségi jogalkotás, avagy a foglalkoztatáspolitikában bevált nyílt koordináció, a közösségi politikák közül a szociális párbeszéd, illetve a strukturális alapok hasznosítása, valamint a közösségi programok és akciók. A meglévő módszerek alkalmazása azt jelenti – amit egyébként a Menetrend is kimond –, hogy továbbra sem cél a tagállami szociálpolitikák harmonizálása.

Magyarország mint leendő uniós tagállam szempontjából a Szociálpolitikai Menetrend egyrészt azért fontos, hogy a csatlakozás idejére e tekintetben is felkészüljünk, másrészt szakmapolitikai szempontból

¹ Az Európai Szociálpolitikai Menetrend című dokumentum ennek a cselekvési programnak a szociálpolitikai részét írja le részletesen. Az Európai Szociálpolitikai Menetrend célja az, hogy 2010-re az EU váljon a világ legversenyképesebb tudás-alapú gazdaságává, ahol alacsony a munkanélküliség és a szociális kohézió alapvető értéként érvényesül. Ezeket a célokat szolgálják a Menetrendben leírt közösségi eszközök.

is kívánatos, hogy az EU ezen példaértékű kezdeményezéséből a lehető legtöbbet valósítsunk meg. A Menetrend magyar szövegének első alkalommal történő megjelentetése jelentős hozzájárulás ehhez a fontos feladathoz.

Gyulavári Tamás

EURÓPAI SZOCIÁLPOLITIKAI MENETREND²

1. Az Európai Tanács által lefektetett irányvonalak

1. A Lisszaboni Európai Tanács stratégiai célként tűzte ki az Európai Unió számára, hogy a „világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás-alapú gazdasági térségévé váljon, amely töretlen gazdasági növekedésre képes, több és jobb munkahely megteremtésével és nagyobb szociális kohézióval”.

2. Célul tűzte ki továbbá a teljes foglalkoztatást Európában, egy olyan társadalomban, amely jobban megfelel a nők és férfiak egyéni választási lehetőségeinek. A végső cél, a rendelkezésre álló statisztikákat alapul véve, a foglalkoztatási ráta növelése (ma átlagosan 61%) 2010-re egy magasabb szintre, amely a lehető legközelebb áll a 70%-hoz, továbbá a női munkavállalók arányának növelése (ma átlagosan 51%) 2010-re 60% fölé. Az állam- és kormányfők szerint az elkövetkezendő években megvalósítható lehet egy átlagosan körülbelül 3%-os gazdasági növekedés, amennyiben a Lisszabonban elfogadott intézkedéseket stabil makrogazdasági környezetben hajtják végre.

3. Ennek értelmében az Európai Tanács megbízta a francia elnökséget, hogy kezdeményezzen eljárást „a Bizottság közleménye alapján, azzal a céllal, hogy a decemberi Nizzai Európai Tanácson egyezsége jussanak az Európai Szociálpolitikai Menetrendről, beleértve a különböző részt vevő felek kezdeményezéseit is”.

4. Ezen irányvonalaknak megfelelően, a Bizottság 2000. június 28-án előterjesztette közleményét az Európai Szociálpolitikai Menetrendről. A Bizottság ezt a közleményt ötéves programjának keretében jelentette be, mint gazdasági- és szociálpolitikai menetrendjének egyik kulcsfontosságú részét. A tagállamok egyhangúlag méltatták ezen közlemény magas színvonalát. Véleményük szerint fontos alap az Európai Tanács által Lisszabonban és Feirában lefektetett irányvonalak megvalósításához. Továbbá a közleménnyel kapcsolatban meg lehet jegyezni, hogy tisztázza, a Bizottság milyen módon kívánja érvényesíteni kezdeményezési jogát a szociálpolitika területén.

5. Ezek értelmében az Európai Parlament 2000. október 26-án el-

² Az angol nyelvű eredeti változat elérhető: <http://europa.eu.int/>

fogadott határozata kiváló alapot biztosított a téma tartalmi elmélyítéséhez és kiegészítéséhez. A határozat külön hangsúlyozta a következő pontokat: a gazdaság-, a foglalkoztatás- és a szociálpolitika közötti kölcsönhatás jelentősége, a különböző eszközök, különösen a jogalkotás és a koordináció nyitott módszerének szerepe, továbbá valamennyi érintett szereplő mozgósítása. Ezen belül szándéka megerősíteni a Menetrend számos pontját, valamint hangsúlyozta a Szociálpolitikai Menetrend évenkénti ellenőrzésének szükségességét a Bizottság által kidolgozott eredménytáblázat alapján.

6. A vitát gazdagították még a Gazdasági és Szociális Bizottság, valamint a Régiók Bizottsága által megfogalmazott vélemények. A szociális partnerek és a nem-kormányzati szervezetek hozzászólásai lehetővé tették, hogy a szociálpolitika ezen kulcsszereplőinek álláspontját is figyelembe vegyék. Az illetékes bizottságok, valamint a Bizottság és a Tanács munkacsoportjai, különösen a Foglalkoztatási Bizottság, a felső szintű Szociális Védelmi Csoport és a Tanácsadó Bizottság a Nők és Férfiak Egyenlő Esélyeiért szintén szerepet vállaltak ebben a munkában.

2. Az európai szociális modell korszerűsítése és továbbfejlesztése

7. Lisszabonban a tagállamok a következőket mondták ki: *„Az európai szociális modellnek fejlett szociális védelmi rendszereivel támogatnia kell a tudás-alapú gazdasággá történő átalakulást.”* Hangsúlyozták, hogy: *„Az emberi erőforrás Európa legfontosabb tőkéje, és ezért az uniós politika központjában kell állnia. Az emberi erőforrásba történő befektetés, és egy aktív és dinamikus jóléti állam létrehozása döntő fontosságú lesz mind Európának a tudás-alapú gazdaságban elfoglalt helyzete szempontjából, mind annak biztosítására, hogy az új gazdasági forma kialakulása nem súlyosbítja tovább a munkanélküliség, a szociális kirekesztés és a szegénység létező szociális problémáit.”*

8. A Bizottság a közlemény középpontjába állította a gazdaság-, a foglalkoztatás- és a szociálpolitika pozitív és dinamikus kölcsönhatását, és minden érintett fél mozgósítását a stratégiai cél elérése érdekében.

9. Ebből a szempontból a szociálpolitika kettős célkitűzését kell hangsúlyozni, azaz a Menetrendnek erősítenie kell a szociálpolitikának, mint produktív tényezőnek a szerepét, és ezzel egyidejűleg lehetővé kell tennie, hogy a szociálpolitika hatékonyabb legyen saját céljainak elérésében, azaz az egyének védelme, az egyenlőtlenségek mérséklése és a szociális kohézió megvalósításában. Az Európai Parlament és a szociális partnerek különleges hangsúlyt fektettek erre a kettős célkitűzésre. A gazdasági növekedés és a szociális kohézió kölcsönösen erősítik egymást. Egy társadalom, amelyben erősebb a kohézió és kevesebb a kirekesztés, egy sikeresebb gazdaság felé mutat.

10. A téma ilyen irányú megközelítésének előfeltétele elsősorban a

munkaerőpiaci részvétel szintjének növelése, különösen az olyan csoportoknál, amelyek a munkaerőpiacon alulképviseletnek vagy hátrányos helyzetben vannak. Több és jobb munkahely megteremtése a szociális beilleszkedés kulcsa. Támogatni kell a jobb hozzáférést a munkaerőpiacokhoz, valamint elő kell segíteni a változatosságot a foglalkoztatás terén, mint produktív tényezőt és mint a szociális integráció eszközét. A Lisszabonban lefektetett stratégia a gazdaság- és a szociálpolitika kölcsönös megerősítéséről, amelynek lényege a rendelkezésre álló munkahelyek lehető legjobb kihasználása, döntő jelentőségű az öregségi nyugdíjrendszerek fenntarthatóságának biztosításához.

11. A jövőre való felkészülés szempontjából az Európai Uniónak eddigi eredményeire kell építenie. Továbbra is ki kell állnia az olyan alapvető értékei mellett, mint a szolidaritás és az igazságosság, úgy ahogyan azokat az Alapvető Jogok Chartája magában foglalja. Az európai szociális modell, amelyet különösen a magas szintű szociális védelmet nyújtó rendszerek, a szociális párbeszédnek tulajdonított nagy jelentőség, valamint a szociális kohézió szempontjából alapvető fontosságú tevékenységekhez nyújtott szolgáltatások jellemeznek, ma a tagállamok szociális rendszereinek változatosságán túlmenően, közös értékrendszeren alapszik.

12. Az európai szociális modell az elmúlt 40 év folyamán alapvető közösségi vívmánnyá fejlődött, amely számára a Maastrichti és az Amszterdami Szerződés lehetővé tette, hogy jelentős mértékben megerősödjön. Mára lényeges dokumentumokat foglal magában számos területen, úgymint a munkavállalók szabad mozgása, a nemek közötti egyenlőség a munkában, a munkavállalók egészsége és biztonsága, a munka és a foglalkoztatás feltételei, és az utóbbi időben a diszkrimináció minden formája elleni küzdelem. A Szerződés Szociálpolitikai Fejezete meghatározta a szociális partnerek közötti megállapodások alapvető szerepét a jogalkotási eljárásban. Az Európai Tanács luxemburgi rendkívüli ülése fontos mérföldkő volt az Európai Unió mozgósításában, hogy cselekedjen a foglalkoztatás terén. Az Amszterdami Szerződés az európai foglalkoztatási stratégiával, a Lisszaboni és Feirai Európai Tanács a koordináció nyitott módszerével a szociális kirekesztés terén és nagyobb együttműködéssel a szociális védelem területén új és célravezető módszerekkel járultak hozzá a közösségi tevékenység új területeinek kibővítéséhez.

13. A Lisszabonban kitűzött cél feltételezi, hogy az Európai Unió azonosítja azokat az új kihívásokat, amelyek az elkövetkező öt évben megoldásra várnak.

3. A közös kihívások

A teljes foglalkoztatás megvalósítása és a rendelkezésre álló munkahelyek lehető legjobb kihasználása

14. Az európai gazdaság fejlődésének mértéke, a folyamatos strukturális reformok által támogatva, lehetővé kell tennie a teljes foglalkoztatáshoz való visszatérést. Ez a terv nagyra törő politikákat jelent a foglalkoztatási ráta növelésére, a regionális különbségek mérséklésére, az egyenlőtlenség csökkentésére és a munka minőségének javítására vonatkozóan.

15. Döntő jelentőségű a képzettség javítása, az egész életen át tartó oktatás és képzés lehetőségének növelése, és alapvető szerep biztosítása ebben a szociális partnereknek. A készségek fejlesztése és értékelése alapvető fontosságú az alkalmazkodóképesség és a versenyképesség növelésében, valamint a szociális kirekesztés elleni küzdelemben. A munka szervezésében változtatásokra lesz szükség annak érdekében, hogy az információs és kommunikációs technológiák nyújtotta lehetőségeket teljes mértékben ki lehessen használni. Egy változó gazdaságban a rugalmasságot és a biztonságot össze kell kapcsolni.

A technikai fejlődés kiaknázása

16. Az információs és kommunikációs technológiákban, valamint az élettudományokban bekövetkező gyors változások minden tagállam számára szükségessé teszik, hogy a Lisszaboni Európai Tanácson lefektetett célokkal összhangban, az első sorban foglaljon helyet a tudás-alapú innovációs gazdaságban és társadalomban, amely ma a növekedés és a fejlődés forrása.

17. A technológiai változásoknak az életszínvonal javulásához kell vezetniük az egész társadalom javára. Az új információs és kommunikációs technológiák kiemelkedése ezért egy kivételes lehetőség, amelyet a lehető legjobban ki kell aknázni, szem előtt tartva azt, hogy ne mélyüljön el a szakadék, amely azok között áll fenn, akik az új tudáshoz hozzáférnek, és akik ebből ki vannak rekesztve.

A mobilitás elősegítése

18. A gazdasági integráció, valamint vegyesvállalatok és nemzetközi vállalatok alapítása fokozott mobilitást jelent a nők és férfiak számára az Európai Unió egész területén. A fejlődésnek ezt az irányát, amely mára már nyilvánvalóvá vált a fiatal diplomások és a vezető beosztásúak számára, ösztönözni kell, és lehetővé kell tenni különösen a tanárok, kutatók és a gyakornokok számára. Ezt az igényt megfelelő módon figyelembe kell venni a nemzeti oktatási és szakképzési rendszerek tekintetében. Ezen felül szükséges a közösségi szabályozás kor-

szerűsítése és továbbfejlesztése az olyan munkavállalók szociális jogainak védelme érdekében, akik gyakorolják a szabad mozgáshoz való jogukat.

A gazdasági és monetáris integráció előnyeinek kihasználása

19. A gazdasági és monetáris unió megvalósítása, valamint egy nagy közös piac létezése nagyobb átláthatóságot biztosít a költségek és az árak összehasonlításában. Ez az integrációs folyamat, amely a megnövekedett versenyképesség záloga, a termelési szerkezet átalakítását és szektorális változásokat fog eredményezni, amelyeket irányítani és segíteni kell, jobban törekedve a munkavállalók szakképzésére, és támogatva őket abban, hogy készségekre tegyenek szert. Ezen változások pozitív megközelítését a vállalkozások és a munkavállalók bevonásával kell kialakítani.

20. Ha a gazdasági és monetáris unión belül a gazdasági növekedés fenntartható és inflációmentes, a bérek emelkedésének minden tagállamban különösen a megnövekedett termelékenységet kell tükrözniük, és eleget kell tenniük a Szerződések azon rendelkezéseinek, amelyek az árstabilitás fenntartásáról szólnak.

A népesség elöregedésének kezelése

21. Minden tagállamnak szembe kell néznie a lakosság elöregedésének problémájával. A családra és a gyermekekre vonatkozó megfelelő politikák folytatása egyfajta módszer ennek kezelésére, de új válaszokat kell találni, akár arra, hogyan lehet a nők foglalkoztatási szintjét növelni, illetve az idősebb munkavállalókat segíteni és támogatni abban, hogy foglalkoztatottak maradjanak, vagy arra, hogyan lehet a nyugdíjrendszereket fenntartani, illetve intézkedéseket hozni az eltartottakról való gondoskodásról.

22. A foglalkoztatás magas szintjének elérése, valamint a nők foglalkoztatottságának növelése a nyugdíjak egy foglalkoztatottra eső terhének csökkentésével növelik az elöregedés problémájának kezelésére fordítható forrásokat. Éppen ezért szükséges a munkaerőpiacra való bejutás megkönnyítése a diszkrimináció megakadályozására hozott intézkedésekkel, valamint a szociális védelmi rendszerek olyan kiigazításával, amely elősegíti a foglalkoztatást, és erősíti a munka és a családi élet közötti kapcsolatot.

A szociális kohézió erősítése

23. A szociális kohézió, a kirekesztés és a diszkrimináció minden formájának elutasítása, továbbá a nemek közötti egyenlőség az európai

szociális modell alapvető értékei, amelyeket a Lisszaboni Európai Tanács újra megerősített. A foglalkoztatás a legjobb védelem a szociális kirekesztés ellen. A gazdasági növekedés mindenkinek hasznára kell váljon, de ennek érdekében a megelőző intézkedéseket – különösen a problémás területeken – folytatni és fokozni kell, hogy a kirekesztés és az egyenlőtlenség összetett természetét és különféle formáit kezelni lehessen. A foglalkoztatáspolitiká mellett alapvető szerepe van a szociális védelemnek, de szükséges más tényezők, mint a lakáskérdés, az oktatás, az egészségügy, az információ és a kommunikáció, a mobilitás, a biztonság és az igazságosság, a szabadidő és a kultúra fontosságának felismerése is. Ezen felül szükséges az Unió területén legalisan tartózkodó, harmadik országok állampolgárainak sikeres integrációja is.

Siker elérése szociális téren a bővítésben

24. A bővítés az Európai Unió előtt álló kihívás, különösen szociális téren. Az Uniónak határozottan támogatnia kell a tagságot kérelmező országok azon erőfeszítéseit, hogy kiigazítsák és átalakítsák szociális biztonsági rendszereiket, illetve elő kell segítenie az eredményes összehangolási folyamatot. Hiszen ezek az országok nem csak saját rendszereik kiigazításának és átalakításának fő problémájával szembesülnek, hanem azon problémák nagy részével is, amelyekkel az Európai Unió tagállamai ma is küzdenek. Ezért a bővítés következményeivel a szociálpolitika minden területén számolni kell.

A globalizáció szociális dimenziójának megerősítése

25. A bővülő verseny következtében a kereskedelem és a pénzügy globalizációja növeli az igényt a versenyképességre, amely befolyással bír a szociálpolitikára (pl. a szociális biztonsági ellátások hatása a bérekre). A gazdasági kérdésekkel foglalkozó multilaterális tárgyalások egyre erőteljesebb szociális dimenzióval rendelkeznek (pl. az alapvető szociális jogokról folytatott vita, illetve az egészségüggyel kapcsolatos problémák). Fontos, hogy az Európai Unió úgy szerveződjön, hogy eközben biztosítsa a szociálpolitikai kérdések figyelembe vételét a nemzetközi tárgyalásokon.

4. A megvalósításhoz szükséges előkészületek

26. Ahhoz, hogy az új kihívásokra választ lehessen adni, a Menetrendnek biztosítania kell az európai szociális modell korszerűsítését és elmélyítését, valamint a minőség elősegítésére kell helyeznie a hangsúlyt a szociálpolitika valamennyi területén. A minőség a szak-

képzésben, a munkában, az ipari kapcsolatokban és a szociálpolitika egészében meghatározó tényező, ha az Európai Unió el akarja érni a versenyképességre és a teljes foglalkoztatásra irányuló célkitűzéseit. Ezen megközelítés megvalósításának és a közösségi szintű intézkedéseknek fokozottabban kell a közös célkitűzések elérésére összpontosítani, fenntartva a szubszidiaritás elvét, és kellő fontosságot tulajdonítva a szociális párbeszédnek.

27. Minden érintettnek, azaz az Európai Unió intézményeinek (Európai Parlament, Tanács, Bizottság), a tagállamoknak, a helyi és regionális hatóságoknak, a szociális partnereknek, a civil társadalomnak és az üzleti világnak egyaránt szerepet kell vállalnia.

28. A Szociálpolitikai Menetrend megvalósítása közben kivétel nélkül minden létező közösségi eszközt fel kell használni, a koordináció nyitott módszerét, a jogalkotást, a szociális párbeszédet, a Strukturális Alapokat, a támogatási programokat, az integrált politikai megközelítést, az elemzést és a kutatást.

29. A Menetrend kimondja, hogy teljes mértékben figyelembe kell venni a szubszidiaritás elvét, valamint a tagállamok eltérő szociális és foglalkoztatási hagyományait és helyzetét.

30. A Menetrendnek fejlődőképesnek kell maradnia, hogy figyelembe tudja venni a gazdasági és a szociális változásokat.

31. Az európai szociális modell megerősítése és korszerűsítése – annak érdekében, hogy az új kihívásokkal szembe tudjon nézni – a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás és a szociális kohézió közötti kölcsönhatás jelentőségének felismerését jelenti az Unió politikáinak kialakításánál. Ezen az alapon kell meghatározni az uniós politikák különböző stratégiáit.

32. A Lisszaboni és a Feirai Európai Tanács által lefektetett iránymutatást figyelembe véve, valamint a Bizottság közleménye alapján a Foglalkoztatási és Szociálpolitikai Tanács azt javasolja a Nizzai Európai Tanácsnak, hogy jusson megegyezésre:

- a szociálpolitika *következő* célkitűzéseiben:

I. Több és jobb munkahely

II. Felkészülés a munkakörnyezet átalakulására és ennek hasznosítása új egyensúly megteremtésével a rugalmasság és a biztonság között

III. A szegénység, a kirekesztés és a diszkrimináció minden formája elleni küzdelem a szociális integráció elősegítése érdekében

IV. A szociális védelem korszerűsítése

V. A nemek közötti egyenlőség elősegítése

VI. A szociálpolitikai szempontok erősítése a bővítésben és az Európai Unió külkapcsolataiban

- a következő intézkedésekről ezen célkitűzések megvalósítása érdekében:

DOKUMENTUM

A Bizottság feladata:

Megfelelő előterjesztéseket benyújtani és jogosítványait gyakorolni a közösségi jog végrehajtásában és alkalmazásának ellenőrzésében, a Szerződésben ráruházott szereppel összhangban;

A Lisszaboni Európai Tanácsnak a koordináció nyitott módszerét illető döntéseivel összhangban, ez utóbbit támogatni a megfelelő kezdeményezések segítségével – különleges cézzal a mutatók javítására – a Foglalkoztatási Bizottsággal és a Szociális Védelmi Bizottsággal együtt.

A Tanács feladata:

Foglalkoztatás- és szociálpolitikájának összeállításában, a Tanács más intézményeinek bevonásával végrehajtsa a Szociálpolitikai Menetrendet;

Az elfogadás céljával megvizsgálja a Bizottság megfelelő előterjesztéseit a Menetrend hatálya idején, az Európai Parlament bevonásával, a Szerződésben lefektetett rendelkezések szerint;

Megfogalmazza és aktualizálja a célkitűzéseket és a megfelelő, vagy közös célokat a Lisszaboni Európai Tanács döntéseivel összhangban – a koordináció nyitott módszerét illetően – mennyiségi és minőségi mutatókat, illetve értékelési szempontokat alakít ki, ha szükséges. Megbízta a Foglalkoztatási Bizottságot és a Szociális Védelmi Bizottságot, hogy támogassák a Tanács munkáját, figyelembe véve a szociális partnerek – valamint a szociális kirekesztést illetően – a nemkormányzati szervezetek hozzászólásait. Üdvözli az Európai Parlament azon szándékát, hogy részt vegyen a megvalósításban és megfelelő kapcsolat alakuljon ki közöttük.

A szociális partnerek feladata:

Teljes mértékben kihasználni a Szerződés által biztosított lehetőségeket a megállapodásokon és közös akciókon alapuló kapcsolatok érdekében, és az Európai Tanács éves tavaszi ülése előtt közzétenni az elkezdett és a tervezett közös akciókat;

Ebben az összefüggésben elkészíteni a 2001. márciusi Stockholmi Európai Tanácsra az első közös előterjesztést.

A tagállamok:

Biztosítják a Tanács által elfogadott intézkedések megvalósítását nemzeti szinten;

Átültetik ezeket a célkitűzéseket és megfelelő, illetve közös célokat – a Lisszaboni Európai Tanácsnak a koordináció nyitott módszeréről hozott döntéseivel összhangban – a nemzeti, regionális, illetve helyi politikába különleges célok kitűzésével és olyan intézkedések elfogadásával, amelyek figyelembe veszik a nemzeti, regionális és helyi különbségeket;

- a következő felülvizsgálati és aktualizáló eljárásokról:

A Bizottság feladata:

Az Európai Tanács számára éves összefoglalót készíteni kezdeményezéseiről, valamint kihangsúlyozni a többi szereplő hozzájárulását az európai szociális modell korszerűsítéséhez és fejlesztéséhez a Lisszabonban elfogadott stratégiai cél elérése érdekében;

Ennek keretében felülvizsgálni és nyomon követni a Szociálpolitikai Menetrend megvalósítását – a Lisszaboni Európai Tanács elvárásainak megfelelően – a 2000. június 28-i Bizottsági Közleménnyel, a továbbiakban leírt célkitűzésekkel, valamint azok 2003-as félévi áttekintésével összhangban. Ebből a célból éves eredménytáblázatot készíteni az intézkedések végrehajtásában történt előrehaladásról, az Európai Tanács tavaszi ülésére készülve;

A Tanács feladata:

Foglalkoztatás- és szociálpolitikájának kialakításában:

– megvizsgálja a bizottsági jelentéseket és az eredménytáblázatot;
– a Tanács más érintett intézményeivel együttműködve hozzájárul ahhoz, hogy a tavaszi Európai Tanács elérje a Lisszabonban kitűzött stratégiai célokat. Az első előterjesztés a Stockholmi Európai Tanácsülésre várható.

* * *

I. TÖBB ÉS JOBB MUNKAHELY

A teljes foglalkoztatás elérésének célját határozott törekvésekkel kell megerősíteni a munkaerőpiachoz való jobb hozzáférés biztosításával a lehető legtöbb ember számára; ez különösen a munkában a nemek közötti egyenlőség elősegítésére, a szakmai és a családi élet összehangolására, a tartós munkanélküliség leküzdésére és (minden érintett szereplő, különösen a szociális gazdaságban dolgozók mozgósításával) a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő embereknek az integráció biztosítására irányuló politikák megerősítését jelenti. A tudás-alapú társadalom megkívánja az emberi erőforrásokba történő befektetést a munkavállalók bátorítása érdekében, hogy szerezzenek készségeket és fogadják el a mobilitást. Ezzel egyidejűleg fontos a minőség javítása a foglalkoztatásban, valamint a hatékony, egész életen át tartó tanulási és szakképzési stratégiák fejlesztése a lehető legtöbb ember javára.

(a) Szükséges az aktív foglalkoztatottság növelése, a családi és a szakmai élet összeegyeztetésére irányuló politikák továbbfejlesztésével, a férfiak és a nők számára egyaránt, valamint bizonyos osztályok (különösen a tartósan munkanélküliek, a fogyatékkal élő és az idősebb munkavállalók, valamint a kisebbségek) ösztönzése arra, hogy munkához jussanak, illetve munkában maradjanak: a Bizottságnak 2002 előtti összehasonlító elemzés készítése azokról a strukturális ténye-

zőkről, amelyek a munkaerőpiaci részvétel növelését és a foglalkoztatási irányvonalakhoz történő igazodást elősegíthetik, különösen ha a gyermekgondozásról szóló rendelkezések értékelési szempontjait kell megállapítani.

(b) Fontos az összehangolt foglalkoztatási stratégia megerősítése és folytatása, a Foglalkoztatási Bizottság támogatásával. A stratégia felülvizsgálata és hatásának felmérése 2002-ben, szem előtt tartva a stratégia további fejlődését.

(c) Ebben az összefüggésben nagyobb összpontosítás szükséges a *minőség megvalósítására a foglalkoztatásban*, tekintettel ennek jelentőségére a növekedésben, mint fontos tényező és ösztönzés a munkavállalásban. 2001-ben egy Bizottsági Közlemény foglalkozik majd azzal, hogyan járult hozzá a foglalkoztatáspolitikai a foglalkoztatás minőségéhez (különösen ami a munkafeltételeket, az egészséget és a biztonságot, a béreket, a nemek közötti egyenlőséget, a rugalmasság és a munkahely biztonsága közötti egyensúlyt és a szociális viszonyokat érinti). Ezek alapján a Foglalkoztatási Bizottság 2001 végéig előterjeszt egy jelentést arról, hogyan lehet meghatározni a mutatókat, amelyek lehetővé teszik ezek felülvizsgálatát.

(d) Szükséges továbbá a tartós munkanélküliség leküzdése a megelőzésre és a reintegrációra vonatkozó olyan aktív stratégiák kifejlesztésével, amelyek az egyéni szükségletek korai felismerésén és a foglalkoztathatóság fejlesztésén alapulnak.

(e) Ebben az összefüggésben fontos a foglalkoztatási stratégia helyi és regionális dimenzióinak támogatása. A regionális dimenzió minden szintre kiterjedő stratégiai megközelítést igényel, beleértve az európai közösségi szintet is, és megkövetelheti az egyes régiókra az eltérő és célirányos politikát, a Lisszabonban lefektetett célok – beleértve a nagyobb regionális kohézió – megvalósítása érdekében.

(f) Fontos az *egész életen át tartó tanuláshoz és szakképzéshez* történő hatékony hozzájárulás növelése, különösen az új technológiákat illetően, a szakképzési hiányosságok elkerülése érdekében. Ezen a területen a stratégiáknak össze kell hangolniuk az állami intézmények, a szociális partnerek és az egyének közös felelősségét a civil szervezetek megfelelő hozzájárulásával. A szociális partnerek feladata olyan intézkedésekről tárgyalni, amelyek a nagyobb alkalmazkodóképesség érdekében elősegíthetik a továbbtanulást és a szakképzést. Továbbá a kormányokkal együttesen feladatuk a Foglalkoztatási és Szociálpolitikai Tanács tudomására hozni 2001 végéig minden olyan rendelkezést, amelyet európai vagy nemzeti szinten a nemzeti foglalkoztatási akciótervek tekintetében fogadtak el. Erről a kérdéstről egy konferencia kerül megrendezésre 2002-ben minden érintett fél részvételével. Az úttörő vállalkozások számára egy Európai díjat alapítanak.

(g) Elengedhetetlen a jó gyakorlat felismerésének és elterjesztésének elősegítése a foglalkoztatásban és az információs társadalom szociális dimenziójában, szorosan együttműködve ebben a kérdésben a Felső Szintű Munkacsoporttal, továbbá az „e-Európa” (elektronikus Európa) terv „emberi erőforrás” oldalának továbbfejlesztése.

(h) Szükséges a mobilitás elősegítése az európai polgárok számára a következő eszközökkel:

– a *tudás-alapú Európa* fejlesztése a tanárok, kutatók, tanulók, szakoktatók és szakképzésben részesülők számára a mobilitás korlátainak megszüntetésével, különösen a mobilitásról szóló akciótervvel és a Tanács által elfogadott ajánlással összefüggésben;

– a szakképzés és az Európai Unióban szerzett képesítések elismerésének európai szintű támogatása, a Szerződéssel összhangban;

– a *személyek szabad mozgásának* elősegítése: 2003-ra a letelepedési jogról szóló irányelvek módosításával, valamint a munkavállalók szabad mozgására vonatkozó szabályok továbbfejlesztésével;

– a Szociálpolitikai Menetrend végrehajtása közben azon szabályok korszerűsítése, amelyek biztosítják a *migráns munkavállalók számára a szociális biztonsághoz való joguk fenntartását*; a jogszabályok alkalmazásának elősegítése ebben a témában, különösen az új információs és kommunikációs technológiák támogatásával;

– a *kiegészítő nyugdíjhoz való jog védelméről* szóló rendelkezések 2002 előtti megerősítése az Európai Unió területén mozgó munkavállalók számára.

(i) Indokolt a Szociálpolitikai Menetrend megvalósítása közben a migrációs hullámok és a foglalkoztatáspolitikák közötti kapcsolatok tanulmányozásának megkezdése.

(j) Továbbá lényeges a Bizottság felkérése vizsgálatainak folytatására a szociálpolitika és a versenypolitika viszonyáról, megfelelő figyelmet szentelve a Szerződés által ebben a témában ráruházott feladatoknak, valamint eközben a tagállamokkal és a szociális partnerekkel megfelelő kapcsolatok ápolása.

II. FELKÉSZÜLÉS A MUNKAKÖRNYEZET VÁLTOZÁSAIRA ÉS ENNEK KIAKNÁZÁSA ÚJ EGYENSÚLY MEGTEREMTÉSÉVEL A RUGALMASSÁG ÉS A BIZTONSÁG KÖZÖTT

A gazdaság és a munkaerőpiac mélyreható változásai, amelyek különösen a tudás-alapú gazdaság kialakulásából és a globalizációból erednek, minden tagállamban egyre nagyobb lendületet kapnak. Ezek a változások olyan új, közös válaszokat kívánnak, amelyek a munkavállaló elvárásait is figyelembe veszik. A szociális párbeszédnek és konzultációnak meg kell teremtenie a megfelelő feltételeket a munkavállalók számára, hogy részt vegyenek a változásokban, felkészülve a vállalkozásokban, az ipar ágazataiban és az országokban bekövetkező új fejleményekre. Elkezdődött az olyan új, közös keretek keresése, amelyek a foglalkoztatás új formáinak jobban megfelelnek, ezeknek pedig tekintettel kell lenniük a mobilitásra és az egyéni befektetésre a munka egyre változatosabb formáiban, megkönnyítve a helyzet- és a munkaváltoztatást. Az ezeket a változásokat kísérő rendelkezéseknek egyensúlyt kell teremteniük a különböző közösségi eszközök között, különösen a koordináció

DOKUMENTUM

nyitott módszere és a szociális partnereknek biztosított kellően nagy kezdeményezési szabadság között.

(a) Szükséges a munkavállalók fokozottabb bevonása a változás kezelésébe, a munkavállalók tájékoztatáshoz, konzultációhoz és részvételhez való jogáról szóló szabályok közösségi kereteinek fejlesztésével 2002-ig (az Európai Üzemi Tanácsról szóló Irányelv felülvizsgálata, a tájékoztatásról, a konzultációról és az Európai Vállalat szociális vonatkozásairól szóló irányelvek vizsgálatának folytatása).

(b) Különösen a 2002-es bizottsági közlemény alapján fontos a közösségi stratégia kialakítása a munkahelyi egészségről és biztonságról a következő eszközökkel:

- a fennálló szabványok megszilárdítása, célirányos átdolgozása, és ahol szükséges, egyszerűsítése;
- válaszadás az olyan új kockázati tényezőkre, mint a munkahelyi stressz; a szabványok módosítását kezdeményezve, valamint a jó gyakorlatok cseréjével;
- a jogalkalmazás támogatása a kis- és középvállalkozásokban külön program segítségével, figyelembe véve azokat a különleges megszorításokat, amelyeknek ki vannak téve;
- 2001-től kezdve a jó gyakorlat cseréjének és a munkaügyi felügyelőségek közötti együttműködés fejlesztése, az alapvető közös követelmények hatékonyabb teljesítése érdekében.

(c) Az európai gazdaságok növekvő függetlenségével összefüggésben fontos a munkakörnyezetben és a munkakapcsolatokban végbemenő változások tudatosítása és ennek elősegítése, a következő intézkedések bevezetése:

- Az Európai Szociálpolitikai Menetrend alkalmazása közben, az innovatív tapasztalatok közösségi szintű cseréjének megszervezése az olyan munkaügyi kapcsolatokról, amelyekben egyszerre valósul meg a munkavállalók biztonsága és a vállalkozások rugalmassága, eközben pedig a szociális partnerek bevonása a munkakapcsolatok korszerűsítésének és fejlesztésének minden fontos kérdésébe;
- 2001-től kezdve – a szociális partnerek javaslataival összhangban – a „Változást Figyelő Európai Központ” felállítása a Dublin Alapítványon belül;
- 2003 előtt a munkáltató fizetéseképtelensége esetén a munkavállalók védelméről szóló irányelv felülvizsgálata módosítási céllal; ahogy a Bizottság bejelentette, a létszámléépítés esetén a munkavállalók számára biztosított garanciákról szóló irányelvek felülvizsgálata, valamint a munkaadó által megváltoztatott munkaviszony esetében nyújtott védelemről szóló irányelvek felülvizsgálata, és ahol szükséges, ezek módosítása;
- a szociális partnerek felkérése arra, hogy
 - folytassák a szociális párbeszédet a munka szervezésével és a foglalkoztatás új formáival kapcsolatos problémákról;
 - vitákat indítsanak, amelyek tárgyalásokhoz vezethetnek a vállalkozások és a munkavállalók közös felelősségvállalásáról a foglalkoz-

tathatóságot és a munkaerő alkalmazkodóképességét illetően, különösen a mobilitás szempontjából;

- vizsgálják meg az adatvédelmi kérdéseket;

(d) A vállalkozások szociális felelősségével és a változás kezelésével kapcsolatos kezdeményezések támogatása, a Bizottsági közleménnyel összhangban.

(e) A makrogazdasági párbeszéd működésének fejlesztése, amelylyel a Kölni Európai Tanácsülés is foglalkozott, hogy teljes mértékben hozzájáruljon a gazdaság-, a foglalkoztatás- és a szociálpolitika pozitív és dinamikus kölcsönhatásához. Az információcsere elősegítése a közösségi intézmények és a szociális partnerek között a bérek és fizetések meghatározásában és mértékében bekövetkező változásokról.

(f) 2004-ig véleménycsere megszervezése az egyéni elbocsátásokról, figyelembe véve a szociális biztonsági ellátásokat és a nemzeti munkaerőpiacok jellegzetességeit.

(g) 2001-ben a munkaidőről szóló közösségi joganyag kiegészítése a *közúti szállítási ágazatra* vonatkozó rendelkezések véglegesítésével. Előrehaladás a *tengeri és légi szállítás* szociális vonatkozásainak harmonizációjáról szóló szövegekben.

III. A SZEGÉNYSÉG, VALAMINT A KIREKESZTÉS ÉS A DISZKRIMINÁCIÓ MINDEN FORMÁJA ELLENI KÜZDELEM A SZOCIÁLIS INTEGRÁCIÓ ELŐSEGÍTÉSE ÉRDEKÉBEN

A fenntartható gazdasági növekedéshez történő visszatérés és a teljes foglalkoztatás célja a közeljövőben nem jelenti azt, hogy a szegénység és a kirekesztés az Európai Unióban automatikusan csökkenni fog. Ezek a tényezők azonban a szegénység és a kirekesztés további létezését egyre kevésbé teszik elfogadhatóvá. A Lisszaboni Európai Tanács hangsúlyozta további olyan lépések megtételének szükségességét, amelyek döntő hatással vannak a szegénység megszüntetésében. Ezt a politikai szándékot minden egyes tagállamban a legmagasabb szinten is megerősítették, és ezt a legalacsonyabb szintekig közvetíteni kell, az összes helyi szereplő, különösen a nem-kormányzati szervezetek és a szociális szolgáltatások mozgósításával. Ezt olyan intézkedéseknek kell kísérnie, amelyek biztosítják az egyenlő bánásmódot a harmadik országok azon állampolgárai számára, akik jogszerűen tartózkodnak le az Unió területén.

(a) Ennek érdekében szükséges 2001 júniusáig a Lisszaboni Európai Tanácson meghatározott koordináció nyitott módszerének értelmében egy *kétéves nemzeti akcióterv* megvalósítása a *szegénység és a szociális kirekesztés elleni küzdelem folytatására*, a közösen elfogadott célkitűzések alapján. Ez a terv megerősíti a nemzeti politikák által előirányzott előrehaladást, és felsorolja azokat a mutatókat, amelyek a tervezett akció eredményeinek megállapítására szolgálnak; 2001-től kezdve elő-

rehaladás az államok nemzeti akcióterveiben elfogadott mutatók alapján, a továbbiakban ezen mutatók összeegyeztethetőségének elérése, és közös megegyezésen alapuló mutatók meghatározása.

(b) Fontos az új információs és kommunikációs technológiák nyújtotta lehetőségek kiaknázása a szociális kirekesztés csökkentése érdekében, mindenki számára elősegítve a hozzáférést az információs társadalomhoz, valamint ebből a célból az „e-Európa 2002 – Egy információs társadalom mindenkinek” bizottsági akcióterv megvalósítása, amelyet a Feirai Európai Tanács hagyott jóvá.

(c) Az első nemzeti akciótervek teljesítése után lényeges az 1992-es, a szociális védelmi rendszerek által biztosított *minimális garantált ellátásokról* szóló ajánlás ellenőrzése, valamint a lehetséges kezdeményezések vizsgálata a területen tapasztalható fejlődés figyelemmel kísérésére.

(d) Indokolt a tapasztalatcsere felhasználása a tagállamok várospolitikáiban, például a szociális és a térbeli elszigetelődés leküzdésére irányuló törekvések támogatására.

(e) Szükséges az Európai Szociális Alap hatásának értékelése, beleértve az „Equal” Közösségi Kezdeményezést a szociális integráció elősegítésére.

(f) Elengedhetetlen a közösségi jogszabályok hatékony alkalmazásának biztosítása *a diszkrimináció valamennyi formája*, a nem, a faj vagy az etnikai hovatartozás, a vallás vagy világnézet, a fogyatékoság, az életkor vagy a szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés elleni *küzdőlemben*. Fontos a tapasztalat és a jó gyakorlat cseréjének támogatása ezen politikák megerősítése érdekében.

(g) A Tamperei Európai Tanács döntéseivel összhangban szükséges egy nyomatékosabb *integrációs politika kialakítása az Unió területén jogszerűen tartózkodó, harmadik országok állampolgáiraival kapcsolatban*, amely célja ezen személyeknek az Európai Unió polgáraiéhoz hasonló jogok és köteleességek biztosítása. Lényeges a nemzeti integrációs politikákkal kapcsolatos tapasztalatcsere fejlesztése.

(h) Különösen a Fogyatékos Polgárok Európai Éve (2003) alatt lényeges minden olyan intézkedés fejlesztése, amelyek célja a *fogyatékossgal élő személyek fokozottabb integrációjának* megvalósítása az élet minden területén.

(i) Elengedhetetlen a hatékony együttműködés feltételeinek megteremtése a szociális partnerekkel, a nem-kormányzati szervezetekkel, a helyi hatóságokkal és a szociális szolgáltatásokat nyújtó intézményekkel. Ezen túlmenően fontos a vállalkozások bevonása ebbe az együttműködésbe, szociális felelősségük erősítése érdekében.

IV. A SZOCIÁLIS VÉDELEM KORSZERŰSÍTÉSE

A szociális védelmi rendszerek az európai szociális modell alapvető alkotórészei, és bár minden tagállam saját hatáskörébe tartoznak, közös kihívásokkal kell szembenézniük. Annak érdekében, hogy hatékonyabban lehessen ezeket

a rendszereket szembeállítani egymással, a tagállamok közötti együttműködést erősíteni kell, különösen a Szociális Védelmi Bizottság segítségével. A szociális védelmi rendszerek korszerűsítésének meg kell felelnie a szolidaritás követelményeinek: ez a tétje intézkedéseinknek, amelyeket a nyugdíjazásról és az egészségről kell meghoznunk annak érdekében, hogy megvalósítsuk az aktív jóléti állapotot, amely erőteljesen ösztönöz a munkaerő-piaci részvételre.

(a) Ennek alapján szükséges az államok közötti együttműködés és tapasztalatcsere folytatása a szilárd és értékálló nyugdíjak garantálásáról a jövőben: a következő lépéseket a Stockholmi Európai Tanácsülés (2001. március) felé továbbított nemzeti hozzászólások és a Foglalkoztatási és Szociálpolitikai Tanácsnak a Göteborgi Európai Tanács (2001. június) számára erről a témáról készített tanulmánya fogják meghatározni.

(b) Az egyes tagállamok politikái alapján a szociális védelmi rendszerek módosításának és a tervezett előrehaladásnak vizsgálata szükséges, a munka megfelelő bérezése és a szilárd jövedelmek biztosítása érdekében (2002), valamint a munka és a családi élet összehangolásának ösztönzésére.

(c) 2003 előtt szükséges egy tanulmány elkészítése – megfelelő figyelmet fordítva a szolidaritás követelményeire – arról, hogyan lehet garantálni az egészségvédelem magas és fenntartható szintjét, figyelembe véve az elöregedés hatását (hosszú távú gondoskodás): valamint jelentés készítése a Foglalkoztatási és Szociálpolitikai Tanácsnak és az Egészségügyi Tanácsnak.

(d) A Bizottság által készített tanulmányok alapján fontos a helyzet alakulásának vizsgálata, tekintettel a minőségi egészségügyhez és az egészségügyi termékekhez való, tagországok közötti hozzáférésre.

(e) Elengedhetetlen a szoros szociálpolitikai együttműködés felülvizsgálatának és értékelésének biztosítása a menetrend teljes időtartama alatt, valamint a megfelelő mutatók előirányzása és kialakítása ezen a területen.

V. A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉG ELŐSEGÍTÉSE

A nemek közötti egyenlőséget általánosan kell megvalósítani a Szociálpolitikai Menetrend egészében, és számos különleges intézkedéssel kell kiegészíteni a nők bevonásáról a döntéshozatalba, és az egyenlőséggel kapcsolatos jogok, és ezen belül a családi élet és a munkavállalás összeegyeztetésével kapcsolatos jogok megerősítéséről.

(a) Ezen cél eléréséhez szükséges a nemek közötti egyenlőség politikájának integrációja minden fontos területen, különösen a Szociálpolitikai Menetrend által felölelt területeken, a politikák tervezése, felülvizsgálata és értékelése a megfelelő módszerek és eszközök, mint például, ahol szükséges, a különböző nemekre gyakorolt hatás értékelése, fe-

lülvizsgálati eszközök és teljesítmény-értékelési követelmények megvalósításával.

(b) Fontos a nők döntéshozatalban való részvételének növelése, a megfelelő célok vagy határidőhöz kötött feladatok kitűzésével minden tagállamban a nyilvános szféra, illetve a gazdasági és szociális szektorokban.

(c) Szükséges a „Közösségi keret-stratégia felé a nemek közötti egyenlőségben (2001–2005)” elnevezésű bizottsági közlemény végrehajtása, az egyenlő bánásmódról szóló, 1976-os irányelvre vonatkozó módosító javaslatok vizsgálata az elfogadás érdekében, és az egyenlőséggel kapcsolatos jogok megerősítése az Európai Közösség Alapító Szerződése 13. cikkelye alapján egy Irányelv elfogadásával 2003 előtt, a nemek közötti egyenlőség biztosítására a foglalkoztatáson és a szakmai életen kívüli területeken.

(d) Fontos a tudatosság, a források összevonásának és a tapasztalatcserének növelése, különösen egy *Nemek közötti egyenlőséggel foglalkozó Európai Intézet* megalapításával, valamint szakértők hálózatának kiépítésével. A megvalósíthatósági tanulmánynak 2001-ben el kell készülnie.

(e) Elengedhetetlen a munkában a nők és férfiak közötti, különösen a bérezést illető egyenlőség biztosítását elősegítő kezdeményezések és akciók kibővítése és megerősítése. A női vállalkozókat érintő kezdeményezés továbbfejlesztése.

(f) Ebből a célból fontos a munka és a családi élet jobb összeegyeztetése, különös tekintettel a minőség ösztönzésére a gyermekgondozásban és az eltartott személyek gondozásában.

VI. A BŐVÍTÉS SORÁN ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KÜLKAPCSOLATAIBAN A SZOCIÁLIS VONATKOZÁSAINAK ERŐSÍTÉSE

A bővítés és a külkapcsolatok több szempontból jelentenek kihívást, illetve lehetőséget a közösségi intézkedések szempontjából szociális téren. Ki kell alakítani a tapasztalatok és stratégiák cseréjét a tagságot kérelmező államokkal, különösen mert együtt könnyebb szembe nézni a teljes foglalkoztatás és a kirekesztés elleni küzdelem kihívásaival; valamint egy integrált gazdasági és szociálpolitikai menetrend támogatása, amely összeegyeztethető a nemzetközi testületekben képviselt európai megközelítéssel.

(a) Ennek keretében felkészülés a bővítésre, a gazdasági és szociális előrehaladás céljával a kibővült Unióban a következő intézkedések bevezetésével:

– rendszeres véleménycsere szervezése a szociálpolitika minden bővítéssel kapcsolatos vonatkozásáról, a szociális partnerekkel együtt;

– a tagságot kérelmező országok segítése az Európai Foglalkoztatási Stratégia befogadásában, a szegénység és a szociális kirekesztés elleni

küzdelemben, valamint a szociális védelemben a szorosabb együttműködés célkitűzéseinek végrehajtása;

– a szociális párbeszéd szerepének támogatása ebben az összefüggésben;

– a tagságot kérelmező országok érintett nem-kormányzati szervezeteinek fejlődéséhez való hozzájárulás.

(b) Szükséges az összehangolt megközelítés kifejlesztése a nemzetközi szociálpolitikai kérdésekben a multilaterális intézményeken belül: (Egyesült Nemzetek Szervezete (UNO), Egészségügyi Világszervezet (WHO), Európa Tanács, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), valamint ahol helyénvaló, Kereskedelmi Világszervezet (WTO) és Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD).)

(c) Elengedhetetlen az együttműködési politika szociális vonatkozásainak erősítése, különösen a szegénység elleni küzdelemben, az egészség és az oktatás fejlesztése, valamint a nemek közötti egyenlőség figyelembe vétele (különösen az euro-mediterrán folyamat összefüggésében).

Fordította: Bálint Orsolya

„Jóléti rendszerváltás”

Beszélgetés Medgyessy Péterrel, az MSZP miniszterelnök-jelöltjével

Lévai Katalin: Már régóta tart a nagy kommunikációs küzdelem a választópolgárok megnyeréséért. A politikusok által használt nyelv, s az, amit a nyelv felfed, és amit eltakar, sokat elárul az illető politikus demokrácia-felfogásáról. Tudjuk, milyen családpolitikát szeretne az, aki „csonka családot” emleget, és az, aki egyszülős családról beszél. Pontosan érzékeljük a különbséget a polgár és az állampolgár szó között akkor, ha politikusok használják ezeket a szavakat. Alapvetően más a világnézete annak, aki nyájasan hölgyeket említ a nők munkaerőpiaci helyzetét elemezve, mint annak, aki munkavállaló nőkről beszél.

Az MSZP jóléti rendszerváltást ígér, fenntartható fejlődést, öt-hat százalékos gazdasági növekedést, 300–400 ezer új munkahelyet, legfeljebb 4–5 százalékos inflációt. Mindez bizony ránk férne. De valami hasonlót ígérnek a másik oldalon is. Mit takar valójában a jóléti rendszerváltás fogalma?

Medgyessy Péter: Egy modern szociáldemokrata pártnak, amilyen az MSZP, olyan jóléti rendszerváltást kell végrehajtania, amely szerves folytatása a gazdasági rendszerváltásnak. A gazdasági rendszerváltás folyamata 1997-ben zárult le, és csak ezután vetődhetett fel a gazdaságilag megalapozott, társadalmi konszolidációt hozó jóléti rendszerváltás kérdése. Ma az emberek – inkább, mint bármikor – nyugalmat, biztonságot akarnak. Mi kirekesztő társadalom helyett befogadó társadalmat szeretnénk építeni, széthúzás helyett partnerséget, amelyben az ország minden állampolgárának jut hely, és ahol senkinek a méltósága nem sérül. Egy új többséget szeretnénk létrehozni, esélyteremtő államot, amelyben az oktatás, az átképzés elsőbbséget élvez. Egy felmérés szerint ma az embereknek csak a 14 százaléka látja úgy, hogy javultak a körülményei a rendszerváltás óta, 53 százaléka változatlanak ítéli meg a helyzetét, és 33 százalék kifejezetten rosszabbnak érzékeli.

– Kikből állna az új többség?

– Elsősorban a pedagógus- és a nyugdíjastársadalomra gondolok, és a szegény családokra, azokra, akik leszakadástól fenyegetettek, de akiket nem szabad leszakadni hagyni. A középosztálynak csak egy nagyon szűk rétege erősödött meg az elmúlt három évben, ezért az általunk kigondolt jóléti rendszerváltásnak egyik alappillére lesz az újraértelmezett családpolitika. Ha megnézzük, hogy a nemzeti jövedelemből mennyit fordít családpolitikára a Fidesz-kormány, és mennyit fordított annak idején a Horn-kormány, akkor ugyanazt a nagyságrendet látjuk. Az elmúlt időszakban érzékelhető tartós gazdasági növekedésből többletbevételek keletkeztek a költségvetésben,

de ebből szinte semmi nem jutott el a lakosság nagyobbik részéhez. A kormány nem kórházakra, óvodákra, iskolákra és szociális szolgáltatásokra fordította a pénzt, hanem a saját klientúrája kiépítésére. A beígért személyi jövedelemadó-rendszer reformja is elmaradt. Változás csak a támogatások szerkezetében, nem pedig az arányában érzékelhető. Sok kutató kimutatta, hogy a szegényebb családok kevesebbet kapnak, mint a középosztálybeliek, akik eleve előnyösebb helyzetből startolnak. Ezen mi változtatni fogunk, ha kormányra kerülünk. A szegény családoknak mindenképp munkahelyteremtéssel, képzéssel szeretnénk biztosítani a felzárkózást a középosztályhoz. Csak akkor várhatunk foglalkoztatásbővülést, ha aktív és hatékony eszközrendszert vetünk be a foglalkoztatás növelésére. Ez 2010-ig azt jelenti, hogy 8–10 százalékkal emeljük a munkavállalók számarányát, így közel egymillió ember jut munkához. Rövid távon 300-400 ezer új foglalkoztatási lehetőséget tudunk teremteni.

– *Vagyis a Szocialista Párt elsősorban a rendszerváltás veszteseit szólítja meg. De azonnal felvetődik a kérdés: hitelesen teheti-e ezt meg, vagy csak választási ígéretekről van szó?*

– Ezek nem pusztán ígérek, hanem vállalások. Személyes vállalásaim. A régi szociáldemokrácia legfontosabb követelése volt a munkához való jog, és ebben a mai szociáldemokrácia sem különbözik. Emberi méltóságunk megőrzésének is a munka a záloga.

– *Önről sokan tudják, hogy erdélyi származású. Befolyásolja-e ez valamilyen módon a politikáját? Adáz küzdelem folyik a nemzeti érzület kisajátításáért, és lássuk be, a nemzeti retorika szintjén az MSZP lemaradt a „versenyben”. Úgy vélem, Önök számára volna itt egy külön feladat is. Túl azon, hogy anyanyelvi szinten kell beszélniük a korszerű, európai szociáldemokrácia nyelvét, azt is vállalniuk kell, hogy megkísérlik visszaadni a szavak eredeti és hiteles jelentését. Társadalompolitikai dekódert kell használniuk, ha nem akarják, hogy a jobboldal végképp kisajátítsa az olyan fontos fogalmak használatát, mint a haza, nemzet, polgár és család.*

– Ha polgárokról beszélünk, gondolnunk kell az egyszülős családokra, az egyedülállóakra, az idősekre, a szegényekre és a sokgyermekesekre is. A polgár szót kiterjesztő, nem pedig kirekesztő értelemben kell használni. Ezt kívánja meg a tisztességes nyelvhasználat, ami előfeltétele a tisztességes politizálásnak. Nekem fontos a múlt értékeinek megőrzése és a nemzeti tudat. Tudom azt is, mit jelent a határon túli, kisebbségi lét, hiszen ezt a saját családomban éltem meg. De nem szeretnék a származásommal hivatkozni. Tény azonban, hogy bizonyos konzervatívnak mondható értékek alapján, amelyeket a családomból hoztam magammal, megszólíthatok sok embert. A tradíciók megbecsülése és a hazafiság egyébként fontos alkotóelemei a klasszikus szociáldemokráciának, de a modern szociáldemokrácia is keresi annak a lehetőségét, hogy a liberális és a konzervatív értékeket integrálja.

– *Hogyan jelenik meg ez az MSZP kisebbségeknél szóló társadalompolitikájában?*

– Minden olyan megoldást, amely a határon túli kisebbségek ér-

dekeit valóban jól szolgálja, támogatni fogok. A lényeg az, hogy ne azon múljon valakinek a boldogulása és előrejutása az életben, hogy a határ melyik oldalán született. A megszerzett tudás legyen konvertálható, az iskola megválasztásának szabadsága mindenkinek garantált joga legyen. A tudásalapú társadalomban csak ilyen módon lehet érvényesülni. Abban kell előre lépni, hogy mindenki a saját lakóhelye közelében találjon színvonalas iskolát. Egyszerre van igény a felzárkóztató és az előrettekintő oktatásra és szakképzésre.

– Egyetértek azzal, hogy az oktatás szerepét nem lehet túlhangsúlyozni, hiszen a tudástőke a legnagyobb kincs egy modern piacgazdaságban: a felemelkedés záloga. Az iskolázottság növekedésével nő a polgári szabadságjogok és a tolerancia tisztelete is. A magasan iskolázott emberek inkább elfogadják a kulturális sokféleséget, mint a kevésbé iskolázottak.

De milyen általános tudásszintről beszélhetünk ma nálunk? Napvilágot látott nemrégiben egy olyan kutatás, amely szerint Magyarország lakosságának egyharmada gyakorlatilag nem tud olvasni. Nem érti meg azt a szöveget, ami elé kerül.

– Én is hallottam erről a kutatásról, és nagyon megdöbbenem. De ez is azt igazolja, hogy ma a legfontosabb feladat a piacképes tudás növelése. A jóléti rendszerváltás középpontjában a foglalkoztathatóság áll, mert egy elöregedő társadalomban ez a legfőbb garancia az általános jólét megteremtésére. Ezt elsősorban megfelelő képzéssel kell elősegíteni. Olyan viszonyokat kell létrehozni, amelyek között az emberek nem kényszerülnek arra, hogy a szociális segélyek álbiztonságába meneküljenek. A munkaerőpiac jövődőlő dinamikájának megfelelően egyensúlyt kell teremteni a munkaviszonyok rugalmassága s a munkavállalók megfelelő védelme és biztonsága között. A jövő munkavállalója aktív élete során feltehetőleg több szakmában is fog dolgozni, hiszen az átalakulás során a szakmák is változnak, és új foglalkoztatási formák is alakulnak. A képzéseknek ehhez kell igazodniuk.

– A munkavállalók meglehetősen kiszolgáltatott helyzetben élnek, az intézményesített érdekvédelem hiánya miatt. Uniós csatlakozásunk pedig sürgeti a bérek gyorsabb felzárkóztatását.

– Egy jól fejlődő társadalomnak érdeke, hogy párbeszéd legyen a munkavállalók, a munkaadók és az állam között. Nem lett volna szabad megszüntetni az Érdekegyeztető Tanácsot. Mi gondolkodunk azon, hogy milyen formában lehessen újraszervezni és működtetni az ÉT-t. Nem mintha rosszul működött volna. A bérek felzárkóztatását nem lehet pontosan ütemezni. A piac és a munkaerő-vándorlás hatására szükségképpen megtörténik majd a bérek emelése.

– Hogyan értékeli a minimálbér 50 ezer forintba történt emelését?

– Ilyen hatalmas arányú változtatást a gazdaság csak hároméves időtartam alatt lenne képes elviselni. Az intézkedés következményei már látszanak: elbocsátások, tb-befizetések elmaradása, bérfeszültségek keletkezése, fejlesztések leállításai. Miközben a gazdasági növekedés csak a múlt évben érte el az 1989-es szintet, a jövedelmi különb-

ségek az alsó és a felső tízezer között a korábbi ötszörös arányhoz képest nyolc–kilencszeresére nőttek. Számomra ezeknek a különbségeknek a csökkentése az egyik legfontosabb gazdaságpolitikai feladat, ellenkező esetben ugyanis a hatalmas különbség a fejlődés gátjává válik.

– *Nemcsak embercsoportok, hanem egész régiók is leszakadtak az átlaghoz képest. Milyen elképzelésük van a lemaradt országrészek felzárkóztatására, a régiós különbségek megszüntetésére?*

– Az államnak a mostaninál lényegesen többet kell költenie a régiós különbségek kiegyenlítésére. Bármilyen előrelépést is hozott a gazdasági fejlődés a nagyvárosokban, egyes régiókban ebből mit sem érzékelnek. A rossz agrárpolitika visszaüt, és ha nem modernizáljuk, ha nem tudjuk magunk mögött a mezőgazdaság minden szektorát, a kisvállalkozókat, a nagyüzemeket és a legkülönbélebb formációkat, akkor sosem lábalunk ki ebből a siralmas állapotból. Uniós források nélkül azonban a fejlesztés és a felzárkóztatás nem valósítható meg. A nemzeti földalap-elképzelés valamit segíthetne a helyzeten, de a megvalósítása nem halad. Ha komolyan vesszük az esélyegyenlőség gondolatát, akkor nem engedhetjük meg, hogy a leszakadó régiókban élő emberek azért kerüljenek rossz helyzetbe, mert rossz helyre születtek. Az MSZP ezért a kiemelten fontos programok között tartja számon a vidék és a vidéki fiatalság ügyét. A családi gazdaságok fellendítése, egy új alapokra helyezett agrárrendtartási program sokat segíthet a mostani helyzeten. Mi, ellentétben a Fidesszel, nem csupán néhány ezer családi vállalkozásnak nyújtanánk adókedvezményt, hanem legalább 500 ezer családi vállalkozást támogatnánk. A mi vidékfejlesztési politikánk abban is különbözik a jelenlegitől, hogy nem teszünk különbséget a nagy- és a kisüzemek között. Szerintem az fogja a választásokat eldönteni, hogy melyik párt tud a vidéki emberek céljaival megegyező jobb választ adni.

– *Éles kritikákat kapott az a nyugdíjreform, amely az Ön nevéhez fűződik. Erről is sok szó lesz a választási kampány során.*

– A kormány megpróbálja az előző parlament döntéseit könnyedén félresöpörni, de ezzel csak azt éri el, hogy csökken a politika iránti bizalom, amely már így is igen csekély. A nyugdíjreform nagyon összetett folyamat volt: megemeltük a korhatárt, bevezettük a tőkefedezeti nyugdíjat, és végrehajtottuk az állami nyugdíj korrekcióját. Nagy lépés volt, amit mindenütt a világon nagyra értékelték, és ami még fontosabb: 800 ezer új belépővel számoltunk, ehhez képest másfél millióan választották az általunk kidolgozott új nyugdíjrendszert. Ez azt jelentette, hogy az emberek bizalmat szavaztak a reformnak. Az új struktúra egyébként jó hatással volt a nemzetgazdaság egészére is, a tőkefedezeti ágon felhalmozott megtakarítások visszaáramlottak a gazdaságba. Ezt a fellendülési folyamatot blokkolta a mai kormány akkor, amikor 6 százalékon befagyasztotta a nyugdíjpénztárakba befizetendő hányadot, amivel százmilliárd forintos nagyságrendű pénzt húz ki az érintettek zsebéből.

– Ők azzal érvelnek, hogy a tömeges átlépések miatt megrendült az állami nyugdíjrendszer, és most mindenekelőtt azt kell rendbe tenni.

– Ez igaz, de ezt meg lehet tenni anélkül is, hogy tönkretennék a magánnyugdíj-pénztárakat. Be kell szedni az elmaradt járulékokat, és vonzóvá kell tenni a felosztó-kirovó rendszert. Ehhez óriási informatikai beruházás kell, amelyet azonban az Orbán-kormány elmulasztott létrehozni. Ahogyan elmulasztotta a nyugdíjak rendezését is. Mindenképpen szükség van egy egyszeri, mintegy ötvenmilliárd forintos nyugdíjrendezésre, ami tulajdonképpen az eddigi kormányok tartozásának a törlesztése. A nyugdíjrendszer nem tekinthető a kormány politikai és költségvetési játékszerének.

– Úgy tűnik, hogy a „mosóporreklám-politizálás” korában reménytelen értékvezérelt politikai kommunikációval előállni. Az emberi jogok védelme nem tűnik nagyon népszerű politikai programnak, mert kétséges, hogy szavazatokat lehet vele nyerni. Milyen jogvédő, diszkriminációellenes programokat kínál az MSZP?

– Az emberi szabadság tiszteletben tartása alapvető norma számunkra. Mi azt valljuk, hogy ebben az országban, ahogyan mindenütt a világon, sokféle család, sokféle ember él, és mindannyiukat egyenlő bánásmód illeti meg. El kell mondani újra meg újra, hogy mit értünk a romák, a nők, a munkanélküliek, az idősek esélyegyenlőségén. Hogy senkit nem érhet hátrány sem a munkájában, sem a magánéletében azért, mert egy kisebbség tagja, vagy azért, mert idős vagy mert vidéken él. Hogy elfogadhatatlan a munkavállalók kiszolgáltatottsága. A különböző élethelyzetekre speciális részpolitikákat dolgoztunk ki.

Egyenlő esélyeket akarunk adni valamennyi női csoport számára. A fiatal, gyermeces anyák ma gyesre mehetnek, de ez csak rövid távra segítség. Az összeg olyan alacsony, hogy valóban csak segélyről, és semmiképpen sem az anyaság értékeléséről beszélhetünk. A gyes hosszú távra nem megoldás. Az összeget meg kellene emelni, a minimálbérhez közelítő összegre. Tudjuk, hogy a nők iskolázottsága magas, magasabb, mint a férfiaké. A tanult nők életcélja nyilvánvalóan az, hogy összeegyeztessék a családi életüket a munkájukkal, a hivatásukkal. Ezért segíteni kell a kisgyermeces anyákat abban, hogy dolgozhassanak, illetve visszakerülhessenek a munka világába. Képzési programokkal, gyermekfelügyelet biztosításával, részmunkával, távmunkával. Ezek költséges programok, de a munkanélküliség még költségesebb.

Ma a fiatal, gyermeces anyákat, a romákat, a negyven éven felülieket, az elmaradott régiókban élőket fokozottan fenyegeti a munkanélküliség kockázata. A falvakban élő romák 80–90 százaléka munkanélküli. Legnagyobb ellenségük az előítélet, a diszkrimináció, és a piacképes tudás hiánya. Oktatási programokkal, országos jogsegélyszolgálatok felállításával, a civil szervezetek hálózatának megerősítésével, az érdekvédelem visszaállításával akarjuk erősíteni a jogaikat. És mindenekelőtt szemléletváltással. A partnerség politikájával. A mi számunkra ugyanis minden állampolgár egyformán fontos.

SIMONOVITS ANDRÁS

Egyenlőtlen társadalmak: Jövedelemeloszlás és a társadalmi szerződés

Roland Bénabou cikkének ismertetése

(Unequal Societies: Income Distribution and the Social Contract, The American Economic Review 90: 96–129)

Az utóbbi években az amerikai gazdasági csoda (az 1992 óta tartó szakadatlan és gyors növekedés) nagyon sok közgazdászt meggyőzött arról, hogy az emberiség végre megtalálta az ideális gazdasági modellt: minimális állam, maximális piac. Szinte nem is hallunk a csoda árnyoldalairól: mindenekelőtt az amerikai szegények relatív és gyakran abszolút elnyomódásáról, az egészségügyi biztosítás nélkül élők tízmillióiról. A svéd „szocializmus” kudarca után sok szakértő úgy találta: az amerikai és a svéd modell között mintegy félúton álló nyugat-európai modell is elavult, így annak „amerikanizálását” sürgetik. (Arról már nem is beszélek, hogy az amerikai rendszer egyik vívmányaként az amerikai lakosságnak nem is kell megtakarítania, hiszen takarékoskodnak helyettük a külföldiek — örülnek, hogy az amerikaiak „megengedik”, hogy ott fektessék be a pénzüket. Mi lenne, ha más országok is amerikanizálnának?)

Szinte ezekre a kérdésekre keresi a választ Roland Bénabou. Egy elméleti, erősen matematizált modell segítségével elemzi a témakört, és rámutat a nyugat-európai modell erős, illetve az amerikai modell gyenge pontjaira is. Tanulmányomban szeretném a nem szakértő olvasók számára is hozzáférhetővé tenni Bénabou gondolatait. A beszámoló nagyjából követi az eredeti 35 oldalas, kéthasábos cikk szerkezetét: 1. Az alapgondolatok leegyszerűsített ismertetése 2. A modell: hiányos tőkepiac és progresszív adóztatás 3. A politikai mechanizmus 4. A cseregazdaság 5. Vagyondinamika 6. Oktatásfinanszírozás 7. Altruizmus, lakóhely-integráció 8. Következtetések.

Rátérünk a részletekre.

1. Az alapgondolatok leegyszerűsített ismertetése

Kiindulásként a lehető legegyszerűbb modellt vizsgáljuk. Az egyéneket keresetükkel jellemezzük, melyek valószínűségi eloszlása lognormális (azaz a kereset eloszlása normális). Két végletes elosztási politikát vizsgálunk: (i) a szabadversenyt, ahol nincs semmilyen új-

raelosztás, és (ii) a teljes újraelosztást, ahol végül is mindenki az átlagjövedelemhez jut hozzá. Egyszerű számolással adódik, hogy a teljes újraelosztást azok támogatják, akiknek a jövedelme az átlag alatt van: azaz arányuk a teljes népességben $p = \Phi(\Delta/2) > 1/2$, ahol a Gauss-függvény és $\Delta > 0$ a keresetek logaritmusának a szórása. Ha a szavazási részvétel független lenne a jövedelemtől, akkor képletünk szerint mindig megvalósulna a teljes újraelosztás. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a szegényebb szavazók részvételi aránya kisebb, mint a gazdagoké, és a befolyásuk is kisebb (lásd később), akkor a küszöbszám $p^* = \Phi(\lambda)$, ahol $\lambda > 0$ egy megfelelő korrekciós tényező. Ha csak a legszegényebb szavazók nem szavaznak, s arányuk π , akkor $\Phi(\lambda) = (1 + \pi)/2$.

A módosított eredményt megerősíti, hogy ha az újraelosztás okozta hatékonyságvesztési arányt, e^B -t is beszámítjuk, amely a lecsökkent munkakínálatból vagy az árarányok torzulásából fakad, akkor $B > 0$. Ekkor egyenletünk módosul: $p = \Phi(-B/\Delta + \Delta/2)$. Bár p most lehet $1/2$ -nél kisebb is, a szórás növelésekor p mindenképpen nő.

Mi történik, ha az újraelosztás javítja a hatékonyságot, például az oktatási kiadások növelik az emberi tőkét? Ekkor módosul az előjel, s $p = \Phi(B/\Delta + \Delta/2)$. Ekkor nagyobb az újraelosztást támogatók aránya, mint korábban, de a szóródás növekedésekor először csökken a támogatók aránya (hiszen nő a gazdagok aránya), s csak elegendő nagy szórásnál lesz újra nyerő az újraelosztás: U-görbe adódik.

A továbbiakban kibontjuk ezt az elemi modellt, s belátjuk, hogy a most előadott összefüggések — ha bonyolultabbakká válnak is —, érvényben maradnak.

2. A modell: hiányos tőkepiac és progresszív adóztatás

Feltesszük, hogy minden időszakban két nemzedék él együtt, a fiatalok és a dolgozók. Minden dolgozó adózás előtti jövedelme saját tőkéjétől és munkabefektetésétől függ, de véletlen hatások is befolyásolják az eredményt. A dolgozó az adózás utáni jövedelmének egyik részét elfogyasztja, másik részét pedig gyereke oktatásába fekteti, akinek a következő időszaki tőkéje részben a szülő korábbi tőkéjétől, részben az oktatási befektetéstől függ, véletlen hatások ismét befolyásolják az eredményt. Nem lehet oktatási kölcsönt felvenni a piacon, és a befektetések hozama nem biztosítható.

Az egyének hasznosságfüggvénye saját fogyasztásuktól, erő kifejtésüktől és gyerekekük tőkéjétől függ. Amikor szavaznak, még nem ismerik az őket érő, véletlen hatásokat. A hasznosságfüggvény paramétereit változtatva képesek vagyunk megvizsgálni: hogyan hatnak a politikai-gazdasági egyensúlyra az újraelosztás költségei és hasznai?

A költségvetési politika átalakítja az egyének adózás előtti jövedelmét, adózás utáni jövedelemmé. Belátható, hogy mind a vagyon, mind a jövedelem eloszlása lognormális marad. Költségvetési egyen-

súlyt feltételezve, egy viszonylag egyszerű mozgástörvényt kapunk a vagyoni logaritmusának várható értékére és szórására. Az újraelosztás hatása a vagyondinamikára egyszerű, de a jövedelemre összetett, mert a munkakínálat és a hitelkorlát ellentétesen hat: elvileg meghatározható az optimális adófüggvény, amely mellett az egy főre jutó jövedelem növekedési üteme maximális.

Az aggregált szintről az egyéni szintre lépve, meghatározható az egyének ex post hasznossága. Amint az 1. pontban, a medián szereplő, akinek adózás előtti jövedelme kisebb, mint az átlag, nyer a progresszív újraelosztástól.

3. A politikai mechanizmus

Rátérünk az egyensúlyi politika meghatározására. Minden nemzedék még az egyéni termelékenység sokkok megvalósulása előtt megválasztja az adófüggvényt: az egyes szereplők saját várható hasznosságfüggvényüket maximalizálják.

Először az egyszerűbb esetet vizsgáljuk, amikor a munkakínálat rugalmatlan. Minél szegényebb a választó, annál nagyobb adókulcsra szavaz, a mediánnál szegényebbek a teljes újraelosztásra szavaznak.

Rugalmas munkakínálat esetén senki nem akar teljes újraelosztást, hiszen az nulla erőkifejtésre és nulla kibocsátásra vezetne. De továbbra is igaz, hogy minél szegényebb a választó, annál nagyobb adókulcsra szavaz. Megmarad az 1. pontban említett U-görbe.

Jól ismert, hogy a szegényebb és képzetlenebb egyének kisebb mértékben regisztráltatják magukat választóként, kisebb valószínűséggel szavaznak, illetve adnak politikai adományokat. Ezeket a hatásokat foglalja össze az alábbi táblázat.

Jövedelem és politikai részvétel (1952–1998)

Politikai tevékenység	Részvételi arány (%)	Családi jövedelem szerinti hely					Kulcs- való- színűség (%)
		0–16	17–33	34–67	68–95	96–100	
Szavazás	66,1	0,76	0,90	1,00	1,16	1,27	55,5
Befolyásolási kísérlet	26,7	0,63	0,79	0,98	1,25	1,54	60,6
Adomány Gyűlések	8,9	0,25	0,51	0,98	1,54	3,25	73,6
látogatása	7,8	0,49	0,73	0,93	1,31	2,27	65,7
Kampányolás	4,6	0,48	0,74	0,85	1,37	2,42	67,6

A 2. oszlopban szereplő számok azt mutatják, hogy a szavazásra jogosultak hány százaléka vesz részt a nevezett tevékenységben. A középső oszlopokban szereplő adatok pedig azt mutatják, hogy az átlagos szavazóhoz képest mennyire vannak reprezentálva a különböző családi jövedelmű rétegek. Például a legszegényebb 16 százalék és a leggazdagabb 5 százalék szavazási aktivitása az átlaghoz képest

RECENZIO

0,76-szoros, illetve 1,27-szeres, azaz az összes szavazatok 12,2, illetve 6,4 százaléka származik tőlük

Hasonló a helyzet, ha jövedelem helyett az iskolázottság függvényében vizsgálódunk.

Ezeket az aktivitási torzulásokat a következőképpen modellezzük: Minden szereplő véleményét egy relatív súly befolyásolja, e súlyok összege a teljes népességre 1. Bizonyos kézenfekvő feltevéseket téve a választó hasznosságfüggvényéről – minél gazdagabb valaki, annál kisebb adókulcsokat támogat –, az 1. pont eredményei megint érvényben maradnak, akár relatív, akár abszolút sorrenddel dolgozunk.

Az 1. táblázat utolsó oszlopának egyes soraiban éppen azok a valószínűségi értékek szerepelnek, amelyek meghatározzák a kulcsszavazó vagyoni helyzetét a kérdéses kérdésben. Tehát a szavazásban az egyébként logikus 50 százalékos kvantilisú (medián) szavazó helyett az 55,5 százalékos „dönt”, de az adományokban (még ha eltekintünk is az adományok értékétől) a 73,6 százalékos helyezett dönt.

Rátérhetünk a politika egyensúly elemzésére. Eredményeink minden időszakra a következők:

1. Minél nagyobb az újraelosztástól várható ex ante nyereség, minél kisebb a munkakínálat rugalmassága és minél kisebb a gazdaság politikai hatása (λ), annál nagyobbak az adókulcsok.

2. Pozitív korrekciós tényező esetén az adókulcs-jövedelemegyenlőtlenség függvény U-alakú.

4. A cseregazdaság

Először egy cseregazdaságot vizsgálunk. Most a következő aszimptotikus eredményeket kapjuk:

1. Minél nagyobb a szereplők kockázatkerülési együttthatója és jövedelembizonytalansága, illetve minél kisebb a gazdaság politikai hatása és a munkakínálat rugalmassága, annál nagyobbak az adókulcsok.

2. Az adókulcs-jövedelemegyenlőtlenség, illetve -örökölhetőség függvény U-alakú.

5. Vagyondinamika

Rátérünk a cikk második alapgondolatára (vö. 1. pont): ha nagyobb egyenlőtlenség kisebb újraelosztásra vezet, és a beruházási források függnak a múltbeli transzferektől, akkor több állandósult állapot is létrejöhet. Az előző ponthoz képest az az újdonság, hogy most a költségvetési politika befolyásolja a jövedelemegyenlőtlenség alakulását.

Most előállhat az a helyzet, hogy két ország azonos gazdasági és politika alapok esetén is két különböző társadalommá válhat, feltéve, hogy

- a) az ex ante jóléti juttatások a költségekhez képest elég nagyok;
- b) a gazdagok politikai hatalma közepes.

Ilyenkor a történelem számít. A vagyoneeloszlást és a politikai rendszert érő időleges zavarok – bevándorlás, oktatási diszkrimináció, keresleti vagy technológiai eltolódások egyfelől, és a rabszolgaság, szavazási jogok megszorítása másfelől – tartós hatással lehetnek a gazdasági és társadalmi szerződésre. Ez a leírás jelentékenyen eltér a hagyományos politikai-gazdasági modellektől, ahol stabil alapok esetén az egyes országok csak időlegesen térhetnek el a közös állandósult állapotbeli egyenlőtlenségtől és újraelosztástól. *Ott* a költségvetési politika stabilizáló erő: több egyenlőtlenség ma nagyobb újraelosztást kényszerít ki, s ez csökkenti az egyenlőtlenséget holnap. *Itt* tartós negatív korreláció alakul ki az egyenlőtlenség és az újraelosztás között.

Hogyan hat mindez a növekedésre? Két, empirikusan releváns forгатókönyvet vázolunk:

1. *Növekedést előmozdító újraelosztás.* Mivel az egyensúlyi megtakarítási hányad modellünkben minden esetben azonos, a gyorsabb növekedés a hatékonyabb beruházásoktól függ, míg az adók torzító hatása viszonylag kicsiny. Ez a forгатókönyv különösen alkalmas az emberi erőforrások, beruházások és a közegészségügyi kiadások elemzésére, például Kelet-Ázsia és Latin-Amerika összehasonlítására.

2. *Euroszklerózis és jóléti állam.* Ebben az ellenkező esetben a hitelkorlát-hatás viszonylag gyenge az adótorzuláshoz képest. Ebben a modellben az európaiak nem azért választanak több újraelosztást mint az amerikaiak, mert jobban kerülnek a kockázatot, hanem azért, mert homogénebbek, s ezért jobban egyetértenek az „egyenlőség vagy növekedés” választásban.

6. Oktatásfinanszírozás

Ebben a pontban a szerző a fentieket konkretizálja az oktatásra. Ismert, hogy Nyugat-Európában és Japánban a közoktatást főleg központi forrásokból fedezik, míg Amerikában helyi forrásokból. Nyilvánvaló, hogy az emberi erőforrásba történő beruházásra nehezebb kölcsönt kapni, mint a fizikai javakhoz, mert az előbbinél nincs fedezet. Másrészt a közoktatás fejlesztése az egyik legjobb példa a pozitív externáliára: az egész társadalomnak előnyös, ha bárki tanul. Egyes számítások szerint az USA GDP-t tartósan 3 százalékkal lehetne növelni, ha helyi források helyett központi forrásokból finanszíroznák az oktatást.

Modellünk segít megmagyarázni a két oktatási rendszer tartós fennmaradását a fejlett országokban.

7. Altruizmus, lakóhely-integráció

A legtöbb ember hajlandó áldozatot hozni, hogy a társadalomban ne legyenek nagyon szegények (altruizmus). Történelmi okok miatt azonban a különböző társadalmakban ez a hajlandóság jelentősen kü-

RECENZIO

lönbözik. A társadalmi egyenlőtlenségek leglátványosabb formája a szegregáció, amikor a különböző származású és jövedelmi-vagyoni helyzetű csoportok területileg elkülönülten élnek. A gettókban szinte megszűnik a társadalmi integráció és a gettólázadások különösen fenyegető formái a társadalmi feszültségeknek.

8. Következtetések

A cikk végére érve, röviden összefoglaljuk a következtetéseket. A biztosítási- és hitelpiacok hiánya miatt hatékony lehet a jövedelmek újraelosztása. 1. Egy egyenlőtlenebb társadalomban nehezebb hatékony újraelosztáshoz politikai támogatást szerezni, mint egy egyenlőbb társadalomban. 2. A kisebb mértékű újraelosztás viszont fokozza a jövedelemegyenlőtlenségeket.